ואני ככבש אלוף
יובל לטבוח ולא
ידעתי כי עלי חשבו
מחשבות: נשחיתה
עץ בלחמו ונכרתנו
מארץ חיים ושמו
לא יזכר עוד...

ירמיהו י"א, יט

און איך בין געווען דוי א מילדע
שאף וואס וועלם געפירט צו דער
שחיטה; און איך האב נים גע־
וואוסט או די טראכטן מחשבות
אויף מיר: „לאמיר אומברייגען
דעם בוים מים דין פרוכט; און
אים פארשניידן פון לאנד, פון די
לעבעדיגע, אז זיין נאמען זאל
מער נים געדענקט ווערן"...

קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה...
(בראשית ד', י')

דאם קול פון בלוט

א מגילה פון יאמער און שוידער...

פון משה ארי' שטערן

Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron.tourolib.org
2022

M. A. STERN
152 Rodney St.
Brooklyn 11, N. Y.

SINAI OFFSET CO.
34 HUBERT STREET
NEW YORK 13. N Y

נומער : עי־12248 (אוישוויץ), 125,643 (בוכענוואלד)

מיין האַרציגע, פון בלוט דורכגעוויקטע מגילה, איך שיק דיך ארויס איבער דער ברייטער וועלט, צו פאַרשידענע מענשן, צו אַזעלכע וועלכע וועלן דיך פאַרשטעהן און א סך לערנען פון דעם. דו וועסט אַבער אויך אָנטרעפן אזעלכע, וועלכע וועלן זיך ניט קענען פאָר־שטעלן אַז אַלץ וואָס דו דערציילסט האָט ווירקליך פאַסירט. ווייל די געשעהנישן זיינען אזוינע אומגלויבליכע גרויליקייטן, אזוינע אומ־מענשליכע שוידערליכקייטן, אַז עס איז אומבאַגרייפליך אַז דאָס האָט געקענט פאָרקומען אין אונזער צייט...

און דאָך איז דאָס דער ריינער, אמת'ער־אמת... דאָס וואָס איך דערציילּ איז בלויז א קליינער טייל פון די שרעקליכע, שוידערליכע פאַסירונגען אונטער דער „סיסטעמ" פון נאַצי־דייטשלאַנד, דורך די יאָרן פון 1933—1945.

איך בין ניט קיין שרייבער, און מיין פּען איז ניט מעכטיג גענוג, איך זאָל קענען באַשרייבן מיט אַלע אייגנצעלהייטן די טראַגעדיע פון אידישן פאָלק, און וואָס איך פּערזענליך האָב מיטגעמאַכט. דער גורל האָט געוואָלט אַז איך זאָל זיך געפינען אין דער מיט פון דער ערגסטער טיראַנישער אכזריות, וואָס איז נאָך דאָן ניט פאָרגעקומען אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט.

ווי שוואַך מיין פּען איז, פיל איך זיך געצוואונגען זי צו נעמען אין האַנט און באַשרייבן אַלץ וואָס איך האָב מיטגעמאכט, אַלץ וואָס מיין האַרץ און מוח דיקטירן מיר.

דער צוועק פון מיין באַשרייבן דעם אומגליק, די טראַגעדיע וואָס איז אונז באַפאַלן, איז צו דערציילן דער מענשהייט פון הייַנטיגען דור און אויך פאר די קומענדע דורות, וואָס די דייטשן און זייערע געמיינע וואסאלן האָבן געטאָן צו הילפלאָזע, שוצלאָזע אידן, אומבריינגענדיג זעקס מיליאָן אידישע מענער, פרויען און קינדער...

* * *

איך טראכט גאנץ אָפט וועגן דער פראַגע פון אַנטיסעמיטיזם, זייַנע וואָרצלען און אורשפרינגליכקייט און איך בין געקומען צו דער מסקנה (שלוס) אַז אַנטיסעמיטיזם איז אַ רישעות'דיגער, סאַדיסטישער אינסטינקט, וואָס געפינט זיך אין געוויסע מענטשן וועלכע זוכן צו וואַרפן די שולד פאר זייערע אייגענע דורכפאלן און חסרונות. זיי מאַכן

דעם אידן פאר דער „שעיר לעזאזל", כדי דורך דעם צו באַהאַלטן זייערע מיליטעריש און פּאָליטישע דורכפאלן און נידערלאַגעס. דער המון איז תמיד גרייט צו כאַפּן דעם וואונק פון זיינע פירער און מאַכן פּאָגראָמען און רויבן און פּלינדערן דאָס אידישע האָב און גוטס...

איך פרעג זיך: ווי איז דאָס מעגליך אַז אַ פּאָלק פון דיכטער, דענקער, פילאָזאָפן און וויסענשאפטלייט, זאָל פּלוצלונג פאַרוואַנדעלט ווערן אין אַ פּאָלק פון תליונים, מערדער און בעסטיעס דורך די היטלער יאָרן פון 1933—1945?...

1) דער פּריסישער מיליטעריזם האָט אריינגעקלאַפּט אין מוח פון דעם דייטשן קאָפּ, אַז דער ציל הייליגט אַלע מיטלען, און אייגער פון די הויפּט מיטלען איז געווען אריינצוקריגן די רייכטימער פון אַלע אידן, און דאָן איז געווען לייכט פאר די דייטשן זיך אַוועקצולאָזן אויפן וועג פון מאָרד און רויב. דאָס איז געווען די גיפּט מיט וואָס די נאַציס האָבן אָנגעשטעקט דעם גאַנצען דייטשן פּאָלק, און דאריבער איז דער גרעסטער טייל דייטשן שולדיג אין דעם שוידערליכן האָלאָקאָוסט, אין דער שחיטה פון זעקס מיליאָן אידן...

אָט דער דאָזיגער שענדליכער גיפּט האָט זיך שנעל פאַרשפּרייט צווישן די אַכציג מיליאָן דייטשן, און זיי געמאכט פאר אן אינסטרומענט צו דעם שרעקליכסטן פארברעכן אין דער געשיכטע פון דער וועלט. זיי האָבן געמאַרדעט מענער, פרויען און קינדער און פון זייערע מיילער ארויסגעריסן די גאָלדענע צייהנער; פון זייערע הויט האָבן זיי געמאַכט אַבאָזשורן פאר לאָמפּען...

2) עס זיינען פאראן א סך אורזאכן וואָס האָבן בעאיינפלוסט דעם דייטשן פּאָלק און אים געמאכט פאר א מערדער־פּאָלק, און ווען זיי האָבן אָנגעטראָפן אויף דעם אידישן פּאָלק וואָס איז געווען אזוי הילפּלאָז, אזוי שוצלאָז, האָבן זיי דאן אויסגעלאָזן זייער צאָרן אויף זיי, ניט נאָר צוליב זייער גרויסער מפּלה וואָס דאָס דייטשע פּאָלק האָט ערליטן אין דער ערשטער וועלט מלחמה, נאָר אויך כדי אָנצוזאַמלען זייערע רייכטימער, וואָס זאָל זיי ערמעגליכן צו בויען דעם מעכטיגן דייטשען מיליטערישן רעזשים...

* * *

פאר די אויגן פון דער גאַנצער וועלט, באַשולדיג איך דאָס דייטשע פּאָלק אין דער אויסמאָרדונג פון זעקס מיליאָן אידן. דאָס אידישע פּאָלק וואָס האָט געגעבן דער וועלט די „עשרת הדיברות", דאָס פּאָלק פון דער ביבעל, און אויף וועלכער די קריסטן האָבן באַזירט זייער אמונה אויף אונזערע נביאים, לויט זייער אייגענער אויסטייטשונג. און אָט די דאָזיגע קריסטליכע פעלקער האָבן זיך גלייכגילטיג צוגע־

קוקט צו דער שחיטה פון אונזער פאָלק אין די הענט פון די נאַציס „ואין פוצה פה ומצפצף"!...

וועט נאָך ווי די אידן האָבן באַרייכערט די דייטשע קולטור, די דייטשע פילאָזאָפיע און די וויסענשאפט?... מיר וועלן בלויז אָנגעבן געציילטע נעמען ווי: פערדינאנד לאסאל, וואָלטער ראטענאו, עדמונד הוסערי, הערמאן קאָהען, פּאָול ערליך, פריטץ האבער, אָטטאָ וואסער־מאן, וואַרבורג, אלבערט איינשטיין, ערנסט קאַסירער, אלפרעד אדלער, טהעאָדאָר גאָמפּערץ, אדאָלף זאָננעטהאל און אזוי ווייטער. יעדער פון די דערמאָנטע האָט בייגעשטייערט און באַרייכערט די דייטשע קולטור... און וואָס האָבן אונז די דייטשן באַצאָלט דערפאר?...

* * *

איך בין געקומען צו דער איבערצייגונג, דאָס א סאָך האָט בייגעשטייערט צו אונזער גרויסען אומגליק — וואָס מיר איידן זיינען אויפגעצויגען געוואָרען אויף זייער איין אייידעלען אופן. און מיר האָבן זיך ניט געווערט קענען די שלעגערס. אונזער אייידעלע דערציהונג פון טויזענטער יאָהרען (און דער לאַנגער פינסטערער גלות) האָט אונז גאַנץ אינפאַך געמאכט אָפּהענטיג וועג אַזאַ מין סיטואַציע איז אייגע־שטאַנען. — ביי אידען איז קיינמאָל נישט געווען קיין גזלנים און רוצחים אין פולען זין פון וואָרט. און די אידען האָבען קיינמאָל נישט געקענט די „מלאכה", אפילו פאר זעלבסטפאַרדייטונג.

מיר אידען האָבען זיך גאָר נישט געקענט פאָרשטעלען, דאָס אַ מענטש וואָס איז באַשאָפען געוואָרען „בצלם אלקים" זאָל זיין פעהיג צו באַגיין אַזעלכע אונגעהערטע אכזריות און מערדעריין איבער אַן אונבאַהאָלפען פאָלק. און דאָס האָט געטאָן אַ גאַנצע נאַציע, אַכציג מיליאָן - כן־ימעטו - דייטשען. וואָס האָבען געגילט פאר אן ג־ע־לערנטען, קולטורעלען און העכסט פאָרגעשריטען פאָלק. און דערצו נאָך האָבען זיי זיך באַנוצט מיט די סאָמע לעצטע וויסענשאָפטליכע און טעכניאָלאָגישע דערפינדונגען — ווי אזוי צו אומצוברייגען דאָס הייפעלע אידישען פאָלק. און דאָס נעמט זיך נאָר — רק אין יראת אלקים במקום הזה, זיי האָבען ארונטער געוואָרפען פון זיך דעם „יראת אלקים" איז — „והרגוני" זיי האָבען געהרגעט און געמאָרדעט און פאָרשוועכט דעם צלם אלקים, כדי צו מאַכען רום פאר דעם „הערען־פאָלק".

דער פויפסט פיוס דער 12־טער, ווי אויך אַ סאָך פון זיינע אונטערגעאָרדענטע ווי צ. ב. דער נונציוס פון בראטיסלאווא, דער פּרעזידענט פון סלאָוואקיי, דער גלח טיסא ימ"ש, און אויך אַ סאָך קאַטוילישע גלחים אין פוילין און אין אַנדערע לענדער, האָבען זיך גע־

שטעלט אויף דער זייט פון די נאַציס. — אַ פּנים אויסער האַס און שנאת ישראל האָבען זיי נישט וואָס צו פאַרקויפען.

— און דאָ קומט דער שטאַרקסטער און מעכטיגסטער ענטפער און אַפּפרעג קעגען דאָס וואָס די קריסטליכע גייסטליכקע פרעדיגען אין נאָמען פון דעם „אותו־האיש": אַז מען פאַטשט אין באַק, דערלאַנג דאָס צווייטע! און וועגען גוטסקייט און גוט־ברידערלעכקייט א. א. וו. „זיי" די „שלעגער" האָבען אָנגעוועדעט די דאָזיגע תורה פאר די „גע־שלאָגענע". עס 'איז אויך באַוואוסט זייער „רחמנות" פאר די אידען אין דער צייט פון דער שפּאַנישער אינקווויזיציע און אין די שפּעטערע יאָרען דורך די צייט פון דעם לאַנגען פינסטערען גלות. און דערצו זיינען די דייטשע מאַסע־מערדער געפאַלען אויף איין המצאה. נעמליך זיי האָבען אונז - די אידען - חדשים און יאָהרען סיסטעמאַטיש אויס־געהונגערט און אויסגעמוטשעט, און דערמיט האָבען זיי ניט נאָר אָפּגעשוואַכט און אויעקגענומען דאָס פיזישען כח פון אַקעגענשטעלען זיך, נאָר אויך דעם גייסט האָבען זיי צעבראָכען, אַז עס איז נישט געווען קיין כח און קיין מוט צו שטעלען עפּעס אַ ווידערשטאַנד — אַ חוץ אין אייצעלנע פאַלען.

* * *

די אידען, די גדולי ישראל פון די פריערדיגע דורות, האָבען יאָ געוואוסט וואָס מען זאָל טהאָן אין אַזאַ קריטישע צייט. און מען האָט אָנגעוועדעט אַלע מיטלען, צו ווירקען אויף אַ מלכות הרשעה, אַז אידישע בלוט זאָל ניט זיין הפקר. און אפילו נוקם געווען זיך אָן די מערדער פון אידען. — מען האָט אַרויסגעגעבען אַ חרם נישט אַרייַנצופאָהרען אין יענער לאַנד, און נישט האָנדלען מיט זיי. מען האָט פאַרפאַסט ספּעציעלע תפילות, סליחות און קינות וועגען די צרות וואָס זיי האָבען אָפּגעטאָן דאָס אידישע פאָלק — און אין יענער לאַנד ספּעציעל — מען זאָל עס ניט פאַרגעסען, און זייער נאָמען זאָל זיין פאַרפלעקט „לדראון עולם"!

אונזערע גדולים שיחיו, האָבען לייַדער ביז אַצינד נאָך נישט געמומען קיין שטעלונג, ווי אזוי מען זאָל זיך נוהג זיין, אין באַצוג צו די דייטשען בכלל ימ"ש, צי מען מעג מיט זיי האָנדלען און אויב אַ איד מעג וואוינען יעצט אין דייטשלאַנד. — אויך איז ביז יעצט נאָך נישט פאַרפאַסט געוואָרען איין ספּעשעל תפילה אָדער ענליכעס, וועגען דעם אומקום פון די זעקס מיליאָן קדושים וטהורים שמסרו נפשם על קידוש השם, אָדער פאַראייביגען ווי געהעריג זייער ליכטיגען אָנדענק אויף אַן עכט־אידישען (נישט קיין מאָדערנעם) אופן.

און דער עיקר ווי אזוי דורכצופירען אין לעבען די מצוה פון די „ששה זכירות": „זכור את אשר עשה לך עמלק... לא תשכח"!

„זכור — בפה, לא תשכח — בלב" וי אונזערע חז"ל האָבען עס אויס־
געטיישט, מען זאָל די אַלע שוידערליכע און גרוילדיקע מעשים פון די
נאַצי־דייטשען, נישט פאַרגעסען פון מויל און פון האַרץ...

* * *

אָט די דאָזיגע באַשרייבונג מיינע איז געווידמעט צו דעם אָנדענק
פון די זעקס מיליאָן אידן קדושים, צווישן וועמען עס געפינען זיך
מיינע פינף קינדער...

איך וויל אויך אַז אָט די דאָזיגע מגילה מיינע זאָל זיין אַן אָנדענק
אָן אלע וואָס זיינען אומגעקומען על קידוש השם... און אַ דערמאָנונג
צו די אַלע לעבענפאַרליבענע פון קאָנצענטראַציע קעמפּס, די גאַז
קאַמערן, פון די פיניגונגס קאַמערן און פון די אלע אנדערע מערדער־
ליכע מעטאָדן, ניט צו פאַרגעסען... **„זכור את אשר עשה לך
עמלק... לא תשכח"!**

פאר די צוקונפטיגע דורות זאָל די דאָזיגע מגילה מיינע, זיין
ווי אַן עד־ראיה, איינער וואָס האָט אַלץ צוגעזעהן מיט זיינע אויגן, די
אַלע גרוילקייטן און שוידערליכקייטן און וועמענס אייניציגער וואונש
איז:

„לא עליכם כל עברי דרך, הביטו וראו אם יש מכאוב
כמכאובי"...

— ניט פאר אייך געדאכט, איר אלע וועג־גייער! טוט אַ קוק
און זעהט, צי עס איז פאראן אזא ווייטאָג ווי מיין ווייטאָג?...

די גאַנצע וועלט — די גאַנצע מענטשהייט, זאָל וויסען, וואָס די
נאַצי־דייטשען האָבען אונז געטאָן.

און צום סוף איז מיין וואונש, עס זאָל מקויים ווערען אויף זיי
וואָס ירמיהו הנביא האָט געזאָגט (אין מגילת איכה, אין וויטערע
פסוקים):

„תבא כל רעתם לפניך, ועולל למו כאשר עוללת לי"... —
עס זאָל געדאַכט ווערען זייער גאַרע זינד פאַר דיר — (דו רבוש"ע)
— און טו צו זיי, ווי דו האָסט געטאָן צו מיר...

און ווי ער זאָגט אין דעם פסוק וואָס איז פאַר דעם:

„הָבאת יום רעה ויהיו כמוני"... — הלואי וואָלסטו ברענגען
אויף זיי איין טאָג — יום רעה ופורעניות — ווי דו האָסט אויף מיר
געבראַכט, און זיי זאָלען זיין ווי איך בין (דאָן) געווען...

קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה...
(בראשית ד', י')

דאָס קול פון בלוט

אַ מגילה פון יאָמער און שוידער...

פון משה ארי' שטערן

נומער: עי־12248 (אוישוויץ), 125,643 (בוכענוואלד)

.1

טראָץ דעם וואָס די היטלער געשיכטע האָט פאַסירט אין אונזער צייט, וועל איך דאָך געבן אַ קורצען איבערזיכט איבער די אַלע אַנט־וויקלונגען וואָס האָבן געבראַכט דעם גרעסטן המן, דעם פינסטער־ליכן צורר היהודים אין דער גאַנצער וועלט געשיכטע.

אין 1933 אין חודש פעברואַר האָט זאָן הינדענבורג, דער דייטשער פרעזידענט, באַשטימט אַדאָלף היטלער'ן אַלס רייכס־קאַנצלער. היטלער איז געווארן דער „פירער" און אַרגענאַזירער פון די נ. ס. ד. א. פ. (נאַציאָנאַלע סאָציאַליסטישע דייטשע אַרבייטער פּאַרטיי). זיין הויפּט ציל דאָן איז שוין געווען עוקר מן השורש זיין דאָס אידישע פאָלק. נאָך הינדענבורג'ס טויט האָט דאָס דייטשע פאָלק דעווויילט אַדאָלף היטלער'ן אַלס רייכספרעזידענט.

אין די אינטערעסן פון אמת איז אונזער פליכט צו דערקלערן פאַר דער וועלט איצט און פאַר די צוקונפטיגע דורות, אַז אַ מאַיאַריטעט פון דייטשע פאָלק האָט אים אויסגעקליבען אַלס זייער פירער און וועג־ווייזער, וויסענדיג (פון זיין בוך „מיין קאַמפף") אַז דאָס אומבריינגען פון אידישן פאָלק איז היטלער'ס הויפּט ציל... דאַריבער איז דאָס גאַנצע דייטשע פאָלק פאַראַנטוואָרטליך פאַר די אַלע שוידערליכע פאַרברעכענס וואָס ער איז באַגאַנגען אין זייער נאָמען, מיט זייער צושטימונג...

דער פּראָגראַם פון היטלער'ס רייך איז באַשטאַנען פון צוויי הויפּט צילן:

1) צו רעווידירן דעם וועראסיל־אָפמאַך, און דורך דעם אָפווישן דעם פלעק פון דער דייטשער מפּלה אין ערשטן וועלט קריג; צו־גרייטען דעם פאַלק צום געדאַנק, אַז דייטשלאַנד דאַרף צוריק קריגן אירע אַפּריקאַנישע קאָלאָניעס, ווי אויך עלזאס־לאָטרינגען וואָס פרייַנק־רייך האָט צוריק אָפּגענומען פון דייטשלאנד אין דער ערשטער וועלט־מלחמה.

2) צוצוגרייטען אַזאַ מעכטיג מיליטעריש מאַשין וואָס וועט איר געבן די מעגליכקייט צו פאַרווירקליכען איר ערשטען ציל. דאָס וואָלט ניט נאָר צוריקגעהויבן דעם דייטשן פרעסטיזש אין דער וועלט, נאָר וואָלט מעגליד געמאַכט פאַר דייטשלאַנד זיך צו ערקלערן פאַר׳ן „הערן־פאָלק", ווי דייטשלאַנד האָט זיך איינגערעדט פאַר די לעצטע עטליכע דורות.

כדי דאָס צו דערגרייכן האָט היטלער באַדאַרפט האָבן געלט, אוצרות מיט גאָלד. ביי וועמען וועט היטלער קענען נעמען געלט אויב ניט ביי די אידען פון דייטשלאַנד? די דייטשע אידען זיינען זעהר רייך. זיי זיינען די אייגנטימער פון די גרעסטע געשעפטן; דאַן האָט היטלער געשאַפן די „נירענבערגער־געזעצען אין וואָס די אידן זיינען ערקלערט געוואָרען ווי מינדערווירדיגע ראַסע און אומגעווינשענע און מען האָט דאַן אָנגעהויבן קאָנפּעסקירן אידיש האָב און גוטס. מען האָט ביי די אידן אַוועקגענומען זייערע גרויסע עטאַבלירטע געשעפטן. מען האָט זיי באַרויבט פון זייערע געלטער, מען האָט אַוועקגענומען זייערע בענק און אויך דאָס געלט וואָס זיי האָבען געהאַט אין די בענק. מיט אַמאָל זיינען די אַלע אידן, וועלכע זיינען געווען איינגעפונדעווען רייך פאַר פיל דורות, געבליבן בעירום וחוסר כל הויל און נאַקעט.

די אידישע לערער אין די הויך שולען, די פּראָפעסאָרן, וויסענשאַפטסלייט, אינזשינערן אַרכיטעקטן און די וועלכע האָבן זיך אויסגעצייכענט אויף אַנדערע געביטן, זיינען ארויסגעצוואונגען צו לויפן וואוהין פון זייערע פּאָסטענס, און זיינען געצוואונגען צו לויפן וואוהין די אויגען וועלען זיי טראָגען. עס איז געווען אַזוי שוידערליך טראָגיש צו זעהן אַזעלכע מענשן מיט הויכע בילדונג קולטור, פון אידישער אַריסטאָקראַטישער אָפּשטאַמונג זיינען פליטלונג געטריבן געווארן צו בעטל־ברויט. כדי וואָס שנעלער פטור צו ווערן פון די אידן אין דייטשלאַנד, האָט היטלער אין אַנהויב זיי ערלויבט צו פאַרלאָזן דייטשלאַנד אָבער בתנאי אַז אַלץ וואָס זיי פאַרמאָגן מוז איבערגעלאָזט ווערן אין דייטשלאַנד אָ סך אידן וועלכע האָבן פאַראויסגעזעהן, אַז קיין גוטעס האָבן זיי שוין ניט וואָס צו ערווארטן, האָבן זיך קוים געראַטעוועט מיט זייערע לעבענס און פאַרלאָזן דייטשלאַנד. איצט,

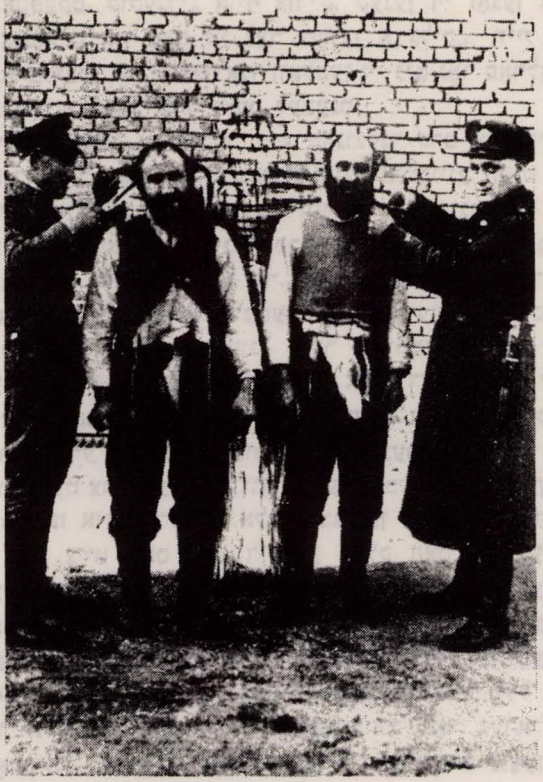
אין רעטראַספעקט, קוקענדיג אויף צוריק, קענען זיי זאָגען אַז יענער גרויסער אומגליק איז פאַר זיי גאָר געווען אַ גליק... ווייל אויב זיי וואָלטען פאַרבליבען אין דייטשלאַנד וואָלטען זיי ניט נאָר פאַרלאָרן זייער גאַנצע פאַרמעגענס נאָר אויך זייער לעבענס...

היטלער האָט זיך אָבער ניט באַנוגענד מיט אומבריינגען די דייטשע אידן, נאָר האָט אויסגעשפרייט זיינע אומריינע הענט צו פאַרניכטען אַלע אידן פון דער גאַנצער וועלט. צו דערגרייכען אָט דעם ציל האָט ער געשאַפן אַ ריזיגע פראָפאַגאַנדע מאַשין אונטער דער פירערשאפט פון זיין מיניסטער דר. יאָזעף געבעלס. דער ראטגעבער און אַרויסהעלפער פון אידען פרעסערייי איז געווען יוליוס שטרייכער, דער אַרויסגעבער פון דער צייטונג „דער שטירמער", וואָס האָט ניט אויפגעהערט צו שיטן פּעך און שוועבל אויף דעם גאַנצן יודענטום, זוכענדיג אפילו אָפּצופרישן דעם עלילת דם אַז אידן נוצען קריסטליך בלוט פאַר זייערע ריטועלע צוועקן. שטרייכער'ס הויפּט בילן איז געווען געווענדעט צו יעדען לאַנד וואו אידען האָבען זיך געפונען. ער האָט געשטורעמט אז אידן ברענגען אלע אומגליקן אויף דער וועלט...

אין דער צייט וואָס דאָס דייטשע פאָלק האָט זיך געבאָדן אין אידיש בלוט, און אזוי נידעריג געזונקען, אז זיי, די נאַציס, האָבן אויסגעמאָרדעט זעקס מיליאָן אומשולדיגע אידן, קדושים, מארטירער, מענער, פרויען און קינדער, און זיך באַנוצט מיט זייער פעטקייט צו מאַכן זייף, און זייערע האָר צו מאַכן באַרשטן, (ווי איך וועל באַשרייבן מיט מער איינצעלהייטען ווייטער), האָבן זיך גאָר געהאלטן פאַר'ן „הערן־פאָלק"... האָבן זיי געשילדערט די אידן מיט נוצען זיך מיט מענשענבלוט ר"ל.

כדי צו באַרעכטיגן זייערע גרויזאַמקייטן און שוידערליכקייטן, האָבן געבעלס און שטרייכער פאַרשפרייט פארשידענע בילבולים. פאַרשידענע אומגלויבליכע שטוינענדע פאַלשקייטן, אז טראָץ דעם וואָס זיי אַליין האָבען איינגעזעהן ווי לעכערליך אַזעלכע באַשולדיגונגען זיינען, האָבען זיי אָבער געטראַכט, אַז אויב זיי וועלען ניט אויפהערן האַמערן טאָג טעגליך וועגן די פאַרברעכערישקייטן פון אידישן פאָלק, וועט זיך דאָך עפּעס צוקלעפּן צו פיל מענשן...

היטלער איז באַגאַנגען אָט די אַלע פירכטליכע פאַרברעכענס געגען די אידן, וויסענדיג אַז די רעגירונגען פון אַלע אַנדערע פעלקער וועלן אים ניט שטערן, אונטער דעם אויסרייד אַז דאָס איז אַן אינערליכע אנגעלעגענהייט פון דייטשלאַנד, און אַ פרעמדע מאַכט האָט קיין רעכט ניט זיך אריינצומישן. ער האָט געוואוסט אַז דאָס אידישע פאָלק איז הילפלאָז, שוצלאָז, און דאריבער קען ער טאָן מיט די אידן וואָס אים געפעלט...

די נאַצי עס. עס. שענדען אידען, דורך אַפשנייַדען זיי באָרד און פּיאות. דייטשען באַווייזען זייער „העלדישקייט" איבער 2 הילפלאָזע אידן.

דער איטאַליענישער פאַשיסטישער דיקטאַטאָר, מוסאָליני, איז אין אָנהויב געווען געגן פאַרפאָלגן די אידן, אָבער שפּעטער, נאָך זיין פאַרנעמען אַביסיניע, האָט ער זיך געזוכט דערנענטהערן צו היטלערן און ער האָט אינגאַנצען געביטען זיין שטעלונג און ער האָט געמאַכט דעם אַנטיסעמיטיזם אַלס אַ טייל פון זיין פּאָליטיק. ניט אַזוי שאַרף און בולט ווי היטלער׳ס, אָבער די אידן אין איטאַליע האָבען שוין געזומען פילן די בייטש פון אַנטיסעמיטיזם.

אין לאַנד פון דער „סוואסטיקא", האָט זיך זינט היטלער׳ס אויפשטייג, די לאָגע פון די אידען פאַרערגערט יעדן יאָר. די פאַר־פאָלגונגען זיינען וואָס ווייטער געוואָרן מער ברוטאל, אָפן און אונפאַר־שעמט. מען האָט אַלץ אַוועקגענומען ביי די אידן. מען האָט זיי פאַר־

טריבן פון אַלע פֿאַסטענס וואָס זיי האָבן אָנגעהאלטן, די פּראָפּעסאָרן האָט מען פֿאַריאָגט פון די שולעס און אוניווערזיטעטן. די אידישע אַדוואָקאַטן האָבן קיין רעכט ניט געהאַט מער צו פּראַקטיצירן. די אַלע גרויסע און פֿאַרצווייגטע געשעפטן וואָס האָבן באַלאָנגט צו אידן, זיינען קאָנפֿיסקירט געוואָרן, אַזוי אַז אַלע דייטשע אידן פון אָרעם און רייך זיינען רואינירט געוואָרן. אַן ערך דריי הונדערט טויזענט אידן זיינען געצוואונגען געוואָרן צו פֿאַרלאָזן דייטשלאַנד. די דאָזיגע אידן וועלכע זיינען געלאָפן קיין פוילין, פראנקרייך, טשעכּאָסלאָוואקיע, אָדער עסטרייך, זיינען שפּעטער, ווען היטלער האָט פֿאַרכאַפּט אָט יענע לענדער, ווידער אַריינגעפֿאַלן אין די לאַפּעס פון די נאַציס, און זיי זיינען אַלע פֿאַרגאַזט און פֿאַרברענט געוואָרן...

אָט די אַלע אַנטוויקלונגען ביז וואַנען היטלער האָט אָנגעצונדן די צווייטע וועלט מלחמה איז אַלעמען גאַנץ גוט באַוואוסט, און עס איז איבעריג פֿאַר מיר אַריינצוגעהן אין אַלע אייגנצעלהייטען. איין זאַך האָט היטלער ניט פֿאַרהוילן פון דער גאַנצער וועלט און דאָס איז אַז זיין ציל איז צו פֿאַרטיליגן דאָס גאַנצע אידישע פֿאָלק, און אויף אַזאַ אופן זיינען די הילפלאָזע אידישע געמיינדעס פון גאַנץ אייראָפּע געוואָרן קרבנות פון די נאַצישע בלוט־הינט, און דורך די זעקס יאָר פון 1939 ביז 1945 זיינען אויסגעמאָרדעט געוואָרן זעקס מיליאָן אידן דורך שוידעליכסטע עינויים וואָס איז נאָך ניט געהערט געוואָרן אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט... וועגן די דייטשען האָבן איינגענומען אָ לאַנד איז זייער ערשטער שריט געווען צו בּאַרויבּען אַלע אידן און דאָן זיי פֿאַנאַנדערשיקן אין די פֿאַרשידענע קאָנצענטראַציע קעמפּס וואו זיי מיט זייערע פרויען און קינדער זיינען אומגעקומען אין די קרעמאַטאָריומס...

שוין אין אָנהויב פון דער מלחמה וועגן היטלער האָט פֿאַרכאַפּט פוילין, נאָכדעם ווי די נאַצי באַמבעס האָבן חרוב געמאַכט כמעט גאַנץ וואַרשע, האָבען די פוילישע אנטיסעמיטן געהאָלפען די נאַציס צו מאָרדן אידן... אָבער יענע ביטערע אומפֿאַרשעהמטע פוילישע אידן פרעסער האָבן אַליין דערפֿאַר טייער באַצאָלט. דריי מיליאָן פון זיי האָבען אויך באַצאָלט מיט זייערע לעבענס.

אָ סך ליטווינער האָבען געהאָלפען די נאַציס אומצובריינגען אידן. וועגן דייטשלאַנד איז פֿלוצלונג באַפֿאַלן די סאָוויעטן רוסלאַנד, האָבן אָ סך אוקראינער זיך אָנגעבאָטן צו דינען היטלער'ן צו העלפן מאָרדעווען די הילפלאָזע, שוצלאָזע אידן סיי די וועלכע וואָס זיינען אָנגעלאָפֿען אהין פון אַנדערע פוילישע שטעט, אין סיי די וועלכע זיינען בירגער פון אוקראינע...

מאַרטין באָרמאַן

יוזעף מענגעלע

היינריך מילער

דריי פון די גרעסטע פאַרברעכערס, וואָס זענען געווען היטלער'ן ביידילפיג אין אויסמאַרדען די אידן, זענען איצט ערגעץ אויסבאַהאַלטען, זיי זענען: 1) היטלער'ס שטעלפאַרטרעטער, מאַרטין באָרמאַן; 2) דער בלוטהונט דר. יוזעף מענגעלע; און 3) רייכסמיניסטער און גענעראַל־פעלדמאַרשאַל היינריך מילער.

שפּעטער זיינען אַ סך יונגע, געזונטע אידן געווען געצוואונגען צו אַרבייטן פֿאַר די דייטשען אין פּוילישע פאַבריקען. מען האָט אפילו נאַכהער געשיקט אַזעלכע אידן קיין דייטשלאַנד און מיט זיי געאַרבייט כל עבודת פּרך, דאַן האָבען די נאַציס איינגעשטעלט די אידישע „גטאָס", כדי אינגאַנצען אָפּצוזונדערען די אידן פון די אַנדערע...

אַ סך אידן מיט זייערע קינדער זיינען דערמאָרדערט געוואָרן טרייבענדיג זיי פון זייערע היימען צו די געטאָס. איך וועל שפּעטער ערקלערן ווי אזוי די געטאָס זיינען געגרינדעט געוואָרן. איך געפין פֿאַר נויטיג צו ערקלערן מערערע איינצעלהייטען, כדי די צוקונפטיגע דורות זאָלן באגרייפען וואָס דער דייטש וועלכער האָט זיך געהאלטן פֿאַר „אויבער" מענש, איז געווען פעהיג צו טאָן... די נאַצי דייטשען זיינען געווען בעסטיעס אין מענשן געשטאַלט. איך גלויב אַז מען דאַרף זיך אַנטשולדיגען פֿאַר די ווילדע חיות, די בעסטיעס, פֿאַרוואָס מען פארגלייכט די נאַצי דייטשען צו זיי. עס איז זיירקליך אַ באַליידיגונג פֿאַר די חיות...

די געטאָס זענען איינגעשטעלט געוואָרען אַממערסטן אין צוויי אָדער דריי גאַסן, אין די פריערדיגע אידישע קוואַרטאַלן, און די גאַנצע אידישע באַפעלקערונג זיינען אַריינגעשפּאַרט געוואָרען דאָרט. אין צימערן וואָס זיינען געווען גרויס genug בלויז פֿאַר צוויי אָדער דריי פערזאָן, זיינען אַריינגעשפּאַרט געוואָרען פופצען ביז צוואַנציג פערזאָן. אָן אונטערשייד פון געשלעכט, קינדער און דערוואַקסענע, דער הונגער האָט געבושעוועט אין אַלע אידישע געטאָס. וועג עס האָבען אויסגעבראַכען עפּידעמיעס אין געטאָ, פלעגט מען די קראַנקע אַוועקשיקען קיין טרעבליענקע אָדער אוישוויץ, וואו מען האָט זיי דערשטיקט אין די גאָ קאַמערן... מען פלעגט זיי אויך אַוועקשיקען אין געשלאָסענע וואַגאָנען פאר מאָסן הינריכטונגען. די דייטשען־מערדער האָבן נאָך געצוואונגען זייערע קרבנות צו גראָבן זייערע אייגענע קברים און דאַן זיי אויסשיסען מיט מאַשין ביקסען... ניט זעלטען פלעגען זיי באַגראָבען מענשן וועלכע האָבען נאָך געלעבט, וויל זיי זיינען בלויז פֿאַרוואונדעט געוואָרען פון די קוילען...

עס איז אויפֿגליך צו באַשרייבן ווי אַזוי די איינוואוינער פון די געטאָס האָבען אויסגעזוכט אָפּזייענדיג דאָרט אַ שטיקל צייט. אייך זאָל דאַרף געזאָגט ווערן: וועג די לאָדזשער גהעטאָ איז איבערגעשיקט געוואָרען קיין אוישוויץ האָב איך ניט געקענט אונטערשיידן פון אַ צען יעריגן אינגעל צו אַ צוואַנציג יעריגען יונגערמאַן. מען האָט ניט געקענט מערקן קיין אונטערשייד פון מענשן פון צוואַנציג צו מענשן

פון פּופּציג... אַלע זיינען געווען טויט בלאַס, אויסגעמאַרטערט, פאַר־
דאַרט און פאַרקווואַרט פון שרעקליכן הונגער... ניינציג פּראָצענט פון
אַט די דאָזיגע אומגליקליכע סקעלעטענס זיינען אַוועקגעשיקט געוואָרן
צו די גאַז קאַמערן און זיינען פאַרברענט געוואָרען אַזויי שנעל ווי
זיי זיינען דאָרט אָנגעקומען.

צום באַדויערן האָבן זיך דאָרט אין די געטאָס געפונען אויך
פון נידעריגן כאַראַקטער, דער אָפּפאַל פון אונזער פאָלק, וועלכע האָבן
אָנגעבאַטן די דייטשען זיי צו דינען, און העלפען איבערגעבען אין
זייערע הענט פיל אידן וועמען זיי האָבן אויסגעקליבן, ווען די דייטשען
האָבן פאַרלאַנגט אַז מען זאָל צושטעלן אַ געוויסע צאָל פאַר שווערע
אַרבייט. אָט פון די דאָזיגע פאַרברעכערישע אידישע אויסווארפען, האָט
זיך פאַרמירט אַ פּאָליציי וואָס האָט געהאָלטן אָרדענונג אין די געטאָס.
אין אָנהויב האָבן זיי דאָס געטאָן ניט גערן, נאָר מען האָט זיי
געצוואונגען, שפּעטער אָבער, ווען זיי האָבן געהאָפט צו ראַטעווען
זייערע לעבענס, האָבן אַ סך פון זיי פאַרקויפט זייערע נשמות צום טייוול,
צו די נאָצי תליונים אָן שום צעגערונג. אָבער אויך זיי די פאַרקויפטע
נשמות, האָבען זיך ביטער אָנטוישט, ווייל ווען מען האָט ליקווידירט
די געטאָ, האָבן די נאָצים זיי אויך אַוועקגעפירט אין די קאָנצענטראַציע
לאָגערן און זיי פאַרגאָזט..

אָלס צוגאָב צו די געטאָס האָבן די נאָצי פאַרברעכער איינגע־
ריכט אָזאַ מין יודענראַט, וואָס האָט געהאט די אויפגאבע צו צייגן דער
וועלט אַז די אידישע באַפעלקערונג האָט „אָטאָנאָמיע" אין דער
געגענט וואו זיי געפינען זיך.

די דאָזיגע דייטשע אינסטיטוציע איז געווען געבויט אויף ליגן
און פאַלשקייט. דאָס האָט געזאָלט זיין אַ באַראַטונגס קערפערשאַפט.
די אויפגאבע פון די אידישע מיטגלידער פון יודענראט איז געווען
אַרויסצוקריגען געלט פון אייגענע כדי נאָכצוקומען די גרויסע סומע
געלט אָפּצאָל וואָס די נאָצים האָבן אַרויפגעלייגט אויף דער דאָרטיגער
אידישער קהילה. גאַנץ אָפט האָבן זיי צוגעזאָגט בעסערע באַהאַנדלונגען
צו די אידן און זיי דורכדעם געצוואונגען אַוועקצוגעבען דאָס ביסל
געלט און צירונג וואָס זיי האָבן געהאָט באַהאַלטען... דאָס האָבן די
מיטגלידער אַרויסבאַקומען מיט דער הילף פון די נאָצישע בעאַמטע.

עס איז געווען אַ גרויסע אונטערשייד צווישען די אידישע
געטאָ פּאָליציי און די מיטגלידער פון „יודענראַט". די אידישע פּאָליציי
איז באַשטאַנען מיינסטענס פון די נידעריגסטע און מאָנכע קרימינאַלע
שיכטן פון דער אידישער געזעלשאַפט, אָבער די מיטגלידער פון
יודענראַט זיינען געווען מיינסטענס ערליכע, וירדיגע פּערזאָנען וועלכע

זיינען געווען אַליין הילפלאָז געגען דעם שונא פון די אידן... זיי זיינען געווען געצוואונגען נאָכצוקומען די פּאָדערונגען פון די נאַציס.

די אידען וועלכע האָבן זיך געפונען אין דעם טייל פון פוילין וואָס איז געווען אָקופּירט פון די רוסען, האָבען זיך געפילט מער אָדער ווייניגער זיכערער מיט זייערע לעבענס, כאָטש עקאָנאָמיש זיינען זיי אויך געווען רואינירט. ווען היטלער האָט אַטאַקירט רוסלאנד דעם צווייי און צוואנציגסטן יוני, 1941, אַן שום וואָרנונג, איז דאָן דער גורל פון אַלע פּוילישע אידן אפילו אויך פון די אוקראינישע אידען, געווָארען פאַרזיגעלט. די אידען פון אוקראינע און אַנדערע טיילן פון מערב רוסלאנד ווי אויך פון ליטע, לאַטווייע, עסטאָניע און אַנדערע וואָס זיינען געווען אונטער די סאָוויעטן, זיינען אַרייַנגעפאַלן אין די הענט פון די נאַציס און האָבען ד׳ערכגעמאַכט די זעלבע מאַרטירערטום ווי די פּוילישע און דייטשע אידן.

.2

ווי איז געווען די לאַגע פון די אידען אין קאַרפאַטען רוסלאַנד? לאָמיר געהן כסדר: אין 1939 וועלן היטלער האָט אַקופירט טשעכאָסלאָוואַקיע, האָט אונגאַרן, מיט דער צושטימונג פון היטלער'ן, און אויפן באַפעל פון אַדמיראַל האָרטי, פאַרנומען אַ טייל פון קאַרפאטען־רוסלאנד. די מיטגלידער פון זייער רעגולערע אַרמיי, זיינען ערקלערט געווארען אלס פאַרטיזאַנער, און זיי גלייך הינגעריכטעט.

נאָך זיין פאַרכאַפען קאַרפאַטאַ־רוסלאַנד, האָט אַדמיראַל האָרטי און זיינע מיניסטארען פאַרעפענטליכט אַ פראָקלאַמאַציע, אַז ער קומט צו באַפרייען די גאַנצע באַפעלקערונג פון אָט דעם לאַנד, אָן אונטערשייד פון גלויבען, ראַסע און רעליגיע... דאָס האָט געשיינט צו זיין צו גונסטן די אידישע בירגער פון קאַרפאַטן רוסלאַנד. וואָס אָבער איז געווען דער אמת?

אין צווי וואָכען נאָך דער אָקופאַציע האָט די מיליטערישע אַדמיניסטראַציע וואָס האָט איבערגענומען די רעגירונג פון דער ציווילער הערשאַפט, פאַרעפענטליכט אַ מעלדונג אין וואָס יעדער איינער איז אויפגעפאַדערט געווארען אויסצופילן אַ פאַרמאַט פון אַ פראגענבויגען, וואָס האָט אויסער די געווענליכע פראַגעס וועגען נאָמען, געבורט, אַדרעס פראָפעסיע א. א. וו., אויך באַדאַרפט ענטפערען צו די פערזאָן איז אַ איד. אויב די פערזאָן איז געווען אַ איד, האָט ער באַדאַרפט ענטפערען צו ער האָט אונגאַרישע בירגערשאַפט, און וואוהין ער וועט גהן אין פאַל מען וועט אים אַרויסשיקען פון לאַנד?

אין פאַרלויף פון עטליכע חדשים האָבען די אונגאַרן אייגענטשעלט אין יעדער קארפאַטן־רוסיש שטאָט אַ גרענץ פאָליציי וואַך, פערזאָנען וועלכע זיינען געווען אין דער קאַטעגאָריע פון אידן, זיינען עפענטליך אויפגעפאַדערט געווארען צוצושטעלען אַ סערטיפיקאַט וועגען זייער אונגאַרישער בירגערשאַפט. דאָס וואָס דער אַרויסגעפענער האָט געקענט באַווייזען אַז זיינע עלטערען און אור עלטערען זיינען געבאָרן אין דעם לאַנד מיט פופציג אַדער מיט הונדערט יאָר צריק, און אַז זיי האָבען געצאָלט שטייער נאָך פאַר

דער ערשטער וועלט מלחמה, איז ניט געווען גענוג... דער גערו־
פענער האָט באַדאַרפט באַווייזען אַז ער איז געבאָרען אין דעם לאַנד,
אַז זיינע עלטערען און גראָס עלטערען זיינען אויך דאָ געבאָרען
געווָארען, אַז זיי אָדער ער איז געווען אין יאָר 1871 דערוואַקסען
און האָט געצאָלט שטייערען, אַז זיינע עלטערען זיינען געשטאָרבען
אויף דעם אונגאַרישן באָדען.

אויב די ערשטע דריי פראָגעס זיינען פאָרענטפערט געווָארען
מיט פאָזיטיווע ענטפערס, האָט דער איד נאָך נישט געקענט אַריינגע־
נומען ווערן אַלס אונגאַרישער בירגער ביז וואַנען ער האָט געקענט ענט־
פערען יאָ, און דאָס באָשטעטיגען.

אויב אַ חתונה איז פאָרגעקומען נאָך דעם יאָר 1936, האָט דאָס
ווייב ניט געקענט קריגען די בירגערשאפט פון איר מאַן. אויב זי
האָט געווואָלט ווערען אַ בירגערין האָט זי באַדאַרפט נאָכקומען די
זעלבע באַדינגונגען ווי איר מאַן.

איבער 80 פראָצענט פון דער אידישער באָפעלקערונג האָבען
ניט געקענט נאָכקומען די פאָרלאַנגטע באַדינגונגען, ווייל אין פיל
דיסטריקטן וואָס זיינען באַוואוינט געווען פון אידען אין יענער צייט,
איז ניט געווען אָזאַ זאַך ווי רעגיסטרירען געבורטן, טויטפאַלן, אָדער
חתונות, אָזוי אַז עס איז געווען אומעגליך צו האָבען באַווייזען פאָר
דעם.

די אַלע אידען וועלכע האָבען ניט געקענט צושטעלען די פאָר־
לאַנגטע סערטיפיקאָטען כדי צו קריגען די בירגערשאָפט און אידען
וועלכע האָבען גלייך דערקלערט, אַז זיי זיינען פרעמדע בירגער,
זיינען באַלד דערקלערט געווָארען אַלס פרעמדע, און האָבען געקראָגן
אַן אָפיציעלען באָפעל צו פאַרלאָזען דאָס לאַנד אין משך פון 30 טעג.

אָט די דאָזיגע אידען זיינען אינפאָרמירט געווָארען פון דעם
גרעניץ וואָך, אז זיי קענען אָפעלירען צו די העכערע אויטאָריטעטן,
בטל צו מאַכען אָט דעם באָפעל. אָבער דאָס האָט וויניציג וואָס
געהאָלפען. די וועלכע האָבען געהאָט אַ סערטיפיקאָט, וואָס האָט
באַאַווייזען אַן צווייפעל, אַז זיי זיינען בירגער, האָבען באַדאַרפט
קריגען א באָשטעטיגונג פון דעם קאָבינעט פון הויפט ביורא אין
בודאָפּעסט. איך האָב באַלאַנגט צו דער קאָטעגאָריע וואָס האָט
געהאָט אַ סערטיפיקאָט, אָן אײַך האָב געקראָגען דעם אונגאַרישען
בירגערראַכט. געלט האָט געשפּילט אַ היבשע ראָלע אין דעם.

איך וויל ניט אַריינגעהן אין אינצעלהייטן און באַשרייבען די
שווינדלעריין און גנבה־שקייטען וואָס זיינען אָנגעגאַנגען ביי די

אונגאַרישע אויטאָריטעטען. איך וועל בלויז אָנצייגען אויף איין טיפּישן פאַל:

מיין אַלטער פריינד האָלאָנדער, דער דאָמאָלסדיגער פאַרזיצער פון דער קולטוס געמיינדע פון חוסט, האָט געהאט אַלע פארלאנגטע סערטיפיקאַטן וואָס האָבען באַוויזען, אַז ער איז אַן עכטער אונגאַרי־שער בירגער, אָבער טראָץ דעם, האָט ער געקראָגען אַ באַפעל צו פאַרלאָזען דאָס לאַנד. זייער טענה איז געווען, אַז אין איין טייל פון סערטיפיקאַט איז זיין נאָמען אויסגעלייגט האָלאנדער, און אויף אַ צווייטער טייל איז זיין נאָמען האָלענדער... אָט דער דאָזיגער בוכ־שטאָב האָט פאַרזיגעלט דעם שיקזאָל פון יענעם ווירדיגען מאַן...

מיט אַזעלכע מאַכינאַציעס און שווינדלעריין פון די אונגאַרישע בעאַמטע, איז די צאָל פון די ארויסגעשיקטע אידן פאַרגרעסערט געוואָרן אַרום ענדע מאַי 1941, צו 50,000.

כדי קלאָרער צו מאַכען די גאַנצע לאָגע פון יענער צייט אין אונגאַרן, איז נויטיג צו דערמאָנען, אַז אונגאַרן איז געווען אַ טייל פון עסטרייך־אונגאַרן מלוכה, ביז 1918. אונגאַרן האָט ניט געהאַט קיין פולע אויטאָנאָמיע. נאָך דער ערשטער וועלט מלחמה, איז אונגאַרן געוואָרן אַ באַזונדערע מלוכה, אונגאַרן האָט פון אַלעמאָל אַרויסגעוויזן א סך טאָלעראַנץ צו די מינאָריטעטן, איבערהויפט צו די אידן, וועלכע האָבען בייגעשטייערט אין אַ גאָר גרויסער מאָס צו דער געדייהונג (פראָספעריטי) פון דער עקאָנאָמיע פון לאַנד. צו איר קולטור און וויסענשאַפט. נאָכדעם ווי דער קאָמוניסטישער רעזשים אונטער בעלא קוהן איז געפאַלען, זיינען דאָרט פאַרגעקומען אַנטי אידישע עקצעסן, מען האָט באַשולדיגט די אידען אין קאָמוניסטישע סימפּאַטיעס, ווייל בעלא קוהן האָט געשטאָמט פון אידען.

אַדמיראָל האָרטי איז באַשטימט געוואָרען אימפּעריאָל אַדמי־ניסטראַטאָר, און ער האָט געגומען פאַרפאָלגען די אידען און די אַרבייטער קלאַס. אונגאַרן איז דאָן געוואָרן די ערשטע מלוכה וואָס האָט איינגעפירט „נומערוס־קלאָזוס" פאַר אידישע סטודענטן אין אונגאַרישע אוניווערזיטעטן. דער נאָצי גיפט האָט זיך שנעל פאַר־שפרייט אין אונגאַרן, וואָס האָט געבראַכט אַ גרויסען אומגליק אויף די אידען.

די נאָביליטי און די לאָנד באַזיצער האָבען געגלויבט, אַז עס וועט זיין מעגליך צופרידענצושטעלען די פאָדערונגען פון די אַרבייטער ווען מען וועט קענען פאַרטיילן צווישן זיי די אידישע האָב און גוטס ווי אויך זייער לאָנד באַזיץ, דאָס איז געווען דער הויפט גרונד פאַר זייער סימפּאַטיע פאַר די נאַציס. דורך די יאָרען 1942—1939, זיינען

די אידן געווען געצוואונגען אפצוגעבען זייער לאנד דורך דעם געזעץ, וואס איז געשאפען געווארען הויפטזעכליך פאר די אידן מיט דעם נאמען „אידענגעזעץ".

נאך א קורצער צייט האבן די אידן באדארפט אפגעבן די גאנצע לאנד וואס זיי האבן פארמאגט. אין 1942 האבן די אידן אויך פארלארן זייערע פאבריקען, אין יאר 1944 אויך זייערע הייזער. און די אונגארישע אידן וועלכע זיינען געווען גאנץ פארמעגלעך, זיינען פלוצלונג פארוואנדעלט געווארן אין בעטלערס.

צוליב זייער פריינדשאפט וואס די אונגארישע פאלק האט ארויסגעוויזן צו די נאצים, האט דאס פאר זיי מעגליך געמאכט צו אקופירן א טייל פון טשעכאסלאוואקיע און קארפאטן־רוסלאנד, איז זייער סימפאטיע און פריינדשאפט צו די נאצים נאך שטארקער געווארן. אנעקסירענדיג פרעמדע טעראטאריע און פארבלענדעט פון דעם גלאנץ פון אידיש האב און גוטס, זיינען די אונגארער געווען גרייט זיך צו באטיליגען אין דער מלחמה אויף דער זייט פון דייטשלאנד. זיי האבן געפילט אז זיי זיינען אונטער פארפליכטונג צו די דייטשן, וויל זיי האבן באארעכטיגט די אונגארישע תביעות אויף די פרעמדע טעריטאריעס. די ארגאניזאציע פון „פיילקרייצלער" האט אויך איבערגענומען די אידעע פון אנטיסעמיטיזם און די גאנצע דייטשע פראגראם געגן אידן איז נאכגעטאן געווארן, פונקט נאך דעם פאטערן פון די „ברוינע העמדלער". וואס גרעסער עס איז געווארן היטלער׳ס דערפאלג, אלץ גרעסער איז געווארן דער אינפלוס פון דער „פיילקרייצלער" אר־גאניזאציע.

נאכדעם ווי זיי האבן פארנומען גאליציע, האבן די אונגארער דורכגעפירט אזא טייוואלשען פלאן: דעם 15טען אפריל, 1941, זעקס אזייגער אין דער פרי, זיינען ערשינען די גרענץ וועכטער מיט זשאנדארן, וועלכע זיינען געווען באוואוסט פאר זייער ברוטאליטעט און גרויזאמקייט אז מען קען זיי פארגלייכן מיט די דייטשע עס. עס. נאצים און געסטאפא לייט. מיט געווער אין די הענט, האבן זיי זיך אריינגעריסן אין די הייזער פון די אלע וועלכע האבן באדארפט פארלאזן אונגארן. די דאזיגע אומגליקליכע האבן געקראגן א באפעל צו זיין גרייט פאר טראנספארטאציע אין א האלבע שטונדע...

אויף אזא אופן זיך אנגעהויבען די אידישע טראגעדיע אין קארפאטן רוסלאנד. די טראנספארטאציע איז דורכגעפירט געווארן אונטער רירענדע סצענעס. די אומשטענדען וועגען די הייראט צעריסענעס, זיינען געווען שרעקליך אוןווילד... עס האט געטראפען אז פארשידענע מיטגלידער פון דער זעלבער פאמיליע, זיינען געווען אונטערגעווארפען אונטער פארשידענע געזעצען. פיל הייראטען זיינען

געווען רעליגיעזע און ניט ציווילע. האָט פֿאַסירט אַז די מוטער מיטן קינד האָט מען אַרויסגעשיקט פון לאַנד און דער פֿאָטער האָט געקענט בלייבען. אַנדערע פֿאַלען זיינען געווען נאָך ערגער. עס זיינען געווען הייראַטען וואָס זיינען דורכגעפירט געוואָרען רעליגיעז, און מיט יאָרען שפּעטער, אויך דורכגעפירט געוואָרען ציווילן. אַזאַ פֿאַמיליע האָט צום ביישפּיל געהאַט פינף קינדער. די ערשטע צוויי קינדער זיינען געבאָרען געוואָרען דורך דער צייט וואָס מאַן און וויב זיינען געווען בלויז רעליגיעז פארהיראַט און די איבעריגע זיינען געווען שוין נאָך דער ציווילער הייראַט. אַזאַ פֿאַמיליע איז צעטיילט געוואָרען. די מוטער מיט דריי קינדער האָט געקענט פֿאָרבלייבען, און דער פֿאָטער מיט די צוויי קינדער האָבען געמוזט פֿאָרלאָזען דאָס לאַנד, אָדער פֿאָרקערט.

אַ סך אידישע לייט זיינען געפופען געוואָרען צו אַרבייטען אַלס אַרבייטס־דינסטלער אין מלחמה ביוראָס, דאָס אָבער איז ניט געווען קיין הילף, ווייל די באַהאַנדלונג פון זייערע פֿאַמיליעס איז ניט געווען קיין בעסערע. די פֿאַרפֿאַלגונג געגן זיי זיינען אָנגעגאַנגען טראָץ דעם וואָס מען האָט זיי צוגעזאָגט שוץ...

.3

די אַרויסגעשיקטע אידן האָבן געמעגט מיטנעמען מיט זיך דאָס וואָס זיי האָבן געקענט טראָגן... עס איז געווען האַרצרייסענד צו זען ווי אַזוי מען טרייבט אַרויס אומשולדיגע מענטשן מיט זייערע פרויען און קינדער און זיי קענען גאָרניט מיטנעמען מיט זיך בלויז דאָס וואָס זיי קענען טראָגן. וועדטפולע זאַכן האָט מען קאָנפיסקירט פון זיי. אָט די דאָזיגע שענדליכע באַהאַנדלונג פון די הילפסלאָזע אומגליקליכע אידן, וועט בלייבן אַ מיאוסער פלעק אין דער געשיכטע פון אונגאַרן... וואָס פאר אַ שוידערליכע טראָגישע בילד עס איז געווען צו זען ווי פיר־פינף יעריגע אומשולדיגע קינדערלעך מאַרשירן צו דער סטאַנציע מיט פּעקלעך אויף זייערע פלייצקעלעך, און די גרויזאַמע זשאַנדאַרן צווינגען זיי צו געהן שנעלער...

דאָס האַרץ האָט געבלוטיגט צוצוקוקן ווי אַזוי אַ מוטער האָט געטראָגן איין קינד אויף אירע הענט און די אַנדערע קינדער זיינען געגאַנגען נעבען איר אָנהאַלטענדיג זיך אין איר קלייד. אָט אַזאַ מוטער איז געווען געצוואונגען איבערצולאָזן אַלץ אין איר היים, ווייל זי האָט ניט געקענט טראָגן קיין פּעקל צוליבן קינד אויף אירע הענט... זי האָט זיך אַוועקגעלאָזן מיט אירע קינדער אין אן אומבאַוואוסטער, פינסטערער צוקונפט...

די אַרויסגעטריבענע אידן האָבן אפילו ניט געוואוסט וואוהין זיי געהען. מען האָט די אומגליקליכע קרבנות פאַרזאַמעלט אויף דער סטאַנציע און דאָן זיי פאַנאַנדערגעטיילט צו געהן אין פאַרשידענע ריכטונגען. וועו די קריסטלעכע מענשן וועלכע האָבן זיך דאָרט געפונען האָבן צוגעזעהן די אוממענשליכע באַהאַנדלונג פון די אומגליקליכע האָט זיך ביי זיי דערוועקט דער חוש פון רחמנות און זיי האָבן זיך געגומען אַריינמישען און פראָטעסטירט געגען דער שענדליכער באַהאַנדלונג, זוכנדיג זיי צו באַשיצען.

אייניגע האָבן דערקענט צווישן די אומגליקליכע זייערע שכנים, זייערע פריינד מיט וועמען זיי האָבן געהאַט גוטע, פריינדליכע באַציונגען, און זיי האָבן זיך איינגעשטעלט פאַר זיי. די זשאַנדאַרמס אָבער האָבן זיי געוואָרנט ניט צו באַשיצן פרעמדע, ווייל די בירגערשאַפט פון אָט די דאָזיגע מענשן, איז ניט באַוויזן געוואָרן, און אַז זיי זיינען געוויס פויליש וואַגאַבונדען, אַרומשלעפער און בראָדיאגעס. די הויפטזאַך אַז

זיי האָבן געקראָגן אַ רעגירונגס באָפעל פון בודאָפּעסט צו פאַרלאָזן דאָס לאַנד.

דער איינציגער ריכטיגער אויסאָרישט וועלכער האָט אָנגעוועגדעט אָט יענע באַרבאַרישע מיטלען איז געווען דער פאַרזיצער פון דער ראָטנוגס־פאַרזאַמלונג, מאגאטשי דיזי סאַנדאָר פון אונגוואר, וועלכער האָט דורך פאַרשידענע מאַכינאַציעס געפּסל׳ט אַ סך פון די צייגניסן וואָס האָבן באַווייזן די בירגערשאַפט פון יענע אידן.

פאַר זיינע פאַרדינסטן, דורכפירענדיג דעם וואונש פון די נאַציס מיט פּינקטליכקייט און אייפער, איז מאגאטשי באַלוינט געוואָרן פון היטלערן פּערזענליך מיט הויכע אויסצייכענונגען... (אַגב האָלט זיך אויף מאגאטשי אין לאָטיין אַמעריקע).

די דאָזיגע אַקציע פון אַרויסטרייבען די אידן פון קאַרפּאַטן רוס־לאַנד, האָט געדויערט 3 חדשים. 80 פּראָצענט פון די אַרויסגעטריבענע זיינען געקומען פון דאָרט און צווישן זיי איז ניט געווען קיין אינציגער וועלכער איז געווען אַ בירגער פון אַן אַנדער לאַנד. די אַנדערע 20 פּראָצענט אַרויסגעטריבענע זיינע געווען פון פוילען און רומעניען, און צווישן יענע זיינען געווען אייניגע וועלכע האָבן אַבער געוואוינט אַ לאַנגע צייט אין אונגאַרן.

וואו נאָר אָט די דאָזיגע באַרבאַרישע טראַנספאַרטירונג איז פאַר־געקומען, איז דאָס בילד געווען דאָס זעלבע. די אומגליקליכע קרבנות זיינען געכאַפּט געוואָרן און מען האָט זיי פאַרשפאַרט אין וואַגאָנען פון בהמות, און זיי אַוועקגעפירט פון דאָרט, בייטענדיג שטענדיג די וואַגא־נען און די ריכטונגען וואוהין מען האָט זיי באַדאַרפט פירן... אָלע באַנען זיינען געגאַנגען קיין יאסינא און וויטער קיין פוילען, אין רא־יאָנען וואָס זיינען געווען אָקופּירט פון די אונגאַרן.

אַרום 15,000 זיינען געווען פון די פאַרטריבענע פון קאַרפּאַטן־רוסלאַנד, און זיי האָט מען געבראַכט קיין קאַמענעץ פּאָדאָלסק; אַן ערך אָכט טויזענט קיין טלוסט, און אַזא צאָל קיין נאַדווערנא; פּינף טויזענט קיין וויניצא און די איבעריגע האָט מען צעשפּרייט אין אוק־ראַינע ביזן דניעפּער.

איך אַליין האָב זיך באַטייליגט טאָג און נאַכט אין ראַטעווען און באַשפּייזן ווי וויייט עס איז פאַר מיר געווען מעגליך צו העלפן מיינע אומגליקליכע פאַרטריבענע לאַנדסלייט. ניט קיין לייכטע אויפגאַבע איז פאַר מיר געווען צו באַזאָרגן די דאָזיגע אָרעמע קרבנות מיט עטוואָס שפּייז... איך בין געווען צוגעפאַסט צו אָט דער ארבייט, ווייל איך האָב געהאָט לאַנג שטעהענדע פריינדליכע פאַרבינדונגען מיט די אייז־זענבאַן לייט וועלכע פלעגן איבערנעמען קליינע פּעקלעך מיט שפּייז פאַר די אָרעמע וואַנדערער, וועלכע זיינען פאַרטריבן געוואָרן פון

זייערע היימען. עס איז ניט געווען גאנץ לייכט פאר די איזענבאן לייט דאס צו טאן, און זייער פריינדשאפט צו מיר, האט אַ סך געהאלפן.

נאך אן אויפגאבע וואס איך האט געהאט איז געווען אויסצוגעפינען וועלכע וואגאנען זיינען באשטימט געווארן פאר דעפארטאציע, ווייל איך פלעג קענען ארויסבאקומען געהיימע אינפארמאציע פון די מיט ווען איך בין געווען באפרייגדעט.

איינמאל בין איך געווען ערפאלגרייך אין ראטעווען א טויט־טראנספארט פון זעכצען הונדערט מענשן. דאס איז געווען אין יולי, 1941. יענע אומגליקלעכע ווען עס האט דערווארט דער זיכערער טויט זיינען געטריבן געווארן קיין חוסט אין א דאנערשטאג און א פרייטאג פון איזא, הארינטש, נאנקעוו, קאשעלי, סאלדאבאש, סיקעי־ניצא, ווישק און פון דער אומגעגענד. זיי האבן געזאלט אנגעלאדן ווערן אויף דעם נעקסטן טאג אין א 40 וואגאנען פאר בהמות. דער לאקא־מאטיוו און די מאנשאפט פון באהן זיינען דערווארטעט געווארן פון א סטאנציע 8 קילאמעטער פון חוסט־קיראלהאזא.

איך בין געווען אין שטענדיגן פארבינדונג מיט דעם סטעישאן מאסטער פון יענער סטאנציע חוסט, און איך האב פון אים אויסגעפונען אז אט די באהן וועט אפגעהן שבת 8 אזייגער אין דער פרי, אין דער ריכטונג פון יאסינא. איך האב געטאן וואס נאר איך האב געקענט, און דער סטעישאן מעסטער האט מיר צוגעזאגט אז די באהן וועט ניט אפגעהן פריער פון עלף אזייגער אנשטאט אכט אזייגער.

דער סטעישאן מעסטער האט אנגעגעבן אלס אויסרייד פארן אפ־לייגן, צו די העכערע בעאמטע, אז א באהן מיט אמוניציע דארף פארביי־געהן דורך דער ליניע וואס איז באשטאנען פון בלויז רעלסן פון איין וועג. שבת, דער טאג וועז די באהן האט באדארפט אפגעהן זיינען צו מיר געקומען צוויי מיטגלידער פון דער ארגאניזאציע „אמזשא", משה מאסקאוויץ און מיין שוואגער שמעלקע שאלאמאן און מיך געבעטן צו זעהן אז מען זאל אפלייגן דאס אפגעהן פון די באן ווידער אמאל; ווייל זיי האבן געקראגן נייעס פון בודאפעסט אז מען ערווארט צוריקצורופן די גזירה יעדע מינוט.

איצט האב איך אנגעהויבן דעם קאמף צו ראטעווען מיינע ברידער. מיין ערשטער שריט איז געווען ווידער צו געהן צום סטעישאן מעסטער, מיין אלטן פריינד, און איך האב אים שטארק געבעטן צו העלפן ראטעווען די אומגליקליכע קרבנות פון א זיכערן טויט, אדער פארלענגערן זייערע לעבענס פאר א צייט... נאך א לאנגן בעטן האט ער מיר צוגע־זאגט אז די באהן וועט פארלאזן 12 אזייגער. דאס איז געווען די מאק־סימום וואס ער האט געקענט טאן אונטער די אומשטענדן. וויבאלד אז

מען דערוואַרט אַז די שרעקליכע גזירה קען צוריקגעצויגן ווערן צו יעדער מינוט, איז דאָס אַליין שוין געווען אַ געווינס.

דערווייל זיינע די אומגליקליכע געוואָרן אומגעדולדיג און נערוועז־איש און ניט וויסענדיג אַז די אונגאַרער האָבן שוין איבערגענומען די מעטאָדן פון די נאַציס, האָבן שוין געוואָלט אָפּפאָרן פון דאָרט אויך מיך געבעטן איך זאָל ניט צוריקהאַלטן דאָס אָפּפאָרן... וועז די צייט האָט זיך געזומען דערנעהנטערן און קיין נייעס איז נאָך אַלץ ניט גע־קומען, האָב איך ווידערהאָלט מיין פארלאנג פאַר נאָך אַ פאַרלענגערונג, אָבער דער סטעישאָן מעסטער האָט עס מיר ניט געקענט געבן. איינער פון די ערשטע געהילפן פון סטעישאָן מעסטער, וועלכער האָט מיך גוט געקענט און ער איז ניט געווען געוואוינט מיך צו זעהן אויפן סטעישאָן אום שבת, האָט מיך געפרעגט, ווי איך קום היינט אין מיין שבת, אַהער?

— ניין מיין פריינד — האָב איך זיך צו אים אָנגערופן — איך האָב מורא אַז דו וועסט מיר ניט קענען העלפן, כאָטש דאָס איז אַ פראָגע פון לעבען און טויט... ער האָט מיך שוין ניט אָפּגעלאָזט און איך האָב אים אַלץ דערציילט.

הער שטערן! — זאָגט ער צו מיר — קריג פאַר מיר אַ קילאָגראַם קוקורוזע, ווייל איך וויל געהן כאַפן פיש. איך זאָג דיר צו אַז איך וועל אָפּלייגן דעם אָפּגעהן פון דער באַהן און דו וועסט מער ניט דאַרפן געהן צום סטעישאָן מעסטער.

איך האָב אים צוגעזאָגט צוצושטעלן דאָס וואָס ער האָט פארלאַנגט. איצט האָב איך דערוואַרט מיט נייגיר און שפּאַנונג דעם רעזולטאַט פון דעם אַרויסהעלפער. איך האָב דערוואַרט אַז ער זאָל האַלטן זיין וואָרט. דורך דער צייט וואָס דער סטעישאָן מעסטער איז אַוועק עסן מיטאָג, און זיין געהילף איז געבליבן אַליין אויף דער סטאַנציע, האָט ער גע־אָרדערט אָפּצושטעלן די באַהן מיט דעם אויסרייד אַז מיליטערישע באַהנען דאַרפן דורכגעהן אויף דער ליניע. אויף אַזאַ אופן איז דער צוג אָפּגעשטעלט געוואָרן ביז מיטאַכט. דער צוג איז אָנגעקומען קיין יאָסי־נא דעם נעקסטן טאָג.

עס איז געווען זונטאָג, צווי אַזייגער נאָך מיטאָג, 2 שעה נאָך דער אָפּשטעלונג פון דער דעפּאָרטאַציע פון קאַרפּאַטן רוסלאַנד. איך בין געיוון ערשעפט און אַזוי מיד, אַז איך בין אַריינגעפאַלן אין בעט. דאָן האָב איך געקראָגן די נייעס אַז די טראַנספּאָרטירטע אידן זיינען אום־געקערט געוואָרן אַהיים... פאַר פיל פון זיי האָב איך פאַרשאָפט דאָ־קומענטן.

די דאָזיגע אידן וועלכע זיינען פאַרטריבן געוואָרן קיין אוקראַינע זיינען פרייַנדליך אויפגענומען געוואָרן ביי די דאָרטיגע אידישע אייַנ־וואוינער.

דעם 28סטען אויגוסט, 1941 איז געקומען דער ערשטער שוידער־ליכער אומגליק וואָס האָט געטראָפן די אידן וועלכע זיינען פון קאַרפּאַטן רוסלאַנד געקומען קיין קאַמענעץ פּאָדאָלסק. די דייטשע מיליטעריש־אויטאָריטעטן האָבן אַרויסגעגעבן אַ באַפעל אַז אַלע אידן וועלכע קומען פון קאַרפּאַטן־רוסלאַנד און אונגאַרן, דאַרפן זיך פאַרזאַמלען אין אַ געוויסן פּלאַץ, הינטער דער שטאָט. די אורזאַך פון דעם איז — האָט מען אָנגעגעבן — אַז מען וועט יעדן איינעם אַרויסגעבן אַ סערטיפיקאַט. מען האָט זיי געהייסן קומען מיט זייערע פרויען און קינדער.

די אַלטע איינוואוינער פון דאָרט האָבן געוואָרענט די פליכטלינגע, זייערע ברידער, ניט צו געהן אַהין, ווייל מען טאָר ניט געטרויען די דייטשען און די אונגאַרן וועלכע האָבן אָנגענומען די נאַצי מעטאָדן. אָבער די אומגליקליכע פליכטלינגע, וועלכע האָבן געוואוסט אַז זיי זיינען געווען די קרבנות פון שרעקליכע אומגערעכטיגקייטן, זיינען געווען זיכער אַז די רעגירונג זוכט עס גוט צו מאַכן, זיינען זיי געקומען.

ווען די 15,000 טויזענט פליטים האָבן זיך פאַרזאַמלט אויף יענעם פּלאַץ, האָבן די נאַציס זיי געהייסן זיך אויסשטעלן אין אַ ריי ווי אין אַ מיליטערישע פאַרמאַציע. די אומגליקליכע האָבן אַזוי געטאָן. מיט אַמאָל האָבן די ברוין־העמדלדיגע מערדער אָנגעהויבען שיסן מיט מאַשין ביק־סען אין דער מאַסע מענשן, אויף זייערע פרויען און אויף זייערע קינ־דער. נאָך אַ צוויי שטונדיגער אויסשלאַכטונג, וואָס איז נאָך ניט געהערט געוואָרן אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט, האָבן די דייטשע בעס־טיעס געהייסן זייערע אוקראַאיניש אַרויסהעלפער צו באַגראָבן די קער־פערס פון די הרוגים . . . צו פאַרדעקן די גראָבענס מיט ערד און שטיי־נער. אַ סך פון די געשאָסענע זיינען בלויז פאַרוואונדעט געוואָרן, און מען האָט זיי באַגראָבן לעבעדיגערהייט . . . אייניגע וועלכע זיינען בלויז לייכט פאַרוואונדעט געוואָרן האָבן באַוויזן אַראָפּצושאַרן פון זיך די ערד און אַנטלאָפן געוואָרן.

היטלער׳ס תליונים האָבן געהייסן אַריבערגעהן די פרישע קברים מיט טאַנקען צו פאַרענדיגן די שוידערליכע בעסטיאַלישע אַרבייט . . . יענער טאָג אין אויגוסט איז באַשטימט געוואָרן אַלס טאָג פון טרויער פאַר די קדושים וועלכע זיינען אומגעקומען על קידוש השם. אויף אַ טייל ערטער האָט מען באַמערקט, צוויי טעג נאָכדעם ווי מען האָט זיי באַשאָטן, אַז די ערד באַוועגט זיך . .

דעם זעלבן טרויעריגן גורל איז באַפאַלן די דאָזיגע אידן וועלכע זיינען געקומען פון קאַרפּאַטן־רוסלאַנד, אין וויניצע, נאַדוורנע אויך זיי זיינען אויסגעשאָסן געוואָרן דורך די נאַצי בעסטיעס, בלויז פון טלוסט איז געלונגען פאַר אייניגע הונדערט זיך צו ראַטעווען און צוריק

צו קומען קיין אונגאַרן. אַ סך, אַבער זיינען געכאַפט געוואָרן ביים גרענ־ ניץ, און אומגעבראכט געוואָרן.

שפּעטער האָט מען אויסגעפונען אַז אפילו די אונגאַרישע זעלנער פון 10טען פראָנטיער רעגימענט ביי טארען און די אונגארישע זשאַנ־ דאַרמס ביי בילינא נעבן יאַסינא, האָבן זיך אויך באַטייליגט אין אויס־ שיסן די אידישע פליכטלינגע. די מערדער האָבן אַוועקגערויבט פון די טויטע קערפּערס די בגדים, שיך און אַלץ וואָס זיי האָבן געפונען ביי זיי, און זיי האָבן דאָס פאַרקויפט. פיעל זאַכן וואָס מען האָט שפּעטער געפונען ביי אַנדערע מענשן, האָבן באַוויזן אַז די אייגענטימער פון יענע זאַכן זיינען אויסגעמאָרדעט געוואָרן ביי די אונגאַרישע סאָלדאַטן. ניט נאָר האָבן די אונגאַרער באַשטראָפט די פליכטלינגע נאָר אויך די וועל־ כע האָבן געהאָלפן די אומגליקלעכע געבענדיג זיי שפּייז און אַן אָפ־ דאַך . .

איך בין געווען אייגער פון די העלפער, און איך וויים דאָס אַלץ פון מיין אייגענער ערפאַרונג. די אַרויסהעלפער וועלכע זיינען גע־ כאַפט געוואָרן, זיינען באַשטראָפט געוואָרן.

.4

אַרום ענדע יאָר פון 1942 עטליכע חדשים נאָך דעם אָפמאָך מיט יוגאָסלאַוויע וועגען אן „אייביגען" שלום צווישען אונגאַרן און יוגאָסלאַוויע, האָט די אונגאַרישע אַרמעע אויף דער אָרדער פון היטלער'ן, אַטאַקירט יוגאָסלאַוויע. נאָך דער אָקופּאַציע פון נאַווי סאַדי, האָט דער קוירנעל זאָלדי מיט דער צושטימונג פון זיין הויפּט, גענעראל פּעהעראלמי, געמאכט אַ שוידערליכע בלוט באָד, אין עס זיינען געווען צווויי טויזענט אידישע קרבנות און דריי טויזענט קראַאטן.

איין פראָסטיגע נאַכט איז געווען קאטאָסטראָפאל פאַר די אידישע מאַרטירער : 2000 מענער, פרויען און קינדער, זיינען אַרויסגעשלעפּט געוואָרען פון זייערע וואַרעמע בעטן און היימען און זיינען געטריבן געוואָרן צום פאַרפראָרענעם טייך. אין דעם איז וואָס האָט באַדעקט דעם טייך, האָבן זיי אויסגעהאַקט אַ גרויסען לאָך, און זיי האָבען אַהין אַריינגעשטופּט אַלע אומגליקליכע, וועלכע זיינען דערטרונקען געוואָרען אין די אייז קאַלטע וואַסער פון טייך. אָט דעם דאָזיגען גרויזאַמען טאַט זיינען באַגאַנגען די זעלבע אונגאַרישע קוירנעל זאָלדי און גענעראַל פּעהערהאַלמי...

אמת, די מיליטעריש אויטאָריטעטען האָבען כלומר'שט געאָרדעט א דיסציפּלינאַרישע אונטערזוכונג. אָבער עס איז בלויז געווען אַ פּרעטענזע. מען האָט געגעבען די צווויי שוידערליכע בעסטיעס אַ געלעגענהייט צו אַנטלויפען קיין דייטשלאנד. שפּעטער האָבען זיך די 2 אונגאַרישע אָפּיצירן צוריקגעקערט ווי באַרימטע נאַציאָנאַלע העלדן, זיי זיינען רעהאַביליטירט געוואָרן און האָבן געקראָגן אן אויסצייכענונג פון האָרטי'ן פאר זייער דינסט וואָס זיי האָבען געלייסטעט צו דייטשלאנד, עס האָט ניט אויסגעמאכט וואָס זיי האָבען געהאט אויף זייער געוויסען פינף טויזענט טויטע קרבנות, 2,000 אידן און 3,000 סערבען.

וועו דייטשלאַנד האָט אָקופּירט אונגאַרן אין 1944 זיינען די בירגער געווען איבעראַשט ; זיי האָבען ניט געקענט גלויבען אַז אונגאַרן וואָס איז געווען אַ געטרייע פאַרבינדעטע צו דייטשלאנד, זאָל טיילען דעם זעלבען גורל ווי אַלע אנדערע אָפּגענאַרטע לענדער... היטלער האָט געשיקט נאָך האָרטי'ן צו קומען צו זיין הויפּטקוואַר-

טיר אין בערלין, ווי ער האָט עס געטאָן מיט אייניגע יאָר צוריק מיט דר. האָכא, דעם פּרעזידענט פון טשעכאָסלאָוואקיע, צו געבן זיין האַנדלונג אַ געוצליכע סטאָטוס. האָרטהי האָט זיך אונטערגעשריבען, און דערווייל האָבען די דייטשע ארמייען אריינגעמאַרשירט קיין אונגאַרן פון דריי זייטען: פון דער עסטרייכער זייט, פון דער סלאָוואַקישער זייט און פון יוגאָסלאַוויע׳שער זייט.

די רעגירונג אין בודאַפּעסט האָבן איבערגענומען די פּירער פון די „פיילקרייצלערס". ראָץ און אינערן מיניסטער ענדרע לאסלוי, זיי האָבן דורכגעפּירט די גאַנצע נאַצי פּראָגראַם פון פאַרטיליגען די אידען. די דאָזיגע רעגירונג האָט ניט פארדייטיגט זייערע אידן ווי די אַנדערע אָקופּירטע לענדער האָבען געטאָן, ווי צום ביישפּיל די סלאָוואַקען, וועלכע האָבען מיט אַ כיוון פאַרצויגען דאָס דעפּאָרטירען פון די אידען. פּונקט פאַרקערט, די אונגארער האָבען געווילקאָמט די דייטשען מיט אָפענע אַרעמס און גלייך איבערגעגעבען די אידען אין די הענט פון די דייטשע מערדער. צו צייגען זייער לאָיאַלטעט צו היטלער׳ן האָבען די אונגארישע פּייל און קרייץ באַנדיטן, נאָך געוואָלט איבערשטייגען זייערע אויבער האַרן. אין אַנדערע אָקופּירטע לענדער האָבען די רעגירונגען פאַרלאַנגט פון 3 ביז 5 יאָר צייט, צו ליקווידירען די אידען, אָבער פאַר די אונגאַרער זיינען געווען גענוג דריי חדשים. אין יענער צייט האָבען די אונגאַרער איבערגעגעבן אין די הענט פון די נאַצי בעסטיעס זעקס הונדערט און פופציג טויזענט אידן, און די אונגאַרישע רעגירונג איז אינגאַנצען פאַראַנטוואָרטליך פאַר דער אויסמאָרדונג פון יענע אידען.

די אונגאַרישע רעגירונג איז אויך פאראַנטוואָרטליך פאר דער אויסמאָרדונג פון 50,000 אידען פון די מערדערליכע הענט פון די אונגאַרישע אָפיצערן און פון די מיטגלידער פון פּייל קרייצלערס פאַרטיי, אין די קעמפּס פון די געצוואונגענע ארבייטסדינסטלער.

די אויפגאָבע פון די דאָזיגע געצוואונגענע אַרבייטער איז געווען צו גראָבען טרענטשעס, טוענדיג זייער אַרבייט, זיינען די שקלאַפען אַרבייטער געווען צווישען צווי פייערן; פון פאַרענט האָבען די אַטאַקירענדע רוסען געשאָסען און פון הינטען האָבען די אונגאַרער און די נאַציס געשאָסען . . זיי האָבען אויך געצוואונגען די שקלאַפען ארבייטער אָפּצוראַמען די מינעס, און פיל פון זיי זיינען צעריסן געוואָרן פון די אויפרייסענדע מינעס.

ווען עס האָט אויסגעבראָכען אַן עפּידעמיע האָבען זיי אויסגעשאָסען די קראַנקע. אין דאָראַציע דאָווידקא, נעבן קיעוו האָבען זיי אונטערגעצונדען אַ האָספּיטאל פול מיט פּאַציענטען, און די וועלכע

וואָס האָבען געמאַכט אַ פאַרזוך זיך צו ראַטעוונען, זיינען דערשאָסען געוואָרען פון די אונגאַרישע קעמפ גארדס. אויף אַזאַ אופן האָבען טויזענטער אידישע געצוואונגענע אַרבייטער פאַרלאָרען זייערע לעבנס.

איינמאָל האָבען די מיטגלידער פון פייל און קרייץ פאַרטיי געוואָלט צוגרייטען פאַר זייערע דייטשע קאָלעגען אַזעלטענע אונטערהאַלטונג. זיי האָבען געגומען אַ צאָל אידישע שקלאַפען אַרבייטער זיי אַרויפגעזעצט אויף אַ שיף אויפן טייך דניעפער מיט אַ פאַלשען רעפאָרט צו זייערע קאָמאַראַדן, זיי האָבן מאַנעווירירט אזוי, אז די שיף האָט זיך איבערגעקערט אין מיטן דניעפער, און אַלע זיינען דערטרונקען געוואָרען, און די וועלכע האָבען געמאַכט אַ פאַרזוך זיך צו ראַטעוונען, זיינען דערשאָסען געוואָרען.

כמעט אַלע אידישע שקלאַפען אַרבייטער וועלכע זיינען אָנגעקומען צו דער אַרבייט אין גוטע וואַרעמע בגדים, זיינען אויסגעשטאַרבען פון קעלט ווייל מען האָט זיי באַרויבט פון זייערע וואַרעמע קליידער און זיי זיינען פאַרפראָרען געוואָרען אין פראָסטיגען ווינטער פון אוקראַינע וואוהין מען האָט זיי געשיקט צו דער אַרבייט.

אין יענער צייט האָבען די אונגאַרישע חיילות געמאַכט איבער־פאַלען איבער די אוקראַינישע דערפער און שטעטלעך מיטן אויסרייד אַז זיי באַהאַלטען צווישען זיך „פאַרטיזאַנען". די אונגאַרער האָבען דאָס געפונען דאָס סקרוטיניוס, דאָס אונטערזוכען. דאָס האָט זיי געגעבען אן אויסרייד אויסצומאַרדען די גאַנצע באַפעלקערונג און צו קאָנפיסקירען זייערע בהמות און זייערע פאַרמעגענס.

דעם 4טן אַפּריל 1944, האָבן די דייטשע אָקופאַנטען דורך דער אונגאַרישער רעגירונג ארויסגעגעבן אַ באַפעל, אַז אַלע אידן און אַפילו אַזעלכע וועלכע זיינען ערקלערט געוואָרן אַלס אידן, לויט די נירנבערגער אַזעצען, מוזען טראָגן א „מגן דוד" אויף דער לינקער ברוסט אין דער זעלבער גזירה איז געזאָגט געוואָרן אז אלע אידן דאַרפען זיך קאָנצעטרירן אין גהעטאָס, אונטער דער פראָטעקציע פון דער דייטשער אימפעריע, אונטער וועלכער די אידן זיינען געשטעלט געוואָרן.

דעם 16טן אַפּריל 1944, זיינען אַלע אידישע וואוינונגען פון חוסט אויסגעליידיגט געוואָרן, אין יענעם טייל וואו די גהעטאָ האָט געזאָלט עטאַבילירט ווערן. די איינוואוינער פון יענע וואוינונגען האָבן באַדאַרפט געהן צו זייער טעמפּעל און דאָרט פארבלייבן פאר עטליכע טעג, אונטער א שטאַרקער מיליטעריישער אויפזיכט, און זיי האָבן ניט געטאָרט פאר־לאָזן דעם פלאַץ. וועז זיי זיינען ענדליך געקומען צוריק צו זייערע וואוינונגען, האָבן זיי געפונען אויסגעראַבירטע הייזער. וואוינונגען וואָס זיינען געווען געגוג פאר דריי־פיר פערזאָן האָט מען אריינגעשפּאַרט

דאַרט פון 30 ביז 50 פּערזאָן, וועלכע האָבן זיך אויפגעהאלטן אונטער די ערגסטע סאַניטאַרישע באַדינגונגען.

איך האָב געטיילט דעם זעלבן גורל. מיין משפּחה איז באַשטאַנען פון מיין פרוי תחי׳ און פינף קינדער. איך האָב פאַרלאָרן מיין גאַנצען פאַרמעגן, וואָס איך האָב זיך ערוואַרבן דורך שוועריקייט. אין משך פון דריי טעג בין איך פארוואנדעלט געוואָרן אין א בעטלער... און הלוואי וואָלט דאָס געווען מיין גאנצער שאָדען, ווייל שפּעטער האָב איך פארלאָרן אויך מיינע קינדער... — אלע אונגאַרישע אידן האָבן געהאַט דעם זעלבן גורל.

פארשטעהט זיך אז די טעמפּלען זיינען פארשוועכט געוואָרן, ווייל קיינער האָט ניט געטאַרט ארויסגעהן און מענשן, איבערהויפּט קינדער, זיינען געווען געצוואונגען זיך „אויפצופירן ווי אין דער היים"...

שפּעטער, האָבן די אונגאַרער און די דייטשען געענדט די טעמפּלען צו האַלטן דאָרט די אַנגעראַבירטע סחורות און פאַרמעגנס פון די אידן.

.5

אין אונגארן אזיו ווי אין פוילין זיינען געשאפן געוואָרן די אזוי
גערופענע „אידישע קאונסילס" (יודנראט), וואָס האָבן באַדאַרפט דורכ־
פירן די באַפעלן וואָס די דייטשע באַנדיטן האָבן ארויסגעגעבן. אין
אלגעמיין האָבן אָט די דאָזיגע אידישע קאונסילס דורכגעפירט זייערע
פליכטן ריכטיג און ערליך. זיי זיינען ניט געווען צו איבערגעשפּיצט
בייצוקומען די כיטרעקייט פון די דייטשע קרימינאַלען. אין מערסטע
פאַלן זיינען זיי געווען איינפאַכע צעשראָקענע מענטשן, וועלכע האָבן
גאָרניט געקענט העלפן זייערע אומגליקליכע בריידער וועלכע זיינען
פארמ׳משפט געוואָרן צום טויט...

אין גאַנצען אַנדערש איז געווען די האַנדלונג פון דעם אידישן
העכסטן קאונסיל אַדמיניסטראַציע אין בודאַפּעסט, אַנשטאָט צו וואָרענען
די פּראָווינציעלע און קאַרפּאטן רוסישע אידן, ווי אויך שפּעטער פארן
אנדערן טייל אידן פון אונגארן, וועגן די געפאר וואָס רוקט זיך אָן
אויף זיי, האָבן זיי זיך באַמיהט זיי צו באַרוהיגן און צו פארדעקן די
ערנסטקייט פון דער לאגע. זיי האָבן געזאָגט די אידן זאָ דעפּאָרטאַציע
פון לאנד קומט אפילו ניט אין אָנבעטראכט, אז מען וועט זיי בלויז
קאָנצעטרירן אין לאנד גופא און די וועלכע וועלן דעפּאָרטירט ווערן,
וועט עס זיין בלויז צו די צוואַנגס ארבייטס לאַגערן אין זייער אייגן
לאנד... אפילו ווען מען האָט איבערגעשיקט די קאַרפּאטן רוסישע
אידן קיין פוילין, האָט דער בודאַפּעסטער קאונסיל דאָס אויך פריער
ניט געזאָגט די אונגאַרישע אידן, מען האָט זיי אפילו ניט געזאָגט
אז זייערע לעבענס זיינען אין געפאר, ווייל א דעפּאָרטאציע קיין פוילין
האָט שוין געדראָהט טויט... מען האָט זיי אפילו קיין געלעגנהייט
ניט געגעבן זיך צו ראטעווען, ווי זיי וואָלטן געקענט, וויסענדיג אז זיי
האָבן ניט וואָס צו פארלירן...

איך באַשולדיג דעם קאונסיל פון בודאַפּעסט, ווייל איך וויס, אז
וועו זיי וואָלטן געוואָלט מאַכן באַמיאונגען, וואָלטן זיי געקענט אונטער־
קויפן מיט גרויסע סומען געלט די העכערע דייטשע בעאמטע, צו
פארקוקן דעם אָרדער פון דעפּאָרטאַציע, אָדער לכל הפחות אָפּצולייגן.
עס איז באוואוסט אז אין אינדיווידועלע פאלן, לויט ווי איך בין
אינפאָרמירט געוואָרן, מען דערציילט, אז פלוצלונג האָט מען צווישן
די אלע וועלכע זיינען באַשטימט געוואָרן פאר דעפּאָרטאַציע, געטומען

זוכן א אידן מיטן נאָמען אולמאן, וועלכער האָט, דורך א געהיימען באָפעל באדאַרפט אָפּגעטיילט ווערן פון יענעם טראַנספּאָרט... אין יענער צייט איז דאָס שוין קיין סוד ניט געווען, אַז אָט יענער אולמאן איז געראַטעוועט געוואָרן דורך דער אריינמישונג פון דעם אידישן קאונסיל פון בודאפּעסט דורכ שוחד (גרעפּט). דאָס באווייזט אז עס איז געווען מעגליך פאר דעם אידישן קאונסיל פון בודאפּעסט אָפּצושטעלן, אָדער אמווייניגסטן אָפּצולייגן די טראנספּאָרטאַציע, ’זון אויף אַזאַ אופן ראַטעווען א סך פון אונזערע ברידער פון א זיכערן טויט... און וויבאַלד דער קאונסיל האָט עס נישט געטאָן, וועט אויף זיי בלייבן א שאַנד פלעק אויף אייביג...

עס זיינען געווען א סך קריסטליכע בירגער פון אונגארן, וועלכע האָבן פרובירט העלפן זייערע אידישע לאנדסלייט, מיט געבן זיי שפּייז און אפילו געלט, כדי צו קענען באַצאָלן די געלט שטראָפן, וואָס עס איז אויף די אידן ארויפגעלייגט געוואָרן מצד די דייטשן, און זיי האָבן ניט געהאט מיט וואָס צו באַצאָלן. באלד אָבער האָט די רעגירונג פון אונגארן ארויסגעגעבן אַ פּראָקלאמאציע אין וואָס מען האָט גע־לאָזט וויסן אלע בירגער פון אונגארן, אז עס איז פארבאָטן צו געבן וואָס פאר א הילף עס איז צו די אידן. די דאָזיגע פּראָקלאמאציע רופט צו האַסן די אידן, האָט זיך געלייענט טיילווייז ווי פאָלגט:

„וועלט ניט פארפירט פון פאַלשע הומאַניטאַרע געפילן, גלויבענדיג אז איר האָט עפּעס צו טאָן מיט הומאַנישע באַשעפענישן, אין דער אמת’ן זיינען די אידן מיטגלידער פון דער פּלוטאָקראַטישער געזעל־שאַפט, זיי זיינען קאָמוניסטן, אַנגלאָ־אַמעריקאַנער אַגענטען, און זיי זיינען אַזעלכע עלעמענטן וועלכע גרייטן צו דעם באָדן פאר די רוסן און פאר די אַליאירטע. דער וועלכער שטיצט די אידן איז ווי ער וואָלט געשטיצט דעם שונא און יענער וועט שטאַרק באַשטראָפט ווערן“...

פאַרשטעהט זיך אַז נאָך אָט אַזאַ פּראָקלאַמאַציע, האָט זיך יעדער איינער, ווי נאָבל און גוטהארציק ער איז געווען, געשראָקען זיך, דאָס וויטער צו טאָן. דאָס האָט נאָך מער פאַרערגערט די לאַגע פון די אידן אין די גהעטאָס...

דער צושטאַנד אָבער האָט לאנג ניט געדויערט, ווייל אין אַ קורצער צייט ארום, האָט מען עוואַקואירט די גהעטאָס און דעפּאָר־טעט די אידן קיין פוילין.

איידער מען האָט ארויסגעשיקט די אידן, האָבן געהיימע אַגענטן פון בודאפּעסט, עטאַבלירט א מין „דעטעקטיוו קאָמער“ אויסצופּאָרשן צי ווער עס איז פון די וועלכע דאַרפן דעפּאָרטירט ווערן, האָט ערגעץ באַהאַלטן געלט, צירונג, אָדער אַנדערע ווערטהפולע ארטיקלען. די

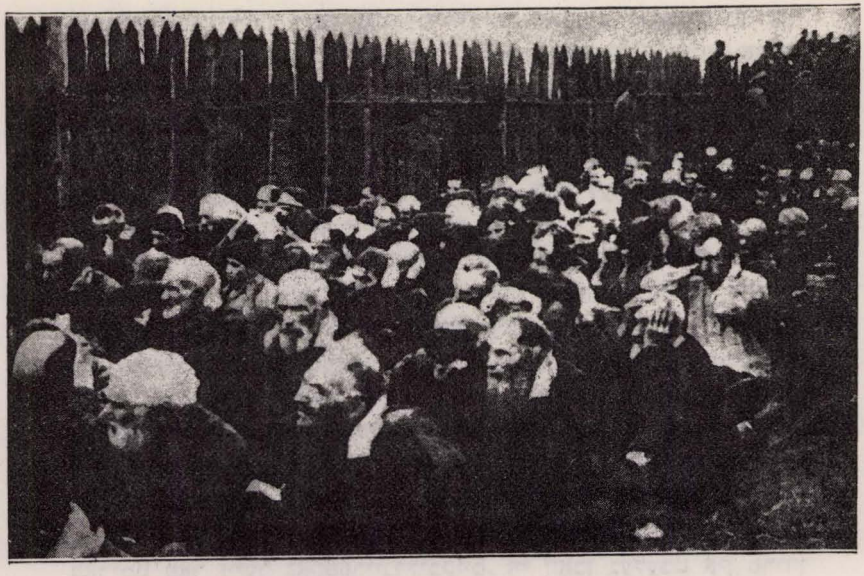
דאָזיגע אידן וועלכע האָבן געזאָלט זיין פון רייכערן קלאַס, זיינען גע־רופן געוואָרן און אויסגעפרעגט געוואָרן. מען האָט זיי אָנגעטאָן אלער־ליי עינויים. מען האָט זיי אזוי שרעקליך געפּיניגט, ווי אין דער אינקוויזיציע פון שפּאַניען. אין אראדע מארע, בין איך געווען אן עדות צו אזעלכע פּיינונגען, וואָס די דאָזיגע באַנדיטן האָבן זיך באַ־נוצט אין דרעהער׳ס ביער ברויערי, איך האָב געזעהן ווי אזוי מען האָט אייניגע פון זיי פארפּיניגט צום טויט.

די אידן פון אָט דעם קליינעם לאנד קארפּאטא־רוסלאנד, זיינען אַמערסטן געווען אָרעם, און זיינען געווען שמחים בחלקם, צופרידן מיט וואָס זיי האָבן געהאט. זיי זיינען ערצויגן געוואָרן אין רעליגיעזן זין. זיי זיינען אַלע געווען פרום, או זיי האָבן געארבייט זעהר שווער צו פארדינען זייער שטיקל ברויט אויף פארשידענע געביטן: זיי זיינען געווען בעלי־מלאכות, קליינע הענדלער, שניידער, שוסטער, שמידן, טרעגער פורמאנעס און פארמערס. א סך פון זיי זיינען געווען גוטע מעכאַניקער, וועלכע זיינען געווען אָנגעשטעלט ביי קריסטליכע בירגער.

די אידן האָבן דאָרט געלעבט זעהר באַשיידן, און זיינען געווען באַרימט פאר זייער גאסטפריינדליכקייט. זיי האָבן געלעבט אין פרידן און פריינדליכקייט מיט די קריסטן, און דאָרט זיינען ניט געווען קיין אידישע פּראָבלעמען... אָבער דאָס אלץ האָט גאָרניט געהאָלפן, ווען אָט דאָס דאָזיגע קליין לאנד איז פארכאפט געוואָרן פון די גרעסטע פארברעכער אין דער וועלט געשיכטע, וועלכע האָבן דורך די אידן געשטילט זייער בלוטדורשטיקייט. ניט נאָר האָבן זיי בארויט און חרוב געמאכט דאָס גאנצע לאנד, נאָר זיי האָבן אויך אויסגעמאָרדעט כמעט די גאנצע אידישע באַפעלקערונג אויף דעם גרויזאמסטן אופן. אידער מען האָט זיי ארויסגעשיקט, האָבן די אונגארישע בעאַמטע, ווי אויך די עס. עס באנדיטן, געגעבן זייער ערן וואָרט, פארזיכערנדיג, אז אַלע עוואקואירטע אידן וועלן פארבלייבן אין לאנד, אין אונגארן, און אז די וועלכע קענען ארבייטן וועלן דארפן ארבייטן און די עלטערע וועלן אכטונג געבן אויף די קינדער פון די ארבעטער.

אָבער די „פּיל־קרייצלער״ לייט פונקט ווי די נאַציס, האָבן ניט געהאלטן קיין וואָרט. ווי שרעקליך טרויעריג און האַרצרייסענד זיינען געווען די סצענעס ווען מען האָט זיי געהאַלטן ביים אַוועקשיקן, די אומ־גליקליכע, טראַגישע אידן, האָבן זיך ניט לייכט געקענט שיידן מיט זייער היימלאנד, מיט זייערע היימען און פון פיל אַנדערע זאכן, וואָס זיי האָבן ג׳ירש׳נט פון זייערע אור עלטערן. פיל פון זיי זיינען ארונטער פון זינען און א סך זיינען באַגאַנגען זעלבסמאָרד רח״ל.

מען האָט זיך ניט גערעכענט מיט אלטע לייט, מענער און פרויען און קינדער און אפילו מיט שוואַנגערע פרויען...

אַ גרופּע מענער, פרויען און קינדער וועלכע אריינגעטריבען אין אַ נאַציאָנען מאַרד־לאַגער.

יעדן טאָג האָט מען פארשפּאַרט 3,000 אידן אין א צוג, צו הונדערט אין יעדן וואָגאָן. איידער מען האָט געצוואונגען אריינצוגיין אין צוג האָט מען די אומגליקליכע גוט אונטערזוכט צי זיי האָבן ניט מיט זיך באַהאַלטן וועלכע חפצים. אפילו פרויען און מיידלעך האָט מען אויסגעטאָן אינגאַנצען נאַקעט און געזוכט... מען האָט אַלעמען באַ־האַנדעלט מיט ברוטאַליטעט און גרויזאמקייט... וועלן די ס. עס. באַנדיטן האָבן געמאַכט אַן אינספּעקציע פלעגן זיי אַריינטרייבן זייערע אויטאָ־מאָבילן אין די מאַסן מענטשן כדי צו פאַרגרעסערן די פּאַניקע. די פרויען און קינדער זיינען געווארן היסטעריש. די קראַנקע האָבן גע־קרעכצט, אָבער דאָס אַלץ האָט ניט געירט די נאַצי מערדערישע הערצער, אויב זיי האָבן געהאַט עפּעס אזוינס...

די „פּייל און קרייץ" לייט האָבן אויך מאָביליזירט יונגע שקצים׳לעך צו העלפן זיי פּיניגען די אידן. יעדער איינער וועלכער האָט געהאַט באַ־האַלטן קאָסטבארע אַרטיקלען איז געצוואונגען געווען צו בריינגען דאָס צו זיי, צוזאַגנדיג אַז מען וועט אים דערפאר באַהאַנדלען מיט איינזע־הענישׂ, אָבער וועלן זיי האָבן אַרויסבאַקומען דאָס וואָס זיי האָבן גע־וואָלט, האָבן זיי יענע גלייך דערשאָסן... אט אזא גורל איז באַפאַלן מיין לאַנדסמאַן ווינקלער, וועמען די אונגאַרישע זשאַנדאַרמען האָבן דערשאָסן...

פֿאַרשפּאַרט ווי בהמות אין די וואַגאָנען, מיט בלויז ברויט און אַן עמער וואַסער פֿאַר אַ צאָל מענטשן, קען מען זיך פֿאָרשטעלן וואָס דאָרט איז געשען. מענער, פֿרויען, אינגלעך, מיידלעך צוזאַמענגעקוועטשט. מען האָט באַדאַרפֿט טאָן די באַדערפֿנישן, האָט מען באַשטימט אין ווינקעל און מען האָט עס פֿאַרהאָנגען מיט אַ מאַנטל... דער געשטאַנק איז געווען אומדערטרעגלעך, ווען אין איד האָט געוואָלט אַרויסגיין אַן עמער מיט שמוץ, האָט אים אַ שטורם טרופֿער אויף אַן אָרט דערשאָסן. דער קרבן איז געווען אַ פֿאָטער פֿון קינדער און דער מאַרד איז באַגאַנגען געוואָרן פֿאַר די אויגן פֿון זיין פֿרוי און קינדער. דער טויטער קערפּער איז געבליבן ליגן צווישן דער צוזאַמענגעדריקטער מאַסע...

פֿאַר אַ לאַנגער צייט האָבן מיר געהאָפֿט אַז מען וועט אונז אַרונטערלאָזן ערגעץ אין אונגאַרן, און מיר זיינען שטאַרק ענטוישט געוואָרן ווען מיר האָבן זיך געפֿונען אין קאָשיצע און אויסגעפֿונען אַז מיר פֿאָהרען אין די ריכטונג פֿון פּוילען. דער צוג איז געפֿאָרן לאַנגזאַם, און קיינער איז ניט ערלויבט געווען אַרויסצוקוקען דורך די גראַטעס פֿון פֿענסטער. מען האָט אָנגעזאָגט אַז דער וועלכע וועט עס טאָן וועט דערשאָסן ווערן...

די לאַנג פֿון די צונויפֿגעקוועטשטע מענער, פֿרויען און קינדער איז געוואָרן אונערטרעגליך. די געווייגען, דאָס קרעכצען פֿון די אַלטע און קראַנקע זיינען געווען שוידערליך. די לופט האָט געשטונקען אַז עס איז געווען אומעגליך צו אָטעמען. מענשן האָבן גע׳חלש׳ט עס איז ניט געווען קיין דאָקטאָר, קיינע מעדיצין. א פֿרוי איז געגאַנגען צו קינד און מען האָט זי געלאָזט אויסגיין אין אירע געבורטוועהען...

אָט די דאָזיגע באַהאַנדלונג האָט אונז אַלעמען געגעבען אַ פֿאַרגעפֿיל וואָס אונז ערוואַרטעט אין פּוילען. ניט נאָר האָבן די אַלטע און קראַנקע געזאָגט ווידוי, נאָר אפֿילו די יונגע און געזונטע, האָבען געזען דעם טויט פֿאַר די אויגן..

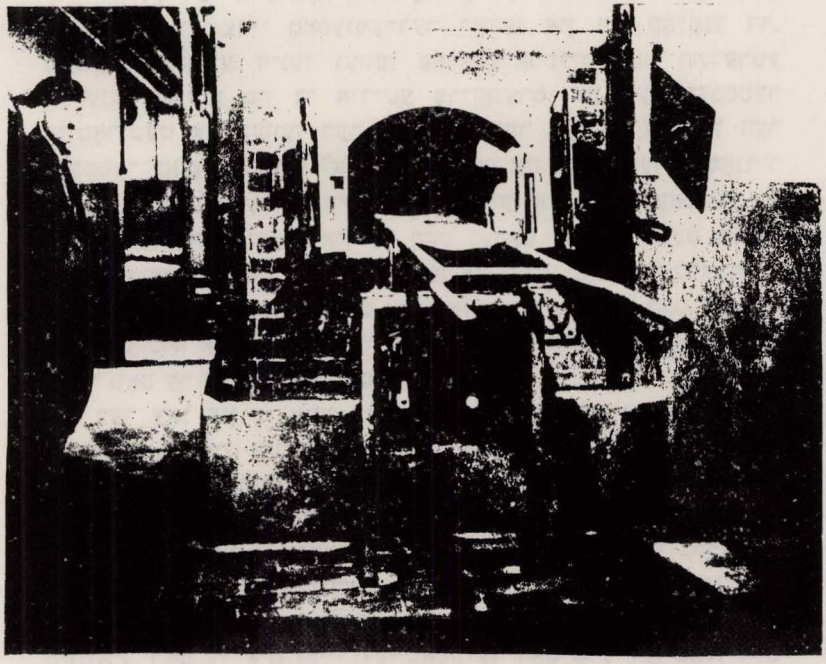
דער צוג האָט זיך דערווייל דערנעהנטערט צו אוישוויץ. וועז איך שרייב דאָס וואָרט „ א ו י ש ו ו י ץ " הויבן אָן מיר ציטערן מיינע הענט. וועז איך טראַכט פון די ענדלאָזע יסורים, ליידן אוז פיניגונגען אוז דעם טויט דאָרט פוז מיליאָנען אידן צווישן וועמען עס האָבן זיך געפונען, מיינע פינף יונגענקע, בליענדע קינדערלעך, אוז מיינע זיבן ברידער אוז שוועסטער, וועלכע זיינען דאָרט דערמאָרדעט געוואָרן על קידוש השם, וועלט מיין הארץ אָנגעפילט מיט שוידערליכן וועהטאָג... איך פאַרליר מיין באַוואוסטזיין... איך מאַך צו מיינע, מיט טרערן אָנגעפילטע אויגן אוז איך זעה דעם שוידערליכן אומגליק וואָס האָט געטראָפן מיין פאָלק... אַזאַ שרעקליכן אומגליק האָט אפילו אונזער נביא ירמי׳ ניט געקענט פאָראויסזעהן... אַזאַ איכה וואָלט געווען אומעגליך צו באַשרייבען. די דייטשע בעסטיעס האָבן אויסגעמאָרדעט אונזערע טייערסטע אוז באַליבסטע, אונזערע פרויען, קינדער, ברידער אוז שוועסטער אויף אַזאַ גרויזאַמען אוז שוידערליכען אופן אין דעם גיהינום פוז „אוישוויץ"... פריער האָבן זיי די אינגערע אוז די שטאַרקערע אויסגעמוטשעט מיט די שווערסטע אַרבייטן, אהן געבוג שפּייז, אוז וועז זיי זיינען שוין געוואָרן אַזוי קראַנק אוז ערשעפט, אוז ניט געקענט טאָן וויטער זייערע שווערע ארבייט, האָט מען זיי פאַרגאָזט אוז פארברענט אין אוישוויץ...

איך בין געווען אין לאַגער אוישוויץ 240 טעג, פוז מאַי 1944, ביז יאנואר 1945. אוז וועז איך וואָלט יאָרן געשריבן, וואָלט נאָך אַלץ מיין פעז געווען צו שוואַך צו שילדערן אַלע אייגצעלהייטן, די שרעקליכקייטן, די שוידערליכקייטן, וואָס איך האָב מיט מיינע אייגענע אויגן צוגעזעהן דורך די אַכט חדשים (ווי יאָרן...) וואָס איך בין דאָרט אָפּגעווען, אין אָנגעהערט...

קורץ נאָכדעם וועז איך בין געבראַכט געוואָרן קיין אוישוויץ האָב איך באַשלאָסן, אז מיין גאַנצע שוידערליכע ערפאַרונג, אויב איך וועל אַרויסקומען אַ לעבעדיגער, צו דערציילן פאַר די צוקונפטיגע דורות וואָס אַן אַזוי גערופענע קולטערעלע און ציווילייזירטע פאָלק, האָט געקענט טאָן צו זייערע הילפלאָזע, שוצלאָזע קרבנות...

דער קאָנצענטראַציע לאַגער אין אוישוויץ איז באַשטאַנען פוז אַרום דרייסיג געביידעס, וואָס איז פריער געווען באראַקן (קאַזאַרמעס) פאַר

דער אוישוויצער קרעמאַטאָריום און גאַז־קאַמער

פּוילישע זעלנער. די דייטשען האָבן צוגעבויט אין אָדער צווישן עטאָזשען. פּאַר אָט דער דאָזיגער אַרבייט האָבן זיי געגעבן פּריזאָנערס וועמענס צאָל דערמאָרדעטע איז געווען גרעסער ווי דער צאָל ציגל וואָס זיי האָבן געלייגט.

גאַנץ פרי, אידער מען האָט זיך געשטעלט אַרבייטן, האָבן די פּירער פון די פּריזאָנערס, וועלכע זיינען באַשטאָנען אַמערסטן פון דייטשע פאַרברעכער און באַצייכענט מיט אַ גרינעם דרייעקיגן פּיגור, זיינען געפּופן געוואָרן צו די העכערע דייטשע אויטאָריטעטן, פון וועמען זיי האָבן געקראָגן זייערע אָרדערס ביז 1944, וויפיל טויטע צו באַריכטן אין אָוועגנט... דאָס האָט געמיינט, וויפיל זיי האָבן באַדאַרפט דערמאָרדען. וועג זיי האָבן דערמאָרדעט מער ווי דעם אָנגעגעבענעם צאָל, האָט מען זיי דערפאַר געלויבט. די געבידעס אין וואָס די פּריזאָנערס האָבן זיך אויפגעהאַלטען האָט מען געפּופן „בלאָק". אינווייניג זיינען געווען צוויי גרעסערע און צוויי קלענערע צימערן אויפן ערשטן שטאָק און אויפן צווייטן שטאָק, צוויי גרויסע צימערן.

דורך דער צייט וואָס איך האָב זיך דאָרט געפונען זיינען געווען די הויפּטן די, צוויי מאַסענמערדער קאַדאָג און זיין קאָלעגע דר. מענגעלע, וועלכע זיינען געווען פּאַראַנטוואָרטליך פאַר הונדערטע טויזענט מאָרדען פון די אידישע פּריזאָנערס. און דער העכסטער אויטאָריטעט איז געווען דער מאַסענמערדער העסס. און אין דער נעקסטער קאָנצענטראַציע לאָגער, בירקענאו איז געווען דער קאָמאַנדיר מאָנדעל. דער „לאָגערפירער" איז אויך געווען אַ הויכער בעאַמטער פון דער ס. ס. אָרגאַניזאַציע און ער האָט געהאַט דעם אויפזיכט איבער די פּריזאָנערס און איבער זייער לעבען און טויט. פאַר דער קלענסטער זאַך פלעגט מען באַשטראָפן מיט טויט. אַזוי, צום ביישפּיל האָט מען געהאַנגען אַ מאַן אין מאָנאָוויץ, ווייל מען האָט ביי אים געפונען אַ שטיקל בלעך וואָס ער האָט געגנוצט פאַר זיך.

דער צאָל פון די אידן וואָס זיינען דערמאָרדעט געוואָרן אין די אַרבייטער לאָגערן, זיינען ביים סוף פון 1943 געווען אַזוי גרויס אַז עס איז אומעגליך געווען נאָכצופאָלגען. עס ווערט געשאַצט דאָר איבער פּיער מיליאָן אידען זענען דאָרט ערמאָרדעט געוואָרן.

איין טאָג האָט פּאַסירט אַז אַ מאַן האָט גע׳חלש׳ט אין „קלאָזעט" (טאָילעט). וועג דער קאָמענדאַנט פון די באַריכטן־דינסט האָט אויסגעפונען וועגן דעם איז ער גלייך אריין אַהין, און אָנשטאָט אים אויפצומינטערן, האָט ער אים גלייך דערשאָסן, ער האָט אויך דערשאָסן דעם וועלכער האָט עס באַריכטעט וועגן דעם.

די נאַציס האָבן באַשטימט אויפזעהער איבער די פּריזאָנערס וועלכע

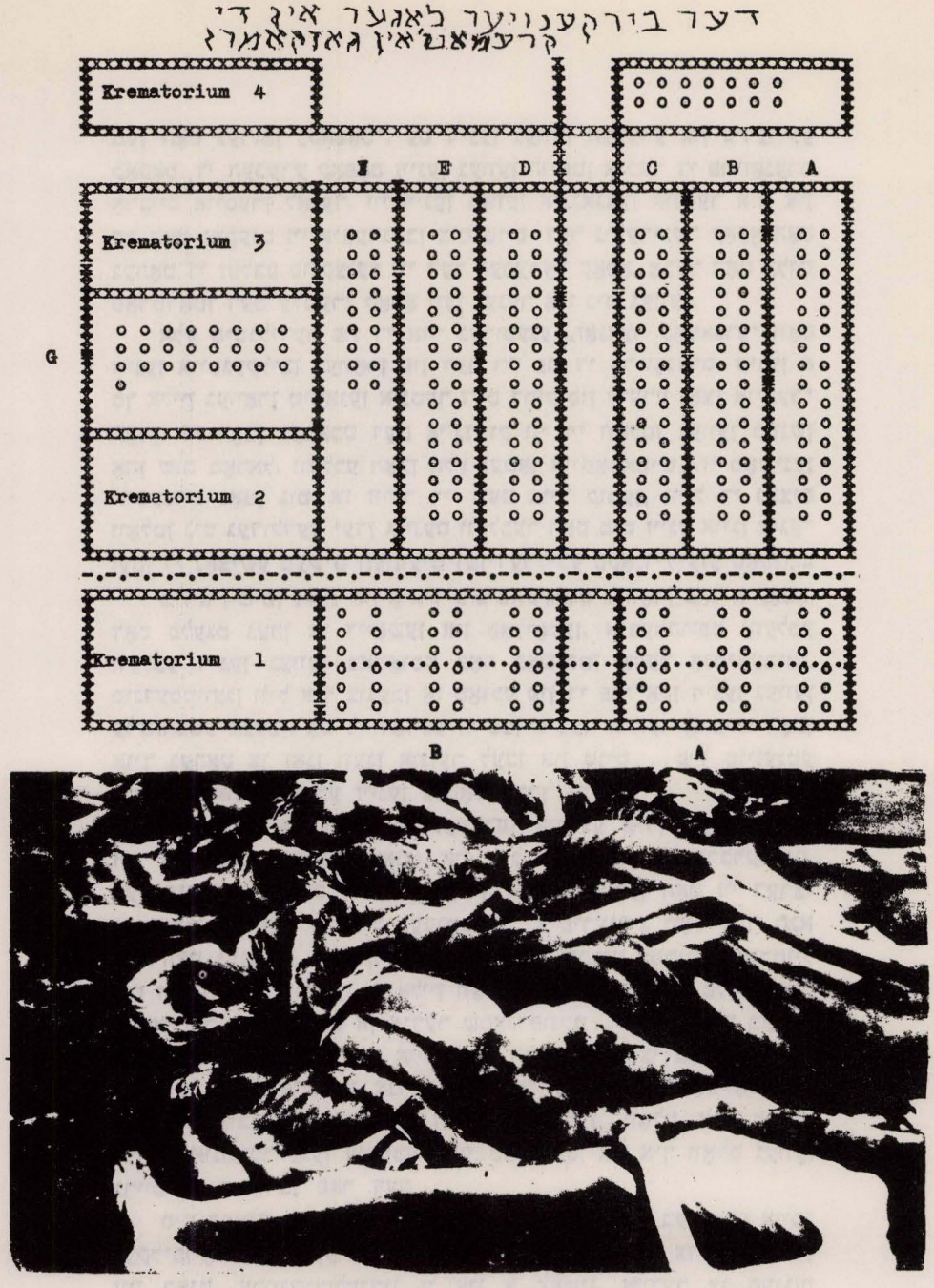
מען האָט געדרוקט „קאָפּאָס". עס זיינען געווען העכערע און נידעריגע קאָפּאָס. די העכערע קאָפּאָס זיינען געווען הויפּטן איבער די פּריזאָנערס אַרבייט אויסערן לאַגער. זיי זיינען געווען אינגאַנצען אונטער אים אין ער האָט געקענט זיי איבערגעבן צום טויט. דער נידעריגער קאָפּאָ האָט געהאָט די זעלבע פונקציעס ווי דער העכערער קאָפּאָ, אָבער האָט בלויז פאַרטראָטן דעם עלטערן קאָפּאָ ווען יענער איז ניט געווען.

אלע מיטגלידער פון די אזוי גערופענע „זאָנדער קאָמאַנדע" וואָס זיינען אויסגעקליבן געווארן פון דער ריי פון די פּריזאָנערס, זיינען א סך אליין געווארן טיראַנען אונטער דעם דרוק פון זייערע נאַצי אויבער־האַרן. זיי האָבן געמאכט דעם איינדרוק ווי זיי וואָלטן געווען מענשן אָהן שום מאַראַל, ווען זיי האָבן אלץ געטאָן אויטאָמאַטיש, ווי מאַשינען וויסענדיג גאָנץ גוט, אז זייער ריי ווערט אויך קומען, ווייל די נאַצים וואָלטן ניט געדולדעט יעדן איינעם ווען זיי האָבן מיט זיינע אויגן צוגע־זען די נאַצישע מעשים תּעתּועים (שוידערליכע סקאַנדיליעזע טאַטן)....

ביז אין מיטן 1944 איז אַ איד ניט באַשטימט געווארן פאַר אַ קאָפּאָ. דאָס פלעגט געהן צו דייטשען און פּאָליאַקען, איבערהויפּט אָזעלכע ווען זיינען געווען באוואוסט פאַר פאַשיסטן אָדער אַנטיסעמיטן. פונדעסטוועגן ווייל איך צוגעבן אַז מאַנכע פון די פּאָליאַקן זיינען געווען ערנהאַפטע מענשן. אָט די דאָזיגע הויפּטן איבער אונזער אַרבייט האָבן אויך געהאָט צו זאָגן וועגן אונזער לעבן און טויט... פיל טויזענטע פון יענע אומגליקליכע זיינען געפאַלן דורך זיי...

ווען איך האָב אַמאָל פאַרגעווארפן אייניגע אידן וועלכע האָבן זיך באַטייליגט (דורך צוואָנג) אין פיל פון אזעלכע פארברעכענס, העלפענדיג די נאַצים זיי דורכצופירן, אפילו אז מען האָט זיי דערצו געצוואונגען, האָבן זיי מיר געענטפערט, ציטירענדיג וואָס דער תנא הלל האָט געזאָגט: „אַל תדין את חברך עד שתגיע למקומו" (אורטייל ניט דיין חבר ביז ווענען דו אליין וואָלסט געווען אויף זיין פלאַץ). איך פּערזענליך האָב געהאט אן אַנדער שטאַנדפונקט... איך וואָלט בעסער באַגאַנגען זעלבסטמאָרד... איידער צו העלפן די נאַצי באַנדיטן אום־בריינגען אָדער פייניגען אנדערע. איידער איך וואָלט באַשלאָסן זיך אליין אומצובריינגען אונטער די אומשטענדען, וואָלט איך פריער געזהן אומצובריינגען עטליכע נאַצי בעסטיעס, און איך וואָלט געווען גרייט צו שטאַרבן פאר דעם...

מיין פרייַנד רודא קאָרדא פון פראַג, האָבן די נאַצי בעסטיעס אויס־געקליבן אַלס אַ הענקער... ער האָט אָבער, פאַרגעציגן צו פאַרקריפּלן זיין האַנט, אַריינשטעלענדיג זי אין א מאשין, איידער צו הענגען מענטשן.. זיין האַנדלונג איז געווען נאָך מער בראַוו און העלדיש מיט דעם שטעלענדיג זיין לעבן אין געפאַר, ווייל אַלס אַ קריפּעל האָט ער

דער פלאן פון בירקענאוער לאגער, קרעמאטאריום און גאז־קאמער
אונטען, די קדושים.

ניט געקענט אַרבייטן און דאַריבער האָט מען אים געקענט אומברענגן אין די גאַז קאַמער...

די דרייסיג געבוידעס וואָס האָט פאַרמירט דעם לאַגער אויסשויץ זיינען געווען אויסגעלייגט אויף א שטח פון אַרום 6,000 סקווער מעטער. זיי זיינען געווען ארומגערינגעלט מיט הילצערנע און צעמענטענע זיילן און זיינען געווען פאַרבונדען מיט עלעקטריפיצירטע דראָטן איבער 1000 וואָלטס. אויף יעדע 50 מעטער איז געווען אַ טורעם וואו עס האָט זיך געפונען אַ וועכטער טאָג און נאַכט, גרייט צו שיסן יעדן פּריזאָנער וואָס מאַכט אַ פארזוך צו אנטלויפן. ביינאכט האָבן די וועכטער געהאַט שטאַרקע „סוירטשלייטס" וואָס האָט באַלויכטן דעם גאַנצען לאַגער.

איבער דעם אַריינגאַנג צום לאַגער איז געווען אַן אויפשריפט: „אַרבייט מאַכט פרייַ"... די איראָניע פון דעם איז געווען וואָר יעדער איינער האָט געוואוסט, אז דאָס איז אַ לאַגער פון טויט... און דער ריכטיגער אויפשריפט וואָלט באַדאַרפט זיין: „דער טויט מאַכט דיר פרייַ"...

ביים טויער איז געווען אַ וואַך־שטיבעל. פון דאָרט האָט מען געגעבן אַלע אָרדערס צו די פריזאָנערס. אין אַ מרחק פון 200 מעטער פון דער אוישוויץ לאַגער, האָבן זיך געפונען די באַראַקן פון די עס. עס. לייט. דאָרט האָט זיך אויך געפונען די סקלאַדן וואו אַלע אָנגעראַטענע חפצים פון די אומגליקליכע, זיינען געהאַלטן געוואָרן..

אוישוויץ איז געווען דער צענטראַלער קאָנצעטראַציע לאַגער, וואָס האָט געהאַט אונטער זיך נאָך 40 אַנדערע לאַגערן, ווי בירקענאו, מאָנאָוויץ, באביץ און אַנדערע... די בעאַמטע פון די לאַגערן זיינען דאָס געווען די מיטגלידער פון באָארד אָוו דירעקטאָרס, בירקענאו איז געווען אָפּגערוקט פון אוישוויץ אַרום דריי קילאָמעטער, און גאָנץ אָפט פלעגט מען יענעם לאַגער רופן אוישוויץ נומער 2... דער טויטן פאַבריק איז דאָרט געווען דאָס זעלבע ווי אין אוישוויץ. אין בירקענאו האָבן פונקציאָנירט פיר קרעמאַטאָריעס.

די נאַצי מערדער אין יוניפאָרם האָבן באַפוילן אַז די פריזאָנערס זאָלן לייגן רעלסען וואָס זאָלן פאַרבינדען די סטאַנציע אוישוויץ מיט דער סטאַנציע פון בירקענאו, כדי צו ערמעגליכן וואָס שנעלער דורכצופירן די מאָרדן אין די גאַז קאַמערן...

דער לאַגער בירקענאו איז באַשטאַנען פון זעקס קעמפּס פון דער רעכטער זייט פון די רעלסן נומערירט לויטן אלף בית (א. ב. ג. ד. ה. ו.) יעדער קעמפּ האָט געהאַט 32 בלאָקס. צווישן קרעמאַטאָריום נומער 2 און 3, וואָס האָט אַרומגערינגעלט דעם קעמפּ 6, איז צוגעגעבען געוואָרן קרעמאַטאָריום נומער 4, און נעקסט איז געווען דער קעמפּ פון מלחמה

געפֿאַנגענע. יעדער קרעמאַטאָריום האָט געהאַט אַ גאַז קאַמער אָבער די קרעמאַטאָריומס 3 און 4 האָבן געהאט מערערע גאַז קאַמערן, ווייל די נאַצי מערדער האָבן אין אָנהויב פון דער מלחמה באַטראַכט אַ פֿלאַן צו פֿאַרניכטן די גאַנצע ניט געמאַנישע באַפֿעלקערונג פון אייראָפּע. אויפֿן ערשטן פֿלאַץ זיינען געווען די אידן, די צווייטע זיינען געווען די סלאָווישע פעלקער און די אַנדערע... כדי דאָס דורכצופירן האָבן זיי באַדאַרפט האָבן גענוג קרעמאַטאָריעס און גאַז קאַמערן... דער טויט ארבייטענדיג אין די מאָרד פאַבריקן טאָג און נאכט וועט עלי־מינירן טויזענטע קרבנות טעגליך, און אזוי אַרום וועט באַזאָרגט ווערן מער לעבענס רוים פאר דעם „הערן־פאָלק"...

איבער דעם אריינגאנג פון די גאַז קאַמערן איז געווען אן אויפ־שריפט **באדע** (באָד). די קרבנות וועלכע זיינען באַשטימט געווארן פאַרגאַזט צו ווערן, זיינען געטיילט געווארן אין צוויי גרופּען: א) מענער: ב) פרויען און קינדער אונטער צעלף יאָר. יעדער האָט גע־מוזט ארונטערנעמען זיינע קליידער און זיי ארויפטאָן אויף אַ נומע־רירטען קליידער שטאנג. איידער ער האָט געגומען זיין לעצטע „באד".... די כיטרעקייט און די לומפּעריי פון די דייטשע בעסטיעס איז געווען אזוי אומפארשעמט און שוידערליך, אז זיי האָבן יעדן איינעם אָנגע־זאָגט אז ער זאָל געדענקען דעם נומער וואו זיינע קליידער געפינען זיך, זיי זאָלן מיינען אז מען וועט זיי זיכער געבן אַ באָד...

ביים אריינגאנג פון גאז קאַמער זיינען געווען אזעלכע צינישע אויפשריפטן: „האָלט אָרדענונג", „זייט שטיל". מיט דעם האָבן זיי געוואָלט מאַכן דעם איינדרוק אויף זייער קרבן, אז מען געהט אים וירקליך געבן א באָד. דאָס איז געטאָן געווארן, כדי די אומגליקליכע זאָלן ניט שרייען און מאכן געוואָלדען...

וען א גאַז קאַמער איז געווארן איבערפילט, אמאָל מיט דריי טויזנט קרבנות, דאן פלעגט דער נאַצי קאָמאַנדיר געבן אַן אָרדער, און אַ קראַן פלעגט אָפּגעדרעהט ווערן, און דער פארגיפטעטער גאַז פלעגט אָנפילן די קאַמערן. די אומגליקליכע פלעגן שוין דאָן דערפילן אז דער טויט רוקט זיך אָן. מיט די לעצטע כוחות פלעגן זיי נעמען יאָמערן און שרייען. א סך פלעגן זיך רייסן און זוכן צו ברעכן דעם ארויסגאנג, אָבער מיט יעדער רגע פלעגט דער גיפט פון גאַז נעמען ווירקן און זיי פלעגן פאַלן ווי פליגן, די געשרייען זיינען געווען אזוי גרויס, אזוי שרעק־ליך אז מען האָט געקענט הערן גאנץ ווייט דורך די דיקע וועגט פון די קאַמערן... מיט אויסגעשרייען פון „שמע ישראל" פלעגן זיי פאלן אויף קידוש השם... וועז מען פלעגט ארויסנעמען די דערשטיקטע פלעגט מען זעהן ווי מאַנכע פלעגן זיך האלטן ארומגענומען ווי זיי

וואָלטן זיך וועלן טוליען איינע אין די אַנדערע. ביסלעכווייז פלעגט דער טומעל, דאָס געווייז און יאָמער איינגעשטילט ווערן... דער לעצטער קרעכץ איז געווען אַ סימן אַז דער מאָסן מאָרד איז דורכגע־פירט געוואָרן.

אין דער זעלבער צייט זיינען די דייטשע באַנדיטן־פייגלינגע גע־שטאַנען ביי זייערע פענסטער ארויסקוקענדיג מיט אַ בעסטיאַלישער קאַלטבלוטיגקייט און מיט אַ צינישן פערווונדערטעט און רוהיגקייט, צו זעהן ווי זייער ארבייט פון מאָרדן ווערט געטאָן דאָרט אין די גאַז קאַמערן דורך מאַשינען...

7.

וועז דער טראַנספאָרט איז אָנגעקומען אין אוישוויץ, האָט מען דאָס פאַרקערעוועט צו די רעלסן וואָס פירן צום לאַגער בירקענאו, וואו מיר האָבן באַדאַרפט ווארטן שטונדען לאנג, איידער מען האָט אונז ארויסגעלאָזן. ווי נאָר מיר זיינען אָנגעקומען, זיינען מיר באַלד שאָקירט געוואָרן פון דעם שוידערליכן ספעקטאַקעל, וואָס פאַרשאַטענט „דאַנטעס אינפערנאָ". אין אַ מרחק פון ארום 100 מעטער האָבן מיר באַמערקט אַ פלאַם פייער וואָס איז ארויסגעקומען פון אַ לאָך פון דער ערד און מיר האָבן באַלד דערפילט דעם איבעלדיגן גערוך פון פארברענטע מענשליך פלייש... מיר האָבן אַלע פאַרשטאַנען וואָס דאָרט קומט פאָר, און מיר האָבן באַלד געהאַט דעם פאָרגעפיל אַז דאָס וועט באַלד פאַסירן מיט אונז... אָבער מען האָט אונז ניט געגעבן צופיל צייט איבערצוטראַכטן. די טירן פון די וואַגאָנען האָבן זיך געעפענט. די נאַציס און אויך מיטגלידער פון די זאנדער קאָמאנדאָס זיינען אריינ־ געקומען מיט שטעקענס און מיט בייטשן און אונז געזומען ארויסטרייבן פון די וואַגאָנען. די עס. עס. בעסטיעס האָבן געהאט אויך זייערע הינט מיט זיך. די מענער, פרויען און קינדער האָבן געיאָמערט און געווייַנט, וויַיל מען האָט זיי אָפגעטיילט דורך צווַאַנג. קינדער עלטער פון 12 יאָר, זיינען אַוועקגענומען געוואָרן פון זייערע מוטערס. די דאָזיגע שוידערליכע סצענעס איז אומגליך איבערצוגעבען... מען האָט גע־ וואוסט אַז מען געזעגענט זיך איינע מיט די אַנדערע אויף אייביג...

דערווייל האָבן די עס. עס. נאַציס געשטורעמט און באַפוילן איבערצולאָזן אונזערע זאַכן, אונזערע פעקלעך און וואליזעס און גאָר ניט מיטצונעמען מיט זיך. מיר זיינען ניט ערלויבט געווען מיטצו־ נעמען אונזערע האנט וואליזעס. די לאגע איז געווָאָרן אונערטרעגליך, איך האָב פרובירט אויסצובאַהאַלטן מיינע תפילין, אָבער מען האָט מיך דערווישט און צוגענומען. אונטער דעם אייגדרוק פון דעם שוידערליכן ספעקטאַקל וואָס מיר האָבן געזעהן און דערפילט ביים אָנקומען, און דעם באַפעל אַלץ איבערצולאָזן, האָט אונז אלעמען באַנומען אַזאַ שרעק, אַזאַ שוידערליכקייט, אַז מיר זיינען אלע געבליבן ווי פארגליווערטע... בלויז דער וועלכער האָט אליין דורכגעלעבט יענע מאָמענטן, ווייסט ווי אזוי מען האָט געפילט... פרויען האָבן יאָמערנדיג געריסן זייערע האָר פון קאָפּ, און מוטערס האָבן אָנגעהאלטן זייערע ליבענקע און טייערע

קינדערלעך, ווי זיי וואָלטן זיי וועלן באַשיצען פון דעם מלאך המות... אָבער דאָס אלץ האָט קיינעם גאָרניט געהאָלפן. מען האָט זיי אונ־ רחמנות׳דיג געשלאָגן מיט די שטעקענס און בייטשן, און מען האָט זיי געשלעפט צו דער קאָמיסיע.

אין דער זעלבער צייט האָבן מיר הילפלאָז צוגעקוקט ווי מען לאָדעט אַן די קינדער, וועמען מען האָט אריינגעוואָרפן אין צוגעגרייטע לאַסט אָטאָס, ווי מען וואַרפט קלעצער. די נאַציס האָבן אפילו געשלאָגן די אַלטע און די קראַנקע און זיי געטריבען צו דער קאָמיסע וואָס האָט שוין אויף זיי געווארט.

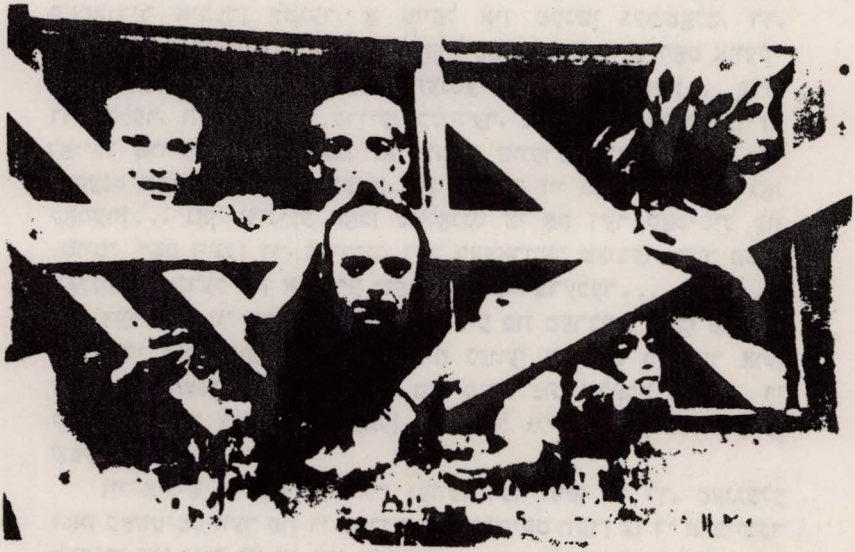
די קאָמיסע איז באַשטאַנען פון נאַצי בעסטיעס וואָס האָבן שוין אַוועקגעשיקט צום טויט טויזענטע אומשולדיגע מענער, פרויען און קינדער: דר. פישער, דער לאגער דאָקטאָר; דר. ענדערס, אַ גרויזאַמער באַנדיט, וועלכער האָט זיך אויסגעצייכענט מיט דעם וואָס ער פלעגט געבען איינשפריצונגען, צוליב וויסענשאפטליכע צוועקן, וואָס האָט פאראורזאכט טויט אין עטליכע שעה צייט... דר. קליין און דר. רהאדע, ביידע האָבן זיך באַטייליגט אין הינריכטונג פון די קרבנות דורך גאַז... דער בלוטדורשטיגער הונט קאַדאָג און העסלער, דער קאָמאַנדיר איבערן לאגער, אַ טייפל אין מענשן געשטאַלט, דר. מענגעלע... ער איז געווען אַ שוידערליכע בעסטיע וואָס האָט אַוועק־ געשיקט צום טויט הונדערטער טויזענטע אומגליקליכע אידן... פרוי דרעקסלער, א טייפל אין פרויען קליידער. זי האָט אויסגעקליבן די דאָזיגע פרויען וועלכע האָבן נאָך וואָכן שוועדע ארבייט, מער ניט געקענט ארבייטן פון שוואכקייט, און זי האָט זיי געשיקט צו די גאַז קאָמערן... נאָך איניגע האָבן באַלאַנגט צו אָט דער קאָמיסיע פון „טויט", דאָס זיינען דר. דאָירינג, דער רעפֿאָרטער טאובער, דער פאר־ וואלטער מאנדעל און אנדערע שענדליכע פארברעכער...

דער אופן ווי אָט די דאָזיגע קאָמיסיע פון מערדער, האָבן באַהאַנ־ דעלט די הילפלאָזע קרבנות איז ניט געווען אַנדערש ווי דער אופן ווי מען באַהאַנדעלט בהמות וואָס מען פירט צום שלאכט הויז... די קאָמיסיע האָט באשלאָסן וועמען מען זאָל גלייך טויטן און וועמען שפּעטער...

ווי צייניש ברוטאַל עס איז געווען דער אופן ווי דר. מענגעלע האָט באַשטימט ווער פון די קרבנות זאָל געשיקט ווערן צו די ארבייטער לאַגרן און ווער צו די גאַז קאָמערן... ער פלעגט געבן אַ פייף און אַ צייג מיטן פינגער אין וועלכער ריכטונג דער קרבן זאָל געשיקט ווערן. די אלע וועלכע האָבן אויסגעזוכט שוואַך, וועלכע זיינען געווען פאַרבאַנדאושירט צוליב דעם וואָס די נאַצי באַנדיטן האָבן זיי געשלאָגן און געפיניגט, ווי אויך קינדער אונטער 12 יאָר אַלט, האָט ער אַ

צייג געטאָן מיט זיין פינגער צו לינקס, וואָס האָט געמיינט טויט אין די גאַז קאַמערן, ווייל פון זיי האָבן די נאַציס ניט געקענט ערוואַרטן זיי זאָלן טאָן די שווערע אַרבייטן צו וואָס זיי ברויכן שקלאַפן... יא, עס איז געווען בלויז אין באַוועגונג מיטן פינגער וואָס האָט געמיינט אַ טויט אורטייל פאר די דאָזיגע אומגליקליכע קרבנות...

די מענשן וועלכע זיינען פאראורטיילט געוואָרן צום טויט, זיינען איינגעטיילט געוואָרן אין צוויי טיילן, מענער און פרויען. אויך די דאָזיגע וועלכע קענען נאָך באַנוצט ווערן פאר געווייסע ארבייטן, און וועלכע וועלן דאַרפן דערמאָרדעט ווערן אַ ביסל שפעטער, זיינען אויך איינגעטיילט געוואָרן אין צוויי גרופּן: מענער און אינגלעך, פרויען און מיידלעך. שוידערליכע וואהנזיניגע סצענעס זיינען פאָרגעקומען אין יענע טרויעריגע מאָמענטן... איין פאמיליע איז אפט צעטיילט געוואָרן אין 4 טיילן. איין טייל האָט גאָרניט געוואוסט וואָס עס איז געשען מיט דער צווייטער. קינדער האָבן געווויינט און געיאָמערט פאר זייערע עלטערן, און עלטערן פאר זייערע קינדער... אלע זיינען געווען הילפלאָז געגן א גורל וואָס האָט נאָך קיין גלייכן אין דער געשיכטע פון דער וועלט...

אַ מאָמע מיט אירע 6 קינדער,
עטליכע מינוט איידער מען האָט זיי פאַרגאָזט.

די וועלכע זיינען באַשטימט געוואָרן פארגיפטעט צו ווערן אין די גאַז קאַמערן, זיינען געטריבן געוואָרן פון די עס. עס. בעסטיעס

מיט שטעקענס, מיט בייטשן און מיט בלוט הינט. אלץ איז דאָ צוגע־
גאַנגען מיט דער באַוואוסטער דייטשער פּינקטליכקייט און צוגרייטונג
פאר דער דערמאָרדונג פון מיליאָנען מענשן...

אָט די דאָזיגע אומגליקליכע קרבנות האָט מען געזאָגט, אז זיי
דארפן זיך געהן רייניגען פון לייז, און טאָקע איבער דעם אריינגאנג
פון אָט די געביידעס איז געווען אן אויפשריפט: „דיסאינפעקציע".
דאָס האָט געזאָלט אָפּנאָרן די אומגליקליכע קרבנות, פון נאָצישע באַר־
באַרישקייטן. נעבן יעדן גאַז קאָמער איז געווען א קליידער צימער.
מענער פלעגן אריינגעהן אין איין זייט און פרויען און קינדער אין א
צווייטער זייט. אין אָט די צימערן האָבן זיי באַדאַרפט אויסטאָן זיך
און איבערלאָזן זייערע קליידער. די כיטרע בעסטיעס האָבן אפילו פון
צייט צו צייט אָפּגענאָרט די קרבנות, כדי צו מאַכן גלויבן אז
מען פירט זיי ווירקליך אריין זיך צו באַדן, האָט מען אייניגע פון זיי
געגעבן א קליין שטיקל זייף מיט א קליינעם האַנטוך.

פון מאַי ביז אויגוסט 1944 פלעגן אַנקומען טעגליך פון זעקס
ביז אַכט טראַנספּאָרטן מיט מענשן פון 20 ביז 25 טויזענט אומגליקליכע
און אן ערך פון 90 פּראָצענט, האָט מען אריבערגעפירט אין די גאַז
קאַמערן. דאָס פאַרגיפטן די קרבנות האָט געדויערט פון 10 ביז 30
מינוט, לויט דער קוואַנטיטעט פון גאַז וואָס איז אריינגעלאָזט געווארן
אין די קאַמערן.

דורך דער צייט פון ווארטן ביז וואַנען די גאַז וועט אָפּטאָן דאָס
וואָס זיי האָבן געוואָלט, זיינען די פאַרדאַמטע נאַציס געזעסן עטוואָס
ווייטליך פון דאָרט, געלייענט רוהיג צייטונגען, געריכערט פּאָפּיראָסן
דורך דער צייט וואָס האָט גענומען די אויסמאָרדונג. אין יענער צייט
האָבן די צייטונגען געבראכט נייעס פון דייטשע צוריקציען זיך פון
שלאכטפעלד, פון מפלות וואָס די דייטשען האָבן געליטן. עס קען זיין
אָז אָט די ניט פרעהליכע נייעס פון מלחמה פראָנט האָבן אָנגערעגט
די פארשאָלטענע דייטשע נאַציס צו צואיילן מיט די טויט פאַבריקען
און וואָס שנעלער דורכפירן די ליקווידאַציע פון אלע איראָפּעיאישע
אידן, וועמען די בעסטיעס האָבן אָנגערופן „שונא נומער 1", איידער
דער סוף פון דער טויזענט יאָריגער דייטשער אימפעריע וועט זיך
ענדיגן...

נאָכדעם ווי מען האָט פארענדיגט דאָס פאַרגיפטן פון איין שיכט
קרבנות, פלעגט מען עפענען די טירן פון גאַז קאַמער און די פאַרגאָזטע
טויטע קערפּערס פלעגט מען אריינבריינגען אין קרעמאַטאָריום און זיי
פאַרברענט. איידער אָבער מען האָט זיי פארברענט האָבן די נאַציס
אָפּגעשאָרן די האָר פון די פרויען, פון וואָס זיי האָבן געקענט מאַכן

נוצען, ווי צו מאכן בערשטלעך און אנדערע זאכן .. זיי פלעגן אויס־האָקן די גאָלדענע צייהן פון די טויטע...

עס האָט אמאָל פּאַסירט אז צווישן די טויטע קערפערס האָט מען געפונען מענשן וואָס האָבן נאָך געלעבט. וועז איינער פון די גאַרדיענס (היטערס) האָט וועגן דעם געמאָלדן דעם עס. עס. סאָר־דזשענט. האָט דער בלוטדורשטיגער נאָצי זיך אויף אים צעשריען: „דו בלוטיגער הונט, ווייסטו דען נישט אַז ביי אָט דער דאָזיגער ארבייט טאָר מען ניט ריידן!... אין אַ קורצער צייט וועסטו אליין דאָרט זיין וואו זיי זיינען!". זינט דאן איז געווען פאַרבאָטן צו מעלדן אַז אימיצער וועלכער איז באַשטימט געוואָרן צו פאַרגאָזט ווערן לעבט נאָך, ווי עס האָט טאָקע איינמאָל פּאַסירט, אז צווישן די טויטע קערפערס האָט זיך אַ יונגע מיידל אויפגעהויבן און געגומען בעטן זיך אַז מען זאָל רחמנות האָבן אויף איר און זי ניט טויטן... דער נאָצי האָט זי גלייך דערשאָסן. זינט דאן פלעגט מען גלייך דערשיסן יעדן לעבעדיגפארבליבענעם פון די גאָז קאַמערן... די נאָציס האָבן ניט געוואָלט וויסן פון רחמנות... זיי האָבן געוואוסט בלויז איין זאַך: „מאָרד, מאָרד און מאָרד!"...

עס האָט אָפט פּאַסירט, אַז אַ מיטגליד פון די זאָנדער קאָמאַנדאָס (אידן וואָס זיינען געצוואונגען געוואָרן פון די נאָציס, עס איז געווען איבער א טויזענט פון זיי), האָט געפונען צווישן די קרבנות אַ מיט־גליד פון זיין אייגענער משפחה, א פאָטער, א מוטער, קינדער, א ברודער אָדער שוועסטער... דאן פלעגט יענער מאן גאנץ אָפט ארונטער פון זינען און פלעגט אליין אריינשפרינגען אין דעם אויוועז פון דער קרעמאַטאָריום. אָבער יענער אומגליקליכער מאן האָט בלויז פארשנעלערט זיין סוף, ווייל עס איז ביי די נאָציס געווען אַ מין אונגעשריבענער געזעץ, אַז יעדער גארד דארף פארגאָזט ווערן נאָך דריי חדשים פון זיין ארבייט. קיין אנדער גורל האָט אים ניט דערוואָרט, ווייל די דייטשע מערדער האָבן ניט געוואָלט אַז אַ לעבעדיגער עדות זאָל בלייבן, וועלכער האָט צוגעזהן וואָס זיי האָבן אָפּגעטאָן...

עס איז אַמאָל געשעהן אז אימיצען פון די קרבנות איז געלונגען זיך דורכצורייסן און ארויסלויפן פון דעם גאָז קאַמער און ער האָט אויסגעשריען פאר די אלע פון זיינע לאנדסלייט וועגן זיין שוידערליכער דערפאָרונג. האָט מען אים גלייך דערשאָסן, אָבער איצט האָבן שוין די אומגליקליכע געוואוסט וואָס זיי ערוואָרט, און וועז מען האָט זיי געצוואונגען אריינצוגעהן אין די גאָז קאַמערן, האָבן זיי ניט געוואָלט געהן. זיי האָבן שוין איינגעזהן אז מען נאָרט זיי אָפ, אז מען וועט זיי ניט געבן קיין באָד נאָר מען וועט זיי פארגאָזן. די דייטשע געגס־טערס האָבן זיי אָבער געשלאָגן מיט שטעקענס וואָס האָבן געהאָט

בלייענע הענטלעך ביז וואַנען זיי זיינען געפאַלן אין חלשות אַדער געשטאַרבן פון די קלעפ...

עס האָבן זיך געהערט אויסגעשרייען פון די אומגליקליכע: „פאַר־וואָס ווילט איר אונז דערמאָרדן?" אָדער „האָט איר גאָר קיין מורא ניט פאר גאָט?" „האָט איר גאָר קיין האַרץ ניט?"... „דער טאָג פון רעכענונג וועט קומען פאר אייערע פאַרברעכענס!"...

די אומגליקליכע פארצווייפעלטע אידן האָבן אין זייער לעצטער שטונדע אויסגעשריען: „שמע ישראל"! אָט די אלע אויסגעשרייען, זייערע געבעטן, געווייגען און יאָמערן האָבן ניט גערירט די דייטשען, וועלכע האָבן געהאט בלויז איין ענטפער: שמייסן, שלאָגן, בריקן, ביז וואַנען מען האָט זיי אריינגעבראכט אין טויטן קאַמער וואו מען האָט זיי אינגעשוויגן אויף אייביג...

מען שלעפט די קערפערס פון די קדושים (נאָכן פאַרגאַזען) אין די קרעמאַטאָריום.

עס האָבן זיך געפונען אַזעלכע וועלכע האָבן ארויסגעוויזן א שטאַרקן ווידערשטאַנד. זיי האָבן ניט געוואָלט געהן צום שלאַכט הויז ווי בהמות, אָבער די נאַצי עס. עס. האָבן ארויסגערופן זייערע בלוט הינט. וועו טראָץ אלעם האָבן זיי נאָך אַלץ ניט געוואָלט אריינגעהן אין די גאַז קאַמערן, דאן האָבן די נאַציס זיי אויסגעשאָסן מיט מאַשינ־ביקסען. וועו עס איז שוין די נאַציס געלונגען צו פאַרניכטן דעם גאַנצען טראַנספאָרט אידן, האָבן זיי אויסגעשריען: „פאַרדאַמטע אידן! אָט דער טראַנספאָרט האָט אונז געגעבן א שווערע ארבייט!".

צווישן די הונדערטע טויזענטע קינדער קרבנות זיינען געווען אויך מיינע פינף קינדער, דריי אינגלעך און צווי מיידלעך. איך האָב זיך שפעטער דערוואוסט אַז זיי זיינען דערמאָרדעט געוואָרן ביי די דייטשע נאַצי בעסטיעס דעם 28סטען מאַי, 1944, ערב שבועות תש"ד. די באַרימטע דייטשע מאסנמערדער ווי האארמאן, דענקע, פּעטער

קוערטען, און די אַנדערע „נאָבל לייט" זיינען געווען „לעמעלעך" אין פארגלייך מיט דער דייטשער שטאאטסגיוואלט. די רעגירונג און די מיליטערישער אַרגאניזירטער געגנסטער, וואָס האָבן אויסגעמאַרדעט זעקס מיליאָן אומשולדיגע אידן. עס וואָלט געגומען יאָרן פון שטודירן אויסצוגעפינען אלע מעטאָדן און די טייפלשע פלענער פון די נאַציס דורכצופירן די שוידערליכסטע פארברעכענס וואָס זיי האָבן דורכגע־ פירט פון 1933 ביז 1945.

איך קען בלויז באַשרייבן די אַלע געשעהנישן וואָס האָבן פאַסירט בעפאָר און נאָך מיין דעפאָרטאַציע. פאַרשטעהט זיך בלויז די וויכ־ טיגסטע פון זיי וועל איך דערציילן פאר די מענשן וועלכע האָבן איבער־ געלעבט דעם נאַצי גיהינום, און פאר די וועלכע זיינען געווען אין געזיכערטער וווייטקייט, און האָבן קיין באַגריף ניט געהאַט אַז אַזעלכעס קען גאָר פאָרקומען. זיי דאַרפן וויסן דעם אמת. כאָטש איך בין זיכער און איך וועל ניט זיין איבעראַשט אַז פיל וועלן דאָס ניט וועלן גלויבן...

היטלער אין זיינע אָפּטע רעדעס האָט באַטאָנט אז דאָס וואָרט קאַפּיטולאַציע (אונטערגעבן זיך) עקזיסטירט ניט אין דער דייטשער שפּראַך ... די ווירקליכקייט אַבער האָט געהאַט אן אַנדער פּנים. די דייטשן האָבן ענדליך געפונען דעם דאָזיקן אויסדרוק אין זייער שפּראַך ... אָבער אייניגע אויסדרוקן געפינען זיך ווירקליך ניט אין דער דייטשער שפּראַך און דאָס זיינען די ווערטער „רחמנות", „הומאַניזם", „געוויסן" און „טאָלעראַנץ". די מיינונגען פון אָט די דאָזיגע ווערטער זיינען אומבאַוואוסט צו די דייטשען וועלכע זיינען ערצויגן געוואָרן אויף שנאה צו אנדערע ראַסן וועמען זיי האָבן געהאַלטן פאר נידעריגער פון זיי; און שאָוועניזם און אַנטיסעמיטיזם; אויף דעם פארלאנג פון מאַכט; און אויף דעם געדאַנק צו באַהערשן די וועלט... אָט דאָס זיינען געווען די וויכטיגסטע הויפּט לערעס אין זייער פּראָגראַם... און דאָס דאָרף געדינקען די פרייַע וועלט.

נאָך אין אָנהויב פון דער צווייטער וועלט מלחמה, האָבן זיי ארויסגעוויזן זייער הומאַניזם... מיט דעם וואָס זיי זיינען געווען די ערשטע צו באַמבאַדירן פון דער לופט די ציווילע באַפעלקערונג. דאָס האָבן זיי געטאָן ווייל זיי האָבן מורא געהאט צו באַמבאַדירן מיליטעריש אייניריכטונגען וואו זיי וואָלטן ארונטערגעשאָסן געוואָרן, אידער זיי וואָלטן דאָרט דערגרייכט...

עס איז אַ שענדילכער ליגן, און עס איז אזוי ווייט פון אמת ווי מזרח פון מערב, ווען די פארטיידיגער פון דעם דייטשן פאָלק פרובירן ווארפן די שולד פון די שוידערליכע אונערהערטע מאָרדן און אינקווי־זיציעס אויף די נאַצי פירערשאפט, ווי די בלוטהונט היטלער, געבעלס, גערינג, ראָזענבערג, שטרייכער און אזוי ווייטער. ווייל אָלץ וואָס עס איז געשעהן, האָט געקענט פאָרקומען בלויז מיט דער צושטימונג און מיט דער הילף פון מיליאָנען דייטשען פון די פארשידענע פראָפעסיעס, פון פארשידענע געזעלשאפטליכע שטאַנדן און ראַנגן זיי האָבן איבערגעגעבן זייערע פריינד וועגן אלע שוידערליכקייטן וואָס ווערן אָפּגעטאָן. צווישן די מערדער זיינען געווען אינזשינערן, דאָקטוירים, ארכיטעקטן, געשפּטע לייט, אָבער די מערסטע אומהומאַנישע שוידערליכע מאָרד אַקציעס האָבן דורכגעפירט די דייטשע דאָקטוירים, וועלכע האָבן ניט נאָר געהאָלפן דורכפירן די מאָרדן, נאָר זיי האָבן אויך געמאכט צענד־

ליגע טויזענטע עקספּערימענטן מיט אידישע לעבענס, ווי מען מאַכט מיט „גיני־פּיגס", אריינגעבענדיג אין זיי פאַרשידענע סערומס, כדי צו זעהן ווי אזוי דאָס וועט ווירקן און ערשט דאן זיי פארגאַזן...

פיל דייטשע פאַבריקאַנטן פלעגן קומען אין די קאָנצעטראַציע לאַגערן צו קריגן שקלאַפן פאר זייערע פאַבריקען. מיליאָנען דייטשן האָבן אונז געזאָהן געהענדיג מיט א נומער אויף אונזערע העלזער, מיט אַ זאַק אויף אונזערע פלייצעס, ווי מיר זיינען געטריבן געוואָרן אין די לאַגערן פון פאַרניכטונג און טויט... זיי האָבן געוואוינ ווי אזוי מען האָט אַוועקגענומען פון די אידן זייערע האָב און גוטס, ווי מען האָט אַוועקגענומען זייערע פאַבריקען, זייערע הייזער, זייערע פעלדער און גערטנער. אָ, ווי צופריידן זיי זיינען געווען צו קריגן אַ חלק אין דעם רויב, צירונג, מעבל, קליידער און אנדערע ווערטפולע זאכן וואָס זיי האָבן זיך צעטיילט מיט דעם. איצט שרייען זיי נעבעך: „מיר זיינען אומשולדיג! מיר זיינען ריין! עס איז ניט געווען אונזער שולד... מיר האָבן ניט געוואוסט"...

ווי אזוי קענען זיי איצט איינרייַדן דער וועלט אז זיי האָבן ניט געוואוסט אז די נאַציס באַגעהן אַזעלכע אונהערטע גרויזאמקייטן, אז זיי זאַמלען צענויף הונדערטע טויזענטע אומשולדיגע מענשן, אלטע און יונגע, פרויען און קינדער, עופה׳לעך און זיי נעמען פון זיי אַוועק די קליידער און פארברענען זיי, פאַרגיפטענדיג זיי מיט גאַז און אויס־שיסענדיג זיי מיט מאַשין ביקסען?....

איך מוז אויסשרייען מיט אַלע מיינע קרעפטן אַז דאָס מערהייט פון׳ם דייטשע פאָלק איז אונמאָראַליש, פאַרדאָרבן, רויבער און מערדער מיט דעם אויסנאַם פון אַ מינאָריטעט. ווייל אפילו די וועלכע האָבן זיך דירעקט ניט באַטייליגט אין דער אויסמאָרדונג פון זעקס מיליאָן אידן בלויז צוליב דעם וויל זיי זיינען געווען שוצלאָז און הילפלאָז, און זיי זיינען געווען זיכער אז קיינער וועט זיך פאר זיי ניט אָנעמען, זיינען אויך געווען שותפים צו דער שוידערליכען האָלאָקאוסט, און דעם ים בלוט וואָס די אויף אייביג פארשאָלטענע נאַציס האָבן פאַרגאָסן.

מיר ווילן דערמאָנען צום גוטן (זכור לטוב!) אַ דייטשען סטודענט האנס שיל, וועלכער האָט זיך מקריב געווען אויפדעקענדיג די צע־פוילטקייט, די קאָרופציע פון די נאַצי פירער, וועלכע זיינען פאַרדאָר־בענע באַגדיטן, מערדער און רויבער. ווי פאַרדאָרבן די פאַרבלענדעטע מאַסן זייגען, ווען זיי פאָלגן נאָך אַזעלכע שמוציגע פון בלוט באַפלעקטע פירער וואָס די מענשהייט האָט אַרויסגעשפּיגן.

ווען היטלער האָט פון דעם זיך דערוואוסט, האָט ער באַפוילן אַרונטערצוהאַקן דעם קאָפּ פון דייטשן סטודענט האַנס שיל. מען האָט

דורכגעפירט היטלער׳ס באַפעל און אים דעם 22טען פעברואַר, 1943, האָט מען דעקאַפּעטירט (אַרונטערגעהאקט זיין קאָפּ).

אָט יענער יונגער דייטשער סטודענט מאַרטירער, האָט אָנגעשריבן אַ בראָשור און דאָרט האָט מען געלייענט אויך דאָס: „איך האָס פון דער טיפעניש פון מיין נשמה די פאַרברעכערישע נאַציזם רעגירונג. אויב דאָס דייטשע פאָלק איז אזוי קאָרופטירט, אזוי צעפוילט אינווייניג, אַז ער איז גרייט צו דערלאָזן אַזעלכע אומווירדיגקייטן, ניט אויפ־הויבענדיג אַ פינגער צו פראָטעסטירן... אויב דאָס דייטשע פאָלק גיט אזוי לייכט אויף זיין אייגענעם ווילן, איר מאַראַלישקייט, גיט אויף זיין אייגענע פרייהייט און די פרייהייט פון דער וועלט, ניט אריינעמען־דיג די ראָד פון זיין גורל אין זיינע אייגענע הענט, און מאכן פון דעם א געצייג פון זיין באַשלוס, און ווען דאָס דייטשע פאָלק ווערט אַ פראָסטע, זינלאָזע, פחדנ׳שע מאַסע, אָהן קיין אינדיווידואליטעט, דאַן פאַרדינען זיי דעם אומגליק, זייער שטראָף און זייער רואינע״...

דאָס זיינען די ווערטער פון איינעם פון א קליינער צאָל וואויל־גוטע אידעאַליסטישע און מאַראַלישע דייטשען, שטאַרקע געגנער פון נאַציזם, וועלכע האָבן געקעמפט מיט ענטשלאָסענקייט ,מיט פעסטקייט און העלדישקייט געגען דער פאַרשפרייטער מגיפה פון נאַציזם און וועלכע האָבן באַצאָלט פאר זייער געגנערשאַפט, מיט זייערע לעבענס...

דאָס בלוט פון די דערמאָרדעטע מאַרטירער וועט זיך קיינמאָל ניט באַרוהיגן און וועט אויסשרייען פון דער ערד צו די מערדער און טיראַנען און צו די וועלכע האָבן איינגעשטימט צו דעם פאַרגיסן דאָס בלוט פון אונזערע מיליאָנען ברידער און שוועסטער, דורך דעם וואָס זיי האָבען געוואוסט וועגן דעם און זיי האָבן געשוויגן און זיך געמאַכט ניט וויסענדיג. זיי וועלן באַשטראָפט ווערן ווי זיי האָבן עס פאַרדינט בעפאָר גאָט, דער וועלט און געראכטיגקייט...

מיין אויסגעשריי פאר דעם אומגליק וואָס איז מיין פאָלק באַפאַלן און פאַדערונג געראכטיגקייט, קומט ארויס פון מיין צעבלוטיגט האַרץ, אונטער דעם איינדרוק פון די אַלע עינויים און פארברעכערישע שוי־דערליכקייטן וואָס איך האָב דורכגעמאגט אַלס פּריזאָנער אין זעקס קאָנצעטראַציע לאַגערן. די געפילן פון האַס און נקמה שפּילן דאָ ניט קיין ראָלע, נאָר דאָס איבערדערציילן פון די אַלע שענדליכע און אויפ־טרייסעלנדע פאַרברעכענס דערוועקט דעם געפיל פון עקל און דער שטאַרקער וואונש זיך נוקם צו זיין אָן די פאַרברעכער, וואָס דאָס איז די נאַרמאַלע געפילן פון יעדן איינעם וועלכער האָט עס אַלץ דורכ־געמאכט, וועלכער האָט געזעהן מיט זיינע אויגן דאָס אַלץ וואָס איך האָב דערציילט...

9.

די שוצלאַזע אידן און אנדערע פּריזאַנערס פּאר וועמען זיי האָבן קיין מורא ניט געהאַט, האָבן זיי אומגעבראכט מיט די שרעקליכע עינויים... דאָ האָבן זיי ארויסגעוויזן זייער „העלדישקייט" און געגעבן אויסדרוק צו זייער געמיינסטער רשעות און באַרבאַריזם... די עס. עס. עס. עי., די געסטאַפּאָ און אנדערע קרימענעלע, פּאַרברעכערישע נאַצי אָרגאניזאַציעס האָבן ארויסגעוויזן פּערוועזיטעט אין זייער פּאַרגעניגען צו באַגעהן די אַלע ברוטאַליטעטן אַז עס איז שווער צו באַגרייפן אַז א „מענש" וואָס איז באַשאַפן בצלם אלוקים, זאָל זיין פעהיג דאָס צו טאָן!...

אפילו די אינסטיטוציע פון רויטן קרייץ, וואָס ביי אַלע פעלקער סימבאָליזירט אזא אָרגאניזאציע מיט נאָבעלקייט, מיט מיטלייד און רחמנות, מיט העלפן דעם נויטבאַדערפטיגן, דעם פּאַרוואונדעטן, דעם הונגעריקן און איז רעספעקטירט ביי אלע פעלקער. אָט אפילו די דאָזיגע אינסטיטוציע איז ביי די דיישטן מיסברויכט געוואָרן און זי איז באַנוצט געוואָרן אין דער דינסט פון ברוטאַלער מאַרד... איך אליין האָב גאַנץ אָפט געזעהן אז דער דייטשער „רויטער קרייץ" האָט גע־בראכט די פּאָיזן געז (גיפט גאַז) פון אוישוויץ קיין בירקענאו, די גאַז מיט וואָס מען האָט פארגיפטעט צום טויט מיליאָנען קרבנות... דער גאַז איז געווען אין איין אָפּטיילונג אין דער „טעאַטער־געבידע".

דער אויסוואורף געבעלס, דער פּראָפּאַגאַנדע מיניסטער פון די נאַצים, האָט דריי טעג בעפאָר דער קאַפּיטולאַציע פון דייטשלאנד, געגעבן אן אינטערוויו דעם שוועדישן זשורנאַליסט אקסעל לארס, פון וואָס איך נעם ארויס איין פּאַראַגראַף:

„אויב איך בין שולדיג, דאן איז דאָס גאנצע דייטשע פּאָלק שולדיג מיט מיר, פון די העכסטע אויטאָריטעטן ביז די נידע־ריגסטע אדמיניסטראציעס און די גרויסע מאַסע דייטשן, זיי אַלע האָבן איינגעשטימט, באַוואוסטזיניג און מיט געוויסענלאָזיגקייט, מיט אלע אופנים, מעטאָדן און מיטלען... עס איז ניט געווען קיין אָפּאָזיציע, קיין געגנערשאפט. דאָס גאנצע דייטשע פּאָלק איז געשטאַנען מיט מיר, און איצט וועט זי פאַלן מיט מיר... מיר דערוואַרטן ניט קיין רחמנות, אָבער קיינער קען אויך ניט דערוואַרטן אז מיר וועלן מאכן די לאגע גרינגער פאר וועמען עס איז... מיר ווייסן אז מיר האָבן אויסגעקליבן אזעלכע

עקסטרעמען וואָס איז נאָר פֿאַרבליבן די מעגליכקייט צו זיגן אָדער אונטערצוגעהן. צוליב דעם האָבן מיר אָפּגעוואָרפן אַלע געשריבענע און ניט געשריבענע געזעצן פון דער מענשליכער געזעלשאפט... אלס א רעזולטאט פון דעם פילן מיר ניט די פיינליכע און שעדליכע ליבע צו דער מענשהייט... מיר האָבן אָנגעהויבן אן אומגליקליכע פארניכטענדע מלחמה, ניט רעכענ־דיג זיך מיט קיינע קאָמפּראָמיסן, און מיר האָבן פארניכטעט דעם אינווייניגסטן שונא... איצט זיינען שוין מער ניטאָ קיינע קאָמפּראָמיסן... מיר האָבן פארברענט אלע בריקן הינטער זיך, און איך אליין וועל באַגעהן זעלבסטמאָרד"...

אָט דער גרעסטער לומפּ געבעלס, די צווייטע האַנט פון דעם נאָך גרעסערן לומפּ היטלער, האָט דריי טעג פאר זיין פגירה, נעמענדיג זיין לעבן דורך זיינע אייגענע הענט, צוגעגעבן אַז דאָס גאַנצע דייטשע פאָלק האָט זיך באַטייליגט אין דעם גרויזאַמסטען פאַרברעכן געגן דער מענשהייט, זינט די וועלט עקזיסטירט... ווייזט אויס אז דאָס אומ־ברייגען 6 מיליאָן אידן איז נאָך ניט גענוג פאר די דייטשן, קומען דייטשע וויסענשאפט משחיתים־עקספערטן און העלפן נאַסערן מיטן צוועק אומצובריינגען חלילה דאָס שארית הפליטה פון אידישן פאָלק.

די האָר שטעלט זיך קאָפויר וועו מען דערמאָנט זיך פון יענע שוידערליכקייטן וואָס די דייטשן זיינען באַגאַנגען געגן דער מענשהייט. אומצובריינגען זעקס מיליאָן אידן דאָס האָט ניט געגומען איין טאָג. עטליכע יאָר האָט דאָס דערשטיקען און פארברענען פון די אומגליקליכע קרבנות געגומען. ניט איין גאַז קאַמער און קרעמאַטאָריומס זיינען אויפגעשטעלט געוואָרן, נאָר צענדליגע. אזעלכע גאַז קאַמערן ווי אין אוישוויץ זיינען עטאַבילירט געוואָרן אין טרעבלינקא, מאַידענעק נעבן לובלין דאכאו, גרויס־ראזן א. ו.. און אין אנדערע פלעצער אין וויים רוסלאנד, וואָס איז געווען אונטערן נאַצי. דאָרט האָט מען אומגעבראכט איבער א מיליאָן פוילישע אידן, וואָס פריער האָט מען זיי געצוואונגען העלפן בויען דעם אייזענבאַן, און דאן האָט מען זיי אויסגעשאָכטן. אַלטע, קראַנקע און קינדער אונטער 12 יאָר, האָט מען גלייך געשיקט אין די גאַז קאַמערן, אָהן אויסנאַם. די געזונטע מענער און פרויען וואָס זיי האָבן ניט געקענט נוצען פאר שקלאַפן ארבייט, פלעגן די דייטשע דאָקטוירים אויסצאַפן זייער בלוט פאר מיליטערישע צוועקן, צו האָבן גענוג בלוט פאר די פארוואונדעטע דייטשע זעלנער. מען פלעגט אויסצאַפן ביזן לעצטן טראָפן בלוט, און וועו זיי זיינען געווען אזוי אָפּגעשוואָכט, האָט מען זיי געשיקט פאַרברענט צו ווערן אין די קרעמאַטאָריומס. אין אָט די דאָזיגע פאַלן איז דאָס אידישע

בלוט געווען געגוג ריין פאר די דייטשן וואס האָבן ערקלערט אַלס אומריין יעדן איינעז אין וועמענס אָדערן עס פליסט אידיש בלוט...

עס איז ביי קיינעם פון אונז ניט געווען קיין סוד אז די נאַצי באַנדיטן האָבן געמאכט זייך פון די אידישע הינגעריכטעטע קערפערס. אָט די זיך האָט געהאט א געדרוקטן אויפשריפט מיט די בוכשטאָבען: ר. י. פ. 505 און ר. י. פ. 707 — ריינעם יודישע פעט...

אזוי ווי אין 1944 האָבן די קרעמאַטאָריומס נישט געקענט אויפנעמען אזוי פיל פאַרגאַזטע קערפערס, וואס די גאַז קאַמערן האָבן צוגעשטעלט, האָבן די דייטשן זיך דערטראַכט צו אַ נייעם אופן ווי אזוי פטור צו ווערן פון די קערפערס זיי האָבן באַפוילן צו גראָבן אַ גרויסע גרוב צען ביי צען מעטערס, אַכט מעטער די טיף. אַהין האָט מען אריינגעוואָרפן די קערפערס. דאן האָט מען ארויפגעגאָסן אויף די קערפערס פעטראָל און אָנגעצונדען אַ פייער. די גרוב האָט געהאַט רערן וואס זיינען געווען פארבונדן מיט א גרויסן קעסל (באָילער) אין וואס די פעטקייט פון די קערפערס פלעגן ארונטערפליסן, וואס שפּעטער געגוצט געוואָרן צו פאַבריצירן זייף... גאַנץ אָפט פלעג איך זעהן לאָסט אויטאָס פול געפאקט מיט קערפערס, אָבער איך האָב קיינמאָל ניט געקענט אויסגעפינען וואס מיט זיי האָט פאַסירט, גאנץ מעגליך אז מען האָט זיי באַגוצט פאר אנדערע שענדליכע זאכן... מען האָט געשמועסט... דאָס די דייטשן פארוואנדלען זיי פאר לעבנס-מיטל...

איך טראכט פון די נידערטרעכטיקייטן וואס די זיהן און טעכטער פון דייטשן פאָלק זיינען באַגאַנגען טאָג און נאַכט, אַזאַ נידערטרעכטיג-קייט וואס קיין נאָרמאלער מענש קען עס גאָר ניט באַגרייפן, און איך ווער איבערוועלטיגט מיט פראָטעסט געגען די טעאָריעס פון די פאר-טיידיגער פון די דייטשן, וועלכע האַלטן אז די פאַרברעכענס וואס זיינען באַגאַנגען געוואָרן, זאָל מער ניט איבערדערציילט ווערן פאר אונזערע און אויך ניט פאר די צוקונפטיגע דורות, כדי מיט דעם צו פאַרמיידן האַס, וואס קען דויערן אויף אייביג.

מיר דארפן דאריבער ענטפערן מיט שטאַרקער באַטאָנונג אַז עס איז דער פליכט פון אונזער דור וואס האָט עס אלץ איבערגעלעבט, צו דערציילן דעם אמת, און צו פארעפענטליכן די דייטשע פאַרברעכנס, כדי אויפצוועקען דעם געוויסן פון דער וועלט, צו וואס דער מענטש איז פעהיג אָפצוטאָן סיי אלס יחיד און סיי אלס פאָלק, וועז די וועלט פארמאָגט ניט אזעלכע געזעצען וואס זאָלן צוימען די בעסטיאַלישע אינסטינקטן פון מאַסן פסיכאָז... יעדע פארהוילונג פון אזעלכע נידערטרעכטיגקייטן וואָלט געמיינט פערווערזיטעט פון אמת און די פעלשונג פון היסטאָריע.

.10

אין די אויבנדערמאָנטע גריבער זיינען אריינגעשליידערט געוואָרן אפילו לעבעדיגע מענשן, אַמערסטן די אלטע, די קראַנקע און קליינע קינדער. דאָרט האָט מען אומגעבראכט אן ערך זעקס הונדערט טויזנט

אַ גרופּע אידען אין דעם קאָנצענטראַציע לאַגער אין אוישוויץ, איידער זיי זענען אריינגעפירט געוואָרען אין די גאַז־קאַמערען.
אויבען, די עס. עס. נאַצי וועכטער.

אידן דורך די 240 טעג וואָס איך האָב זיך געפונען אין אוישוויץ, א חוץ וואָס מען האָט פֿאַרברענט אין די קרעמאַטאָריומס.

וועז מען האָט געבראכט די טראַנספֿאָרטן מיט די אומגליקליכע אין דער סטאַנציע האָט מען די מענער, פרויען, אינגלעך און מיידלעך וועלכע זיינען געווען פעהיג צו ארבייטן, געטריבן צו דער רעכטער זייט. דאן האָט מען זיי אריינגעפירט אין גרויסע זאלען, וואו זיי האָבן זיך געמוזט אויסטאָן, וואָס עס האָט געהייסן אז מען דיסאינפעקט זיי. דאן האָט מען זיי אָפּגעגאָלט די האָר פון די קעפּ. אפילו די פרויען האָט מען אָפּגעגאָלט די האָר, אזוי, אז אַלע פרויען זיינען געווען מיט געגאָלטע קעפּ ווי פארברעכערינס. דורך דער צייט וואָס מען האָט זיי אלעמען אָפּגעגאָלט, האָט מען זיי דערווייל באַרויבט פון די עטליכע זאכן, אפילו די וועש, וואָס מען האָט זיי געהאט דערלויבט מיטצונעמען, וועז מען האָט זיי טראנספֿארטירט.

נאָך די דיסאינפעקציע האָבן זיך די מענער אָנגעטאָן אין קליידער וואָס אַרעסטאַנטען טראָגן. די פרויען האָט מען בלויז געגעבן שמאַטעס וואָס האָט קוים באַדעקט זייערע ברוסטן. אָט די דאָזיגע שמאַטעס האָבן באַלאָנגט צו ציגיינערינס וועמען די נאַציס האָבן פאַרגאַזט מיט עטליכע טעג פריער, וועז מען האָט זיי אַהער געבראכט.

עס האָט געדויערט עטליכע שטונדען אייִדער מיר האָבן געקראָגן די קליידער און מיר זיינען געווען געצוואונגען צו ווארטן נאָקעטער־הייט בעפאָר דעם קליידער צימער, אין אַ פראָסטיגן טאָג. פיל פון אונז האָבן געקראָגן לונגען ענטצינדונג פון דער קעלט, און דאן האָט מען יענע קראַנקע אוועקגעשיקט אין די קרעמאַטאָריומס...

וועז די מענער האָבן אָנגעטאָן זייערע אַרעסטאַנסקע אוניפֿארמס, זיינען זיי אריינגעפאלן אין אַ שרעקליכער שטימונג, א געפיל אַז מיר האָבן ווירקליך ניט מער עקזיסטירט, אז מיר זיינען ניט מער מענשן נאָר נומערן... נאָך די אלע פראָצעדורן האָט מען אונז אריינגעפירט אין לאָגער „סי" וואו עס האָבן זיך געפונען צוויי און דרייסיק באַראַקען. וואו אין נאָרמאַלע צייטן פלעגן זיך דאָרט אויפהאַלטן זעכציג פערד (דאָס האָבן מיר געמערקט פון אן אלטן אויפשריפט אויף דעם שטאַל), אין אַזא באַראַק וואָס האָט געקענט אריינעמען אין א נויט אן ערך פון 250 ביז 300 פערזאָנען, האָט מען אַהין אריינגעקוועטשט 1,500 פרויען. זעקס פרויען האָבן געמוזט שלאָפן אין איין בעטל.

דעם ערשטן טאָג נאָך אונזער אָנקומען האָבן מיר ניט געקראָגן קיין שפּייז, אָבער קיינער וועט זיך ניט וואונדערן וועז איך וועל זאָגן, אז קיינער פון אונז האָט ניט געפילט קיין הונגער, אונטער די אומ־שטענדען, נאָכדעם ווי יעדער פון אונז האָט געהאט פארלאָרן זיינע טייערסטע און ליבסטע, און נאָכדעם ווי מיר האָבן געזעהן די פלאָמען

פון די קרעמאַטאָריום און דערשמעקט דעם ריח פון פֿאַרברענטע מענטשן פלייש...

די וועלכע האָבן נאָך ניט געקענט אַרבייטן, האָבן באַדאַרפט וואַרטן אַ שטיקל צייט, אָבער דאָס איז ניט געווען זיי צום גונסטן, ווייל דער בלוט הונט דר. מענגעלע פלעגט אַרײַנקומען יעדן טאָג אין די באַראַקען און ער פלעגט אויסקלייבן אייניגע קרבנות פאר דעם גאַז קאַמער... אין זיין אינספּעקציע איז ער געווען באגלייט פון אַ פּרוי מיטן נאָמען גרעזא, וועלכע האָט אים געהאָלפן. איידער די קאַנדי־דאַטן פארן גאַז קאַמער זיינען אַהין געשיקט געוואָרן, האָט מען זיי געצוואונגען צו שרייבן צו זייערע קרובים קאַרטלעך, אז זיי זיינען געזונט. די דאָזיגע קארטלעך זיינען געווען געדרוקטע און זיי האָבן בלויז באַדאַרפט זיי אויספילן מיט די עטליכע וועדטער. די דאָזיגע קארטלעך האָבן געזאָלט דינען צו לאָזן וויסן דער וועלט אַז די פּרי־זאָנער זיינען געזונט און צופרידן אין די לאָגערן. אָט מיט דעם דאָזיגן שווינדל האָבן זיך די נאַציס באַנוצט די גאַנצע צייט, ניט נאָר אָפּצו־נאַרן די קרבנות נאָר זייערע קרובים, דאָס מען זאָל נישט מאַכן קיין אויפשטאַנד אין דער אָסט און די געטאָס.

מיט עטליכע וואָכן שפּעטער האָב איך אַנדעקט אן אנדער שווינדל נאָך גרעסערע פון דעם ערשטן. דעם 2טען יוני, 1944 זיינען אייניגע נאַצי אויפזעהער בריינגענדיג אונז די אַנגענעמע נייעס אז מיר וועלן זיין ערלויבט צו שרייבן צו אונזערע קרובים און פריינד. די נאַציס אָבער האָבן פארלאנגט אז מיר זאָלן דאָטירן די פּאָסט־קאַרטלעך דעם 12טען יוני, אנשטאט יענעמ׳ס טאָג דאָטום, דעם 2טען יוני. זיי האָבן דערקלערט אז אזוי ווי די קארטלעך דארפן פריער צענזורירט ווערן, וועט נעמען ליינגער דאָס אריסשיקן. די דאָזיקע ערקלערונג האָט זיך גלייגט אויפן שכל, און מיר האָבן געפילט אז מיר זיינען געזיכערט אַמווייניגיסטן פאר א קורצער צייט. אין דער אמת׳ן האָבן די נאַצי באַנדיטן געהאָט בדעה א סאך פון אונז גלייך צו שיקן אין די גאַז קאַמערן, נאָר זיי האָבן געוואָלט אונז אומגליקליכע, געבן די אילוזיע אז מיר האָבן ניט וואָס צו זאָרגן פאר א ווייל.

אויך אין לאָגער בירקענאו האָט מען די אומגליקליכע אידן באַהאַנדעלט מיט דער זעלבער גרויזאמקייט, איבערהויפּט אין דעם בלאָק פון די מענער. דאָרט האָבן זיך געפונען יונגע ציגייַנער, וועמען די נאַציס האָבן באַשטימט פאַר „קאַפאָס" און כדי אויסצונעמען בעסער ביי די נאַציס, האָבן די דאָזיגע ציגייַנער קאַפאָס געשלאָגן אונ׳רחמנות־דיג די אידישע קרבנות, אָהן׳שוב סיבה. אָבער זייער תליונ׳ישע דינסט וואָס זיי האָבן געגעבן צו די נאַציס האָט זיי אויך ניט געראַטעוועט

פון די גאַז קאַמערן... נאָך עטליכע וואָכען דאָרט זיין האָב איך געזעהן ווי מען האָט זיי אַוועקגעפירט צו פארגאַזן.

אין דער ערשטער צייט פון אונזער געפינגען זיך אין קאָנצעטראציע לאַגער, האָט מען אונז געהייסן זיך באַטייליגן אויף אַ מיטינג, וואו אונזערע ציגיינערישע און די גרינע דריי עקיגע קרימענאַלן האָבן אונז אַלעמען געוואָרנט אַז די דייטשן האָבן אַזאַ אַפּאַראָטוס מיט וואָס מען קען ענדעקן באהאַלטענע גאָלד, צירונג און אנדערע ווערטפולע זאכן, און אויב אימיצער האָט עפּעס פאַרשטעקט אָדער אַראָפּגעשלונגען, וואָרענען זיי אים אז ער זאָל דאָס גלייך אָפּגעבן. אפילו די וועלכע האָבן ארונטערגעשלונגען א גאָלדענע זאך וועט מען דאָס ביי אים אויסגעפינען. די וועלכע האָבן עפּעס באהאַלטן אין זייערע שיך אָדער אין איינעם פון די בגדים וועט מען דאָס לייכט קענען אויסגעפינען, און יענער וועט גלייך אויפגעהאנגען ווערן. דערווייל אַלס אַ דערויף האָבן זיי געזומען שלאָגן איניגע פון אונז מיט שטעקענס.

זיי, די נאַצי אויפזעהער האָבן זיך געזומען נאָך מער איזדזשע־קעווען איבער אונז. כדי אונז נאָך מער צו ערגערן און אויפרייצען האָבן זיי אָנגעצייגט אויף די פלאַמען וואָס קומען ארויס פון די קוימענס פון די קרעמאַטאָריעס און אַ זאָג געטאָן צו אונז: „איר דאַרפט זיך איצט שעצען גליקליך, ווייל אָט דאָרטן ווערן איצט פאַרברענט אייערע פרויען, קינדער און אייגענע און איר וועט איצט אינגאַנצען זיין פריי, אָהן זאָרג, אייערע אייגענע געהן איצט ארויף מיט די פלאַמען אין הימל...".

וועז אָט די זעלבע רייד זיינען דורך די בעסטיעס באַנוצט געוואָרן אין לאַגער פון די פרויען, האָט דאָרט אויסגעבראָכן א שרעקליכע פאַניקע. די פרויען זיינען געוואָרן אזוי היסטעריש, יאָמערנדיג און שרייענדיג, אַז עס האָבן ניט געהאָלפן די בייטשן און די שטעקענס מיט וואָס די נאַציכעס האָבן זיי געשלאָגן. אַזעלכע סצענעס האָבן זיך געצויגן פאר פיל שטונדען. כדי איינצושטילן די דאָזיגע פרויען האָבן זיי אריינגעטאָן דראָגס אין זייערע שפייזן.

צוויי טעג נאָך אונזער אָנקומען אין לאַגער, האָבן מיר גערעקאָגן אונזערע ערשטע מאָלצייטן, מען האָט אונז געגעבן טעע אָהן צוקער, וואָס פינף מענשן האָבן באַדאַרפט טרינקען פון איין טעפּעל. עס האָט פאַסירט אז דער ערשטער וועלכער האָט געזומען טרינקען, האָט ניט געווואוסט אָדער ניט פארשטאַנען אז ער האָט באַדאַרפט אויסזופן בלויז אַ געוויסע טייל פון טעע, און ער האָט אויסגעטרונקען אינגאַנצען, האָבן די נאַציס אים גלייך ארויסגעפירט און אים אזוי געשלאָגן, אז ער איז געפאַלן אַ טויטער...

בייטאָג האָט מען אונז געגעבן אַ ביסל זופ, ארום אַ האלבן ליטער,

עס איז צוגעגרייט געוואָרען פון אלטע פאַרשימעלטע ברויט און אַנ־
דערע רעשטלעך שפּייז, וואָס די דעפּאַרטירטע האָבן געהאט מיטגע־
נומען מיט זיך, און וואָס מען האָט פון זיי דאָס צוגענומען. מען האָט
אונז געגעבען אַזעלכע שפּייז וואָס מען וואָלט ניט געגעבן צו חזירים.
אזוי ווי עס זיינען געווען קיינע טעלער, לעפל און גאָפל, האָבן עטליכע
פּריזאָנערס באַדאַרפט עסן פון איין שיסל. אזוי ווי זיי זיינען אַלע מאָל
געווען הונגעריק, פלעגט מען אויסלעקן די שפּייז, און אזוי ווי וואָסער
איז ניט געווען צופיל, האָט מען די שיסלעך קיינמאָל ניט געוואָשן,
נאָר אריינגעלייגט מער שפּייז אין די שמוציגע שיסלען ... אזוי האָט
זיך פארשפרייט שווינדזוכט און אנדערע קלעפּיגע קראנקהייטן.

איך וועל בריינגען איין ביישפּיל ווי גרויס עס איז געווען דער
הונגער פון די פּריזאָנערס אין דעם ערשטן חדש פון אונזער זיין אין
אוישוויץ־בירקענאו לאַגערן. דאָס וואָס האָט פאַסירט וועט פאר די
וועלכע לעבן אַ נאָרמאַלן לעבן, זיין אומגלויבליך. מען האָט איינמאָל
געבראכט אַ קעסל זופ פאר אַ צאָל פּריזאָנערס, מען האָט אָבער ניט
געבראכט קיינע שיסלען, טעלער, לעפל אָדער גאָפלען. דער הונגער
איז געווען אזוי שטאַרק, דער הייסער געקעכץ ווי שלעכט עס איז ניט
געווען, האָט געריצט די נאָזלעכער. דאָ שטעהן אַלע הילפלאָז ארום
דעם הייסן קעסעל זופ און עס איז ניט פאראַן מיט וואָס דאָס צו
בריינגען צום מויל. דאן האָט אימיצער אויסגעטאָן זיינע הילצערנע
שיך און אָנגעשעפּט זופ מיט דעם. די אַנדערע האָבן נאָכגעטאָן זיין
ביישפּיל, זיי האָבן אָנגעשעפּט זופ מיט זייערע הילצערנע שיך און
געזופּט, אזוי שטאַרק האָט זיי געפּייניגט דער הונגער ... טראָץ
דעם וואָס זיי האָבן געקענט ערוואַרטן די האַרבסטע שטראָף,
פאר דעם, ווען מען וועט זיך דערפון דערוויסן, האָבן זיי זיך ניט
געקענט באַהערשן צוליב דעם הונגער וואָס האָט זיי שטאַרק געפּייניגט.

די נאָציס האָבן אויסגעקליבן פון די פּריזאָנערס די אַלע האָנד־
וועркער, פאַכלייט, די מערסטע פון זיי זיינען געווען צווישן די פּוילישע
אידן.

ווען מען האָט אויסגעקליבן איינעם פון אונז פאר ארבייט האָט
מען אויסגעטאָואירט אויף זיין לינקער אָרעם אַ נומער. אויף מיין
לינקער האַנט האָט מען אויסגעטאָואירט דעם נומער „עי־12248".
און איך וועל שוין דאָס דאַרפן טראָגן אזוי לאַנג ווי איך לעב...
אַ טאַטואירטער מאַן איז געווען בלויז אַ נומער... זיין פערזענ־
ליכקייט איז אינגאַנצען פאַרניכטעט, יאָ, ער איז בלויז א נומער און
מיין נומער איז געווען — עי 12248 ...

עס איז געווען זעהר כאַראַקטעריסטיש פאר די נאַצי געגנסטערס
מערדער, אז אזוי שנעל ווי אַ טראַנספּאָרט איז אָנגעקומען איז די

ערשטע זאַך וואָס מען האָט געפרעגט יעדן איינעם, וויפיל גאָלדענע צייהנער ער האָט אין זיין מויל. זיין ענטפער האָט מען גלייך רעגיס־טרירט אין דער פּאָליס דעפּאַרטמענט. אָט דאָס איז געווען זעהר וויכטיג פאר זיי, ווייל דער באַשלוס צו שיקן פון די ארבייטער אין גאַנ קאַמער, איז געווען געוועזדעט וויפיל גאָלדענע צייהנער ער פארמאָגט אין מויל. אויב ער פאַרמאָגט עטליכע גאָלדענע צייהנער, האָט דאָס געקענט אַריבערוועגען זיין גורל און אים שיקן אין גאַנ קאַמער... אָט דאָס איז געווען אפילו וויכטיגער ווי דעם פּריזאָנערס עלטער. מיר האָבן געוואוסט אז יעדער פּריזאָנער וועלכער איז עלטער פון פופציג יאָר, איז באַשטימט געווארן צום גאַנ קאַמער. דאריבער טאקע האָב איך ביי יעדער געלעגענהייט אָנגעזאָגט מיינע מיטלידענדע אַז זיי זאָלן זיך אָנגעבן אינגער און זעהן זיך האַלטן אינגער פון פופציג. כדי דורכ־דעם מעגליך צו ראַטעווען זייערע לעבענס.

פרויען פלעגן פאַרבן זייערע האָר מיט שוואַרצע קוילן און זייערע פנימ׳ער מיט בוריקעס וואַרצלען, אויך פלעגן זיי ציפּען אָדער פאַטשען די באַקען זיי זאָלן זיין רויט, אויסצוקוקן אינגער און געזינטער און זיי זאָלן זיך קענען נאָך צו פּאַסן צו דער ארבייט, כדי זיך דורך דעם צו ראַטעווען פון טויט, ווייל אויב אימיצער האָט ניט געקענט טאָן די ארבייט ווי עס באדארף צו זיין, פלעגט מען יענעם גלייך שיקן אין גאַנ קאַמער...

גאנץ אָפט פלעגן די נאַציס ניט נאָר אַרויסרייסן די גאָלדענע צייהן פון זייערע קרבנות, נאָר אויך די ווייסע קינסטליכע צייהן, און מען האָט דאָס אָוועקגעשיקט קיין דייטשלאנד, מיט וואָס די דענ־טיסטן האָבן זיך באַנוצט.

ביים סוף פון 1944 ווען מען האָט צעשטערט אַלע קרעמאַטאָריעס, האָט מען דאָרט געפונען עטליכע קערבלעך מיט ווייסע צייהנער. די קרעמאַטאָריעס האָט מען צעשטערט כדי צו באַהאַלטן פון דער וועלט די אלע פארברעכענס וואָס זיי זיינען דאָרט באַגאַנגען... דאָס האָבן די נאַציס געטאָן, ווען זיי האָבן געזהן אז די רוסישע ארמייען דער־נענטהערן זיך, האָבן זיי געוואָלט זוכן אָפּצוואוישן אלע שפורן פון זייערע מערדערליכע פארברעכענס.

צוויי טעג נאָכדעם ווי איך האָב געהאָט געקראָגן מיין נומער טא־טוירט, האָט מען מיך געשיקט צו דער קאָנצעטראַציע לאָגער אוישוויץ פאר ארבייט. דאָרט האָב איך באַדאַרפט שטעהן אין אַזאַ געראפענעם „קוואראנטין", איידער מען האָט מיך באַשטימט צו דער עס. עס אנטער־קונפט סטאָר־האוז נומער 1. דער קאָפּאָ פון יענעם בלאָק איז געווען אַ העפטלינג א געווועזענער קאָפּיטאן וועלכער האָט געקעמפט אין ברודער קריג פון שפאַניע, אויף דער זייט פון די קאָמוניסטן. ער האָט מיר

ניט געמאכט צופיל שווערִיגקייטן, ניט פֿאַרלאַנגט דאָס אומעגליכע, אוּן ער האָט אונז אלעמען באַהאַנדעלט ווי מענשן.

אין אָט דעם סטאָר־האוז האָט מען געבראכט די אַלע אַנגעראַבירטע זאַכן פון גאנץ אירָאָפּע אוּן פון די נייַע אַנגעקומענע. עס זיינען געווען א סך אזעלכע סטאָר־האוזעס אין אוישוויץ. עס איז געווען מיין אויפֿ־גאַבע אוּן די אויפגאַבע פון מיינע מיטהעלפֿער, אויסצוסאָרטירן אלע זאכן פון די טראַנקס, פון די וואַליזעס אוּן פון די ראנצעס אוּן זעק, וואָס זיינען אַוועקגעוואָרפֿן געווָארן פון די טראַנספֿאָרטירטע. מיר האָבן אויך באַדאַרפט עקזאַמינירן די טויזענטע קעסטלעך שוועבלעך, ווייל די נאַציס האָבן געוואוסט אַז פיל פון זיי זוכן צו באַהאַלטן קליינע קאָסטבאַרע אַרטיקלען אין די דאָזיגע „מעטש־באַקסעס". די געפונענע גאָלד אוּן צירונג האָב איך באַדאַרפט איבערגעגבן צו די עס. עס. נאַציס. א זאך וואָס עס איז מיר ניט געווען שטאַרק צום האַרצן, אָבער איך האָב באַדאַרפט איבערגעבן אַמווייניגסטן אַ קליינע טייל פון דעם . . . איך בין זיך איצט מודה אז ניין טייל פון צעהן האָב איך אריינגעוואָרפן אין פייער פון אויוועז וואָס האָט זיך געפונען אין אונזער צימער, וואו מיר האָבן באַדאַרפט ארבייטן . . . וועז דאָס פייער איז אויסגאנגען, האָב איך גוט באַטראַכט די אַש, צו זעהן אויב עס איז ניט פאַרבליבן קיין גאָלד אוּן אין די דאָסטינג־פּען, האָב איך אַרויסגעטראָגן די אַש כדי אָפּצואווישן אַלע שפורן פון גאָלד. איך האָב מיר געמאכט מיין אויפגאָבע צו בריינגען פאר זיי טעגליך, בלויז עטוואָס צירונג פון קליין ווערט.

אין די פרויען וואַליזעס האָט מען געפונען שאַכטלעך מיט פראנצויזישע געזיכט פודער אוּן אַנדערע קאָסמעטיקס אין די שווערע טויזענטער שאַכטלעך. מיר האָבן געקראָגען אַן אָרדער צו סאָרטירען זעהר פאַרזיכטיג די פודער אוּן די קאָסמעטיקס לויט די שאַכטעלעך פון וואָס זיי זיינען געקומען אוּן לויט זייערע קאָלירען, ווייל אָט די דאָזיגע פודער שאַכטעלעך אוּן די קאָסמעטיקס האָבן געזאָלט געשיקט ווערען צו דייטשלאַנד פאַר די פרויען וועלכע האָבן געליטען פון די באָמבעס, אַלס אַ געשאַנק פון די דייטשע זעלגער. אָבער מיר האָבן סאָבאָטאַזשירט אָט די דאָזיגע אַרבייט צענויפמישענדיג פאַרשידענע סאָרטען אוּן פאַרשידענע קאָלירען; מיר האָבן צעשטערט די אָריגי־נעלע שאַכטלעך, דאָס אַריינגעטאָן אין אַנדערע שאַכטעלעך צוגעבענדיג צו געזיכט פודער אויך פודער פון דראָגס, פון נייטראָ אוּן פון די־די טי...

אָט די דאָזיגע דייטשע פרויען, די נאַציכעס, וועלכע האָבן פאַרגעטערט זייער פירער דעם שוידערליכען טייוול אין מענשן געשטאַלט, אָט די דאָזיגע פרויען וועלכע האָבן ביסלעכווייז געגומען

פֿאַרזוכען דעם טעם פון באַמבעס פון הימעל וואָס זיינען געקומען פון אַר־עי־עף און פון אַמעריקאַנער עראָפלאַנען, זאָלען קריגען די אַנגעריבטע זאַכען פון די אידישע אומגליקליכע פרויען? אויב יאָ, טאָ זאָל דאָס זיין געמישט מיט שעדליכע פודער און זאָלען זיי אויך פילען עטוואָס פון דעם ביטערן טעם... אָט די אַלע געמישטע פודער שאַכטעלעך האָט מען איבערגעשיקט קיין דייטשלאַנד.

אָבער אויך אַנדערע ווערטפולע זאַכען האָבען מיר קיין דייטשלאַנד איינוואָגאָנירט.

אין אָט דער סטאָר־הויז האָב איך געאַרבייט צוזאַמען מיט נאָך איין אידן נטע שרייבער, זיבן פּאָליאַקען און צוויי אוקראינער. וועג איך האָב, צופעליג אויסגעפונען, אַז זיי אַלע האָבען געאַרבייט פונקט ווי איך, זיינען מיר געוואָרען זעהר פריינדליך און מיר האָבען נאָך עטליכע טעג גענומען ארבייטען האָנט אין האָנט, און מיר האָבען סאָרטירט די זאַכן ווי די דייטשן האָבען עס פאַרדינט. פאַרשטעהט זיך, אַז מיר האָבן ניט געקענט טאָן צו שעדיגן זיי זייער אַ סך, אָבער מיר האָבן באַוויזן צו צעשטערן די מערסטע זאַכען וואָס זיינען געגאנגען צו דער דייטשער אַרמעע. מיר האָבען צעשטערט, איבערגעפירט און פאַר־ברענט קאָסטבאַרע עמבראַידערי, גאַבעלינס (זיידענע שטאָפען מיט בלומען פאר טעפיכער און מעבעל), קלייניע אַריענטאַלע טעפיכער, און אַנדערע זאַכען פון זייד. דער אויוועז וואָס איז געשטאַנען אין אונזער סטאָר־הויז האָט פארשלונגען אָט די אלע זאַכען וואָס מיר האָבן אַהין אַרייַנגעוואָרפען. מיר האָבען אים געוופען: „קליינער קרעמאַ־טאָריום“...

איך האָב געהאַט אַן אַנדער געלעגענהייט צו מיסברויכען מיין אויפגאַבע. איינער פון די עס ,עס באַנדיטן האָט אַנגעזומען, אַז איך בין געווען אַ באַנק קלוירק אין מיין היים, און ער פלעגט מיר גאַנץ אָפט פרעגן די ווערדע פון געוויסע מטבעות, סטאקס און קאָסטבאַרע צירונג. איך האָב אים געזאָגט, אַז איך קען ניט אָפשאַצען די ריכטיגע ווערדע פון די זאַכען, ניט שטודירענדיג די פאַרשידענע רעכענונגען (טעיבעלס) און דעם קאָורס פון עסקטשיינדזש, וואָס ענדערט זיך יעדען טאָג. דער עס, עס, נאַצי האָט מיר געבראַכט די לעצטע צייטונגען און איך האָב דערווייל געהאַט א געלעגענהייט צו וויסן וואָס עס טוט זיך אין דער וועלט און איך האָב אויך געקענט לייענען צווישען די שורות...

.11

אונזער אַרבייט, פֿאַרשטעהט זיך, איז געווען קאַנטראַלירט. און מיר האָבען געוואוסט גאַנץ גוט אַז מיר שטעלען איין אונזערע לעבענס אין געפֿאַר, און אַז אונז דערוואַרט דער גאַז קאַמער אַדער די תליה, אויב מען וועט אויסגעפינען אויף וואָס פֿאַר אַן אופן מיר האָבען דורכ־ געפירט די נאַצי אַרדערס. אַבער אונזער שנאה צו די נאַצי געגנסטער־

אידישע פּריזאָנערס ביי דער ארבייט. די דייטשען קאַנטראַלירען.

אידישע פריזאנערס ביי דער ארבייט. די דייטשען קאנטראלירען.

מערדער פאַר דער טיראַני און טעראָר, איז געווען אַזוי גרויס אַון אַזוי טיף, אַז מיר האָבען פאַר דעם מאָמענט ניט געצעגערט זיי צו שעדיגען אפילו וועז דאָס זאָל אונז קאָסטען דאָס לעבען.

פון צייט צו צייט איז אונז אויך געלונגען צו באַהאַלטען צירונג און גאָלדענע מטבעות פאַר אוזערע נוצען איך האָב מיר געמאַכט איין געהיימטאָש אין די שיך אינעווייניג, וואָס האָט אונז שפעטער געהאָלפן אַ סך אין די קאָנצענטראַציע לאַגערן, ווייל מיר האָבען געקענט אומבייטן אָט די דאָזיגע זאַכען פאַר שפייז, אין וואָס מיר האָבען זיך תמיד גענויטיגט און אזוי נאָך אויך געהאָלפען פאר אנדערע.

אַזוי ווי איך האָב קיין אַהנונג ניט געהאַט וועגען גורל פון מיין פרוי און 5 קינדער, ווייל מיך האָט מען סעפעראַט דעפּאַרטירט, האָב איך ניט געוואָגט צו טראַכטען וועגען עפּעס גוטע נייעס פון זיי צו הערן, וויסענדיג, אז זיי זיינען געווען אין די הענט פון די נאַציס. איך בין די גאַנצע צייט געווען אין שטענדיגען אַנגסט און זאָרג. איך האָב ניט אויפגעהערט טראַכטען פון מיינע טייערסטע און ליבסטע פרוי און קינדערלעך. וועז אַבער איך האָב געטראַכט פון דעם גורל פון מיליאָנען פון מיינע ברידער, האָב איך ניט געקאָנט דערוואַרטן אַז מיין גורל וועט זיין בעסער. וען איך האָב זיך געטיילט מיט מיינע פרייַנד מיינע אַנגסטן און זאָרגען, האָבען זיי מיר ניט געגעבען קיינע האָפענונגען.

זיי זיינען געווען גערעכט, ווייל מיר זיינען געווען עדי ראיה (עדות אַליין צוגעזעהן מיט די אויגען) פון אַלעם וואָס עס איז געשעהן אין אוישוויץ. אָבער טראָץ דעם האָב איך ניט אויפגעגעבען די לעצטע האָפענונג, אפשר וועט דאָך געשעהן אַ נס...!

איינמאָל, וען איך האָב אין דער סטאַר־הויז סאָרטירט די פּעק מיט די פון נאַציס אָנגעוויבטע זאַכען, האָב איך באַמערקט זאַכען וואָס האָט געטראָגען מיין נאָמען און דעם נאָמען פון מיינע קרובים, וועלכע האָבען געוואוינט צוזאַמען מיט מיין פאַמיליע אין דער גהעטאָ אין דער צייט וען די טראַנספּאָרטען זיינען אָוועקגעשיקט פון חוסט. אַ קעלט איז אַ דורך מיין לייב... איך בין געבליבען שטעהן אַ פאַר־גליוועטער איך האָב געקוקט אויף די זאַכען וואָס זיינען אָוועקגעוויבט געוואָרען פון מיין אייגענער משפחה... דאָך האָב איך אויף זיכער פון דעם ניט געקענט וויסען וואָס עס איז מיט זיי געשעהן... איך בין געווען גרייט פאַר דאָס ערגסטע, ווייל איך האָב געוואוסט וואָס עס מיינט פאַר אַ מוטער מיט פינף קינדער געבראַכט צו ווערען קיין אוישוויץ... איך האָב אָוועקגעלייגט די זאַכען מיט מיין נאָמען, אין איך האָב ניט געקענט באַהערשען מיינע טרערען, וען איך האָב

געטראַכט אויף וואָס פאַר אַן אופן איך האָב געקראָגען אַ גערוס פון מיין פאַמיליע . . . דער טאָג ווען איך האָב געפונען דעם געפּעק פון מיין פאַמיליע איז פאַר מיר געווען דער טרויעריגסטער טאָג אין מיין לעבען.

זייענדיג אַזוי דערשלאָגען פון דעם איינדרוק פון דער פאַסירונג, וואָס האָט אויף מיר געמאַכט, האָב איך דעם גאַנצען טאָג ניט געקענט אַרבייטען, און דעם צווייטען טאָג האָב איך מיין אַרבייט געטאָן ניט וי עס באַדאַרף צוזיין, בלויז אָטאָמאָטיש, אַזוי אַז איך בין ניט געווען איבעראַשט אַז מען האָט מיך טראַנספארמירט אין דער סטאָר־הויז נומער 8. דאָרט האָט זיך געפונען אַרום אַכט פורן פון הילצערנע בעטן, וואָס זיינען פאַרבריצירט געווארען אין די וואַרשטאַטען פון דער קאָנצעטראַציע קעמפּ, און די זעלבע צאָל פון שטרויענע מאַטראַצן און קישענס וואָס זיינען פאַבריצירט געווארען פון די פריזאָנערס. עס איז דאָרט אויך געווען אַ סטאָר הויז פון פאַרשידענע טעקסטילען (וואולענס), וואָס זיינען אמערסטען געקומען פון די געטאָס. דאָרט זיינען, צום ביישפיל געווען טויזענטע וואַלענע און זיידענע טליתים, וואָס זיינען אַוועקגעראיבט געווארען פון אידישע היימען אין פוילן און אין אונגאַרן. מיר האָבען געפונען אַ גרויסע צאָל פּרוכת'ן, וואָס איז פאַר אונז געווען אַ באַוויזן, אַז אַלע שולן פון גאַנץ אייראָפּע זיינען אויסגעאַבירט געווארען, ווייל אין האָב געזעהן זייער אויפשריפט, איידער מען האָט זיי פאַרברענט. מיר האָבען געפונען טויזענטער פאַר תּפילין, וואָס די דייטשן האָבען באַנוצט פאַר שיך־בענדלעך, גאַרטלען און אַנדערע זאַכען וואָס ווערט געמאַכט פון וואָל ווי אויך טליתים האָבן די נאַציס געשיקט קיין לאָדזש, אַז די פאַבריקאַנטען זאָלען זיי פאַרוואַנדלען אין אנדערע טעקסטילען.

איך האָב באַדאַרפט ווייטער סאָרטירען פאַרשידענע זאַכען ווי אין דער ערשטער סטאָרהויז. די בעסטע זאַכען האָט מען, נאַטירליך איבערגעשיקט קיין דייטשלאַנד און אויך צום פראָנט פאַר די דייטשע סאָלדאַטען. זאַכען וואָס זיינען ניט געווען פון גוטען קוואַליטעט האָט מען אַריבערגעשיקט צו די פאַרשידענע קאָנצענטראַציע לאַגערן וואָס האָבען באַלאַנגט צו אוישוויץ. פיל זאַכען זיינען אויך געבראכט געווארען פון אַנדערע לאַגערן צו אונזער לאַגער וואָס זיינען געווען אונטער דער אויפזיכט פון די עס, עס נאַציס וועלכע נייע נאַצי עס, עס בעסטיעס זיינען געקומען צו אונזער לאַגער, איז די ערשטע זאַך וואָס ויי האָבען געטאָן וועלכע זיי זיינען אַריינגעקומען אין אונזער סטאָר הויז איז געווען צו זוכען חסרונות אין אונזער אַרבייט און דערווייל האָבען אן אויסרייד אונז צו שלאָגען.

„איר יודן, שורקעס, איר לעבט נאָך?! מיר האָבען שוין געמיינט אַז אַלע אידען זיינען שוין פֿאַרברענט געוואָרען אין העל!" — האָט דער הויפּט פון די נאַצי עס. עס. אויסגערופען און ער האָט זיך געוואָרפן שלאָגען יעדן אידן וואָס עס איז געקומען צו דער האַנט.

אין דעם טייל פון די פרויען קאָנצענטראַציע לאַגער'ס אין בירקענאו האָבען זיך געפונען פון יוני ביז אָקטאָבער 1944 אַן ערך פון 40,000 פון אָט דער צאָל פלעגט דר. מענגעלע, דער בלוט הונט פון לאַגער אוועקשיקען יעדן טאָג הונדערטע פרויען אין דעם גאַז קאַמער, אָבער טראָץ דעם איז די צאָל פון די פרויען אַלעמאָל געבליבן די זעלבע, ווייל יעדען טאָג פלעגען צוקומען נייע טראַנספּאָרטען.

אָזוי ווי דער צאָל פון די נייע אָנגעקומענע איז געווען הויך, האָבען די פרויען ניט געקענט דיסאינפעקטירט ווערן ווי עס באַדאַרף צו זיין, האָט מען זיי פּאָר דעם צווענק אַריבערגעשיקט אין אוישוויץ לאגער. דאָרט איז געווען די אָזוי גערופענע „קורצוועלען" דיס־אינפעקציע סטיישאָן, וועמענס פֿלאָץ איז געווען דירעקט העכער דער סטאָר הויז נומער 8 וואו איך האָב געאַרבייט. אין אָט דעם דיסאינפעקטציע סטעישן האָט מען געבראַכט אָט די דאָזיגע פרויען וועלכע האָבען ניט געהאַט די מעגליכקייטען צו ווערען דיסאינפעקטעט אין בירקענאו לאַגער.

איך האָב אויסגענוצט יעדע געלעגענהייט זיך נאָכצופרעגען אויף מיין פרוי און מיינע קינדער און אָזוי האָב איך אויסגעפרעגט די דאָזיגע פרויען וועגן מיינע ליבסטע און טייערסטע, איין טאָג האָב איך ענדליך געקראָגען די לאַנג דערוואַרטעטע נייעס, אַז מיין ווייב איז נאָך צווישען די לעבעדיגע, און זי געפינט זיך אין בירקענאו אין קאָנצטראַציע לאַגער „סי", בלאָק 21. עס איז לייכט פאָר־צושטעלען ווי איך האָב דאָן געפילט. טרערן האָבען זיך געשטעלט אין מיינע אויגען טראָכטענדיג אַז קיינער פון מיינע קרובים לעבען שוין ניט מער, און אָט האָב איך ענדליך אויסגעפונען אז מיין ווייב לעבט...

איך האָב געוואוסט, אַז דער מאָסן מערדער שיקט אַוועק צום גאַז קאַמער אפילו יונגע מוטערס וועלכע זיינען נאָך פעהיג צו אַרבייטן, אָבער טראָץ דעם פלעגט מען זיי שיקען אין די גאַז קאַמערן צוזאַמען מיט זייערע קינדער, אָהן שום רחמנות...

ניט קוקענדיג אויף דער גרויסער געפאָר, האָב איך געשיקט אַ בריוו צו מיין פרוי אין וואָס איך האָב זי געבעטען אַז זי זאָל מיר געבען אַ סימן פון לעבען... מען קען זיך פאָרשטעלען די געפאָר, אויב דער שיקער פון בריוו, אָדער דער דערהאַלטער פון בריוו, אָדער

דער איבערבריינגער פון אַזאַ בריוו וואָלט געכאפט געוואָרען, וואָלט מען אַלעמען אויסגעשאָסען.

איך בין געווען איבערגליקליך, ווען נאָך צוויי טעג פון שפּאַנענ־דער דערוואַרטונג, האָב איך דערהאַלטען אַ בריוו פון מיין ווייב. זאָגענדיג מיר אַז זי וועט טאָן אַלצדינג וואָס נאָר מעגליך צו מאַכען אַ פּאַרזוך צו קומען קיין אוישוויץ. צו דיסאינפעקטירט ווערן דאָרט. דער בריוו איז געבראַכט געוואָרען צו מיר דורך אַ פּרוי, וועלכע איז געקומען קיין אוישוויץ דיסענפעקטירט צו ווערן. בלויז דאָן ווען איך האָב דערזעהן מיין פּרוי׳ס האַנטשריפט בין איך געווען אינגאַנצן איבערצייגט אַז זי איז צווישן די לעבעדיגע.

דערווייל האָט מען מיך באַשטימט צו אַרבייטן אין הויף פון געהילץ, וואָס איז געווען אָפּגערוקט פון דער סטאַר הויז נומער 8 אַרום הונדערט טריט. דאָרט האָבען געאַרבייט אַרום אַ הונדערט מאַן, צווישען אַנדערע ר׳ צבי פּערלמאַן, ר׳ אלימלך גראָס, ר׳ מרדכי ווערצבערגער הערשל פרענקעל ר׳ שלמה שוחט מונקטש הב׳ פנחס נפתלי לעבאָוויטש ער איז געווען מיין לעבעדיג סידור׳ל און מחזור׳ל, אונזער אַרבייט איז געווען שניידענדיג די האָלץ, וואָס פלעגען אַריינגעבראַכט ווערען אין הונדער־טער פורען. די קלעצער זיינען אָנגעוואָרפען געוואָרען אין אַ קופּע און אויך שוועריע דעמבע־קלעצער, וואָס זיינען געקומען פון ביעלסקער וואַלד, ניט ווייט פון אוישוויץ. האָבען די פּריזנערס דאָס אַריבער־געבראַכט אין הויף פון געהילץ — האָלצהויף.

אין אַ מרחק פון אַרום 400 מעטער פון האָלצהויף, האָבען מיר אויפגעשטעלט אַ פּלאַטפאָרמע וואו מיר האָבען אָנגעלאָדעט טעגליך אַרום 80 וואַגאָן פון קלעצער, וואָס מען האָט אַרויסגעשיקט צו די פאַבריקען פון מלחמה אינדוסטריעס אין דייטשלאנד די האָלץ וואָס איז געבראַכט געוואָרען אין טראָקס פון בעלסק, האָט מען נאָך די סאָרטירונג (דעמבעס, בערקאָזע, בוכן א. א. וו.), אָנגעלאָדען אין וואַגאָנען, וואָס פּריזנערס אַליין האָבען באַדאַרפט זיך איינשפּא־נען ווי פערד און שטופען צו דער דערמאָנטע פּלאַטפאָרמע. דאָן האָבען מיר אָנגעלאָדען די האָלץ אין צוגעגרייטע פורן. איינמאָל האָט אַזאַ קלאָץ, דורך אַן עקסידענט זיך ארונטערגעקייקעלט און איז געפאַלען אויף איינעם פון די פּריזנערס. מיר האָבען געוואָלט צו־לויפען אים העלפען, און באַפרייען אים פון דעם שווערען קלאָץ, אָבער דער „קאפּא" האָט אויסגעשריען: ווייטער ראָלען „מיר געהן אַן מיט דער ארבייט! מען האָט אונז ניט ערלויבט אים צו העלפען, און יענער איז געבליבען ליגען אַ טויטער.

.12

אזוי ווי איך האָב געהאַלטען, אין די שיך, ווערטפולע זאַכען, און אויך דורך די הילף פון איין געוויסען ארא, איז מיר געלונגען זיך צו שטעלן אין פאַרבינדונג מיט 2 עס. עס. לייט, וועלכע האָבען פאַר מיר מעגליך געמאַכט, איך זאָל קענען ריידן צו מיין ווייב. איך האָב געהאַט אַ סך אַרבייט אין געהילץ הויף, שנייִדעניג און אויסלייגן די געהילצען. דער בלאַק אויפזעהער אָטטאָ לאש האָט פאַר מיר מעגליך געמאַכט אַז איך זאָל אַרבייטען נעבען די דיס־אינפעקשן סטעישן, און אויף אזאַ אופן האָב איך געקענט אַריינכאַפען אַ פאָר ווערטער מיט די פרויען וועלכע זיינען געבראַכט געוואָרען קיין אוישוויץ פאר דיסאינפעקציע. ענדליך האָב איך באַגעגענט מיין פרוי. עס איז לייכט זיך פאָרצושטעלען וואָס איך האָב איבער־געלעבט אין יענעם מאָמענט. איך האָב אפילו זי ניט געקענט דער־קענען. פאָר אַ וויל זיינען מיר אזוי געשטאַנען און קיין וואָרט ניט געקענט אַרויסרייִדען. באַלד איז מיין ערשטע פראַגע געווען: „וואָס איז געשעהן צו אונזערע קינדער?"

מיט ציטטערענדע ליפען האָט זי מיר דערציילט, אַז מען האָט זי אַוועקגעריסען פון די קינדער, וועו זי האָט געמאכט אַ פאַרזוך זיי צו האלטען. זי האָט מיר געזאָגט, אז איידער מען האָט זי מיט געוואלד אַוועקגענומען, האָבען אירע עלטערן איר צוגעזאָגט, אַז זיי וועלען האַלטען אַן אויג אויף די קינדער. איך האָב שוין באַלד איינגעזעהן, אַז אויך מיין שוועער און שוויגער פונקט ווי מיינע קינדער זיינען געוואָרען קרבנות פון דעם בלוט הונט דר. מענגעלע... איך האָב בלויז געקענט זאָגען מיין ווייב: „שטאַרק זיך!"

אָט אַזוי האָב איך געהאַט די מעגליכקייט צו זעהן מיין ווייב עטליכע מאָל און ריידען צו איר. איך האָב אויך געהאַט די מעגליכ־קייט איר צו געבען אַ ביסל שפייז און אונטערוועש. אויך אין בירקענאו האָב איך געהאט א געלעגענהייט צו ריידען צו מיין ווייב וועו איך האָב עפעס באַדאַרפט טאָן אין יענעם לאַגער. די עס. עס. האָבען מיך אַהין געפירט דורך די פאַרמיטלונג פון ארא. שפעטער האָב איך באַדאַרפט בריינגען האָלץ קיין בירקענאו, און איך האָב זיך באַנוצט מיט דער געלעגענהייט און געזעהן

מיין ווייב . עס איז געווען אַ זעלטענע סענזאַציע ווען אימיצען האָט זיך אייגענעבען צו באַזוכען אַ צווייטען אין אַן אַנדער קאָנצעטראַציע לאַגער. עס איז געווען נאָך זעלטענער אַ באַגעגעניש צווישען מאן און ווייב, עס פאַרשטעהט זיך אַז אַנדערע פרויען האָבען מיר געפרעגט צי איך ווייס עפעס וועגען דעם און דעם מאַן, וואָס האָט באַלאַנגט צו זייער משפחה. איך האָב זיי פרובירט צו טרייסטען.

איך האָב זיך באַמיט צו זיין דעם גאַנצען טאָג נעבן דעם סטיישאַן פון די דיסאינפעקשן פאַר די פרויען. איך בין געווען מזל׳דיג אין דעם, ווייל איך האָב געקראָגען אַן ארדער צו באַזאָרגען מיינע מיט־ אַרבייטער מיט וואַסער, וואָס איך האָב געבראַכט אין קרוג וואָס האָט געהאַלטען אַרום 50 קוואַרט. דורך דעם אַרדער האָב איך דערווייל געהאָט די געלעגענהייט צו שטילן דעם דורשט פון די אומגליק־ ליכע פרויען וועלכע האָבען געוואַרט אויף דיסאינפעקציע, און אין דער זעלבער צייט האָב איך זיי געקענט געבען זאַכן וואָס זיי האָבען נויטיג געברויכט, ווי טעפלעך, טעלער, לעפל, אַביסל שפייז און אויך קליידער וואָס איך פלעג פאר דעם צוועק צוזאמענגעמען.

ווייל איך האָב זיק געמיט צו העלפען יעדען איינעם אין אוישוויץ און גרינגער מאכען פאר מיינע אַרעמע, אומגליקליכע ברידער מיט־ פריזאָנערס. האָבען פיל פרויען אפילו די וואָס האָבען מיר נישט געקענט זיך נאָכפרעגען אויף שטערן פון חוסט און ווען איך האָב זיי געזאָגט דאָס איך בין דאָס, אזוי האָבען זיי מיך געבעטען : „העלפט מיר..

איצט דאַרף איך שוין מער קיין מורא ניט האָבען צו דער־ ציילען, אַז אירַ האָב תמיד געהאַט די מעגליכקייט צוזאַמענצוקלייבן עפעס שפייז, כדי צו שטילען דערמיט דעם הונגער פון מאַנכע פון די אומגליקליכע. אַז איך האָב דורכדעם איינגעשטעלט מיין לעבען אין גרעסטער געפאַר, ווייסט אַיעדער איינער וועלכער האָט זיך אויפגע־ האַלטען אין אוישוויץ. די געפאַר איז געווען ניט נאָר צו קריגען אַ גרויסע שטראָף נאָר אויך צו צייגן די אויפמערקזאַמקייט פון די עס, עס לייט, ווייל ווען נאָר מיר זיינען געקומען נאָענט צו די הונגעריגע פרויען און מיידלעך, פלעגן זיי אונז באַלד אַרומרינגלען און בעטן שפייז. די מאַסן זיינען אַלע מאָל געווען אָנגעהענגד, און מען האָט אונז גאָנץ לייכט געקענט ענטדעקען ביי די עס, עס, אָדער ביי אַן אויפזעהרין פון די פרויען. אַזוי ווי איך האָב געקענט פיל פון די גארדיענס (אויפזעהער), האָב איך געקענט אויסמאַרקירען צו

העלפן יענע אַרעמע פרויען, וועלכע האָבען פֿאַר פיל טעג ניט געגעסן ווי עס באַדאַרף צו זיין.

די עס, עס אויפֿזעהער האָבען פֿאַרגעסן צו בלייבען אינ־ווייניג, ווייל דאָרט האָבען זיי געקענט בעסער באַקומען פרויען מיט אַ צינישן סאָדיזם. און אזוי ווי צווישען די סאָלדאטען פון דער „וועהרמאַכט" זיינען געווען אויך אייניגע געוויסענהאַפטע מענשן, איז מיר געלונגען צו קענען עפעס טאָן פֿאַר די אומגליקליכע...

דורך יענע באַגעגענישען פלעג איך געווינליך קריגען נייעס און בריוו פון די פרויען וואָס איך האָב באַדאַרפט איבערגעבען צו זייערע קרובים און באַקאַנטע, און פֿאַרקערט. מיר האָט אַבער דער־וואַרט אַן אַנדער שווערע אויפגאַבע: וועג נאָר עס איז אַנגעקומען אַ טראַנספּאָרט פרויען פלעגט מען זיי באַלד שיקען צו די דיסאינ־פעקשן סטעישענס. עס פֿאַרשטעהט זיך, אַז די שרעק אַז דאָס שיקט מען זיי צו די גאַז קאַמערן, האָט זיי אַלעמען באַנומען, און עס איז געוואָרען אַ מאַסן פסיכאָז און עס איז געווען מיין אויפגאבע זיי צו באַרוהיגן און זיי פֿאַרזיכערן, אַז זיי געהען ווירקליך פֿאַר דיסאינפעקשן.

צוליב דעם סאָרט ארבייט וואָס איך האָב דאָרט געטאָן, צו ברייגען וואָסער פֿאר מיין ארבייטס - קאַמאַנדע, האָב איך געהאט די מעגליכקייט פון פרייער באַוועגונג אפילו אויסער דעם לאַגער, פֿאַר־שטעהט זיך ניט הינטער די אויפֿזעהער. האָב איך געקראָגען די גלעלעגענהייט צו געפינען די שפורען צו אַנדערע פֿאַרברעכנס וואָס די נאַצי־מערדער זיינען באַגאַנגען. אויף דער לינקער זייט פון דער דיסאינפעקשן סטעישן איז געשטאַנען אַ צווייי שטאָק־גע הויז, די אַזוי גערופענעם „טעאַטער געביידע". אָט די דאָזיגע געביידע וואָס איז איצט (45־1944) באַנוצט געוואָרען אלס סטאָר־הויז פאר די שרעקליכע פאַיזן (גיפט) וואָס די נאַצי בלוט הינט האָבען גענוצט פאַר אויסמאָרדען די אידען.

גאַנץ אפט בין איך געווען אַן עד ראיה און געזעהן ווי אַזוי זיי טראָגען אַרויס די גיפט פון דער געביידע אין בלעכענע קאַנען. אָט די דאָזיגע בלעכענע קאַנען האָבען זיי אַנגעלאָדען אויף אַטאָס אויף וואָס עס איז געווען דער צייכן פון „רויטן־קרייץ"... קען מען זיך פֿאַרשטעלען אַ גרעסערע איראָניע?... די שרעקליכסטע גיפט צו פֿאַרגאַזען אומשולדיגע מענשן — אונטער דעם צייכען פון „רעד־קראָס!".

אויף דער טעראַסע פון דעם „טעאַטער געביידע" זיינען געלעגען טויזענטער קאַלדערעס, ס׳האָבן באַלאַנגט צו די אומגליקליכע קרבנות

אין קעלער פון דער געביידע האָב איך געזעהן אַ גרויסע צאָל קעסטלעך אָנגעפילט מיט דראָגס, וואָס האָט געהאָלפען אומבריינגען הונדערטער טויזענטער מענשן אין אוישוויץ און אין בירקענאו. דאָס איז געווען די פאַיזן מיט וואָס די נאַצי מערדער האָבען געמאַכט זייערע שוידער־ליכע עקספערימענטען, וואָס איז געווען געלייבעלט: וויסענשאַפט־ליכע אויספאָרשונגען און אונטערזוכונגען (ריסוירטש), מיט די פאָלגן פון פיל טויזענטע טויטע... די נאַציס האָבען געהאט פאַרשידענע וועגען ווי אַזוי צו מאָרדען אידען. איינער פלעגט אַ שליידער טאָן עפעס אַ זאַך נעבען דעם לאַגער גארד, און דאַן באַפעלען איינעם פון די פריזנערס צו בריינגען יענע זאַך צוריק וועז דער פריזנער האָט דערפילט דעם באַפעל, ווייל ער האָט דאָך קיין אַנדער ברירה ניט געהאַט ווי צו פאָלגען, פלעגט ער דערשאָסען וועלען דורך די גאַרדס, מיט אן אויסרייד, אז מען האָט געמיינט אַז דער פריזאָנער האָט געוואָלט אָנטלויפען דער מערדער האָט נאָך באַקומען אַן אויס־צייכענונג אַלס העלד וועלכער האָט דערשאָסען איינעם וועלכער האָט געוואָלט אָנטלויפען... פאַלס ער איז נישט געגאַנגען האָט איהם דער 2טער דייטש דערשאָסען פאַר נישט אויספאָלגען דעם באַפעל.

איינער פון די אבשוליכסטן און עקעלהאַפטיגען פאַרברעכען איז געווען דאָס פאַרגאַזען פון די מיידלעך און פרויען, וועלכע האָבען פאַרשוואָנגערט פון די נאַציס. פריער האָבען די נאַצי אויסוואורפען געשענדעט די מיידלעך און די פרויען. און וועז מען האָט אויס־געפונען, אַז די דאָזיגע מיידלעך און פרויען זיינען שוואַנגער האָט מען שוין געפונען אַן אויסרייד זיי צו פאַרשיקען אין די גאַז קאַמערן וואו מען האָט זיי אומגעבראַכט, כדי צו פאַרדעקען די נאַצי סעקסועלע פאַרברעכענס געגען די אומגליקליכע. אָבער ניט נאָר די פרויען וואָס האָבען פאַרשוואַנגערט פון די נאַציס האָט מען פאַרגאַזט, נאָר אויך די אומגליקליכע פרויען וועלכע זיינען געבראַכט געוואָרען אין לאַגער שוואַנגערע האָט מען זיי גלייך פאַרגאַזט, ווייל זיי וואָלטען דאָך פון אַזעלכע פרויען ניט געקענט אַרויסקריגען אַרבייט.... זייער זעלטען איז פאַרגעקומען, דאָס די פרוי האָט געקענט פארהוילען די שוואַנגערשאפט ווי אויך דעם געבורט, און אזוי אַרום איז זי ניצול געוואָרן פון איין זיכערן טויט.

אַזוי ווי אייניגע פון מיינע קאָמאראדן האָבען געוואוסט, אַז איך קלייב זיך צו שרייבען אַ בוך וועגען די קאָנצעטראַציע לאַגערן, אויב איך וועל פון דאָרט אַרויס אַ לעבעדיגער, האָט איין אַרבייטער מיטן נאָמען פריטץ נוימאַן, מיך איין טאָג מיטגענומען צייגען די קרעמאַטאָריום פון אוישוויץ. מיר האָבען געקראָגען אַן אָרדער אַריין־

צובריינגען אַ לאַסט האָלץ אין אָפיס פון קרעמאַטאָריום. וועז מיר זיינען אָגעקומען צו דער געביידע, וואָס האָט זיך געפונען אַרום 50 טריט פון דעם אַריינגאַנג צום לאַגער, בין איך געוואָרען העכסט איבעראַשט אויסצוגעפינען, אז איך פלעג פארבייגעהן אָט די דאָזיגע געביידע אָפט, ניט וויסענדיג, אז דאָס איז געווען די קרעמאַטאָריום. וועז מיר האָבען זיך אָפגעשטעלט מיט אונזער לאַסט, זיינען צוויי מיידלעך אַרויסגעקומען פון אָפיס און געגומען ריידען צו אונז וועגען דעם פּלאַץ וואו אַוועקצולייגען די האָלץ. ביז איצט האָט מען גענייגט די האָלץ אין הויף, אָבער איצט, אַז דער ווינטער קומט אָן, וואָלט געווען בעסער אויב מען וועט האָלטען די האָלץ אין פלאַץ וואָס איז באַשיצט פון שניי און רעגען.

פון אונזער געשפּרעך מיט די מיידלעך האָבן מיר אויסגעפונגען, אז זיי זיינען אידישע פון סלאָוואקיע, און זיינען אוועקגעשלעפּט געוואָר פון די דייטשען אין 1942. פיל טויזענטע אזעלעכע מיידלעך זיינען געבראכט געוואָרן צו די שלאכטפעלדער אַלס „רויב" פון די דייטשע זעלנער. אַ סך פון זיי האָבען געהאט דעם „גוטען מזל" צו קומען קיין אוישוויץ, און אָט די דאָזיגע מיידלעך זיינען געווען פון די.

אַ צאָל פון די פרויען און מיידלעך זיינען געבראכט געוואָרען אין אוישוויץ פאַר וויסענשאַפטליכע עקספּערימענטען און אויספאָר־שונגען, וואָס זיינען אויסגעפּרובירט געוואָרען אויף לעבעדיגע מענשן. די דאָזיגע עקספּערימענטען האָבען זיך אַרויסגעוויזען אינגאַנצען צו זיין ניט גוט פון מעדיצינישען שטאַנדפונקט...

צו מיין גרויסער איבעראַשונג זיינען אָט די צוויי מיידלעך געווען ריין און נעט געקליידעט ווי אַלע אַנדערע פרויען וואָס זיינען געווען אַנגעשטעלט אין דער ס' ס' אָפיס ביידע מיידלעך האָבען געהאַט זייערע האָר, און ביידע האָבען אויסגעזעהן ווי זיי וואָלטען געהאט געגוג שפּייז און זיי האָבען טאַקע גלייך, אונז אָנגעבאָטען שפּייז...

נאָך גרעסער איז געווען מיין איבעראַשונג ווען איך האָב געזעהן אַז די דייטשע עס, עס אָפיצערען האָבען געאַרבייט צוזאַמען מיט די דאָזיגע מיידלעך. דאָס האָט צו מיר אויסגעזעהן מאָדנע. ווען מיר האָבן ווידער אָנגעהויבען ריידען וועגן די האָלץ, האָב איך פאַרגעשלאָגען פאַר די מיידלעך אַוועקצולייגן די האָלץ אין קרעמאַטאָריום, ווייל דאָרט וואָלט געווען דער אינציגער פלאַץ וואו די האָלץ וואָלט באַשיצט געווען פון רעגען און שניי. איך האָב ביי זיך באַשלאָסען צו זעהן דעם אינטוויניג פון אַ קרעמאַטאָריום, וואָס עס זאָל ניט געשעהן... איך האָב געטראַכט, אַז איך וועל דאָרט זעהן מיט מיינע אויגען

זאכן וואס איך וועל נאכהער קענען באשרייבען, אז די וועלט זאל וויסען וואס אזוינס דאס איז געווען.

ווייזט אויס, אז די מיידלעך האבען פארשטאנען מיינע געדאנקען. זיי האבען געפרעגט זייער הויפט און ער האט צוגעשטימט. אין עטליכע מינוט ארום זיינען זיי ארויסגעקומען אין דער באגלייטונג פון אן עס, עס סאלדאט, וועלכער האט געעפענט דעם טויער פון קרעמאטאריום. דורך וואנען מיר האבן ארייגעטראגען די האלץ.

איך האב געזאגט מיינע ארויסהעלפער זיך צו נעמען צייט און ארבייטען פאמעלעך, כדי צו האבען גענוג צייט זיך גוט ארומצוקוקען אין קרעמאטאריום, וואס מען האט שוין מער ניט געוואלט. ביידע מיידלעך האבען זיך געפילט קאלט. זיינען ארײן אין אפיס אנווארעמען. אבער זיי האבען פארשפראכען זיך צוריקצוקערען שפעטער און ערקלערען די פארשידענע אייגצעלהייטען צו מיר.

איינע פון די מיידלעך האט מיר געזאגט: געה דורך אט דער טיר דורך וואס פיל הונדערטער טויזענטער זיינען דורכגעגאנגען און האבען זיך שוין מער קיינמאל ניט צוריקגעקערט. וועו זיי זיינען ארויס פון אט דער געביידע, זיינע זיי ארויס אין אשעס . .

וועו איך בין דורכגעגאנגען דעם ארײנגאנג האב איך זיך געפונען אין א גרויסען האל ארום 225 סקווער מעטער, און א גערוך פון טויטע קערפערס האט זיך געהערט . . . אינווייניג און אויף די שאפעס זיינען געשטאנען אורנעס (וואזעס) מיט די אשעס פון די טויטע אויף וואס עס זיינען געווען אנגעשריבען נומערן. ווי די מיידלעך האבען מיר ערקלערט האבען די נאציס דאס געטאן כדי אויסצונארען געלט פון די קרובים פון די קרבנות, ארויפשטעלענדיג א נומער פון א קרבן אויף דער אורנע, און זאגען אז דאס איז די אש פון דעם און דעם פריזאנער. דאן פלעגן די נאציס שרייבען צו די קרובים פון דעם קרבן און פארלאנגען געלט פארויס, אויב זיי ווילען האבען די אשעס. ניט אלע האבען זיי געגלויבט, און געזעהן אין דעם בלויז א מיטעל אויף אויסצופרעסען געלט. זיינען די אורנעס מיט די אשעס געבליבען שטיין אין דער אלטער קרעמאטאריע..

ווען איך האָב באַטראַכט די קרעמאַטאָריע אין אָקטאָבער 1944, האָב איך געקענט זעהן פאַרדאַרטע שטיקלעך פעט אויף די טירען פון דעם פוירנעס (שמעלץ־אויוועז) און אין די אַשעס האָט מען געקענט מערקען שטיקלעך פון מענשליכע ביינער.. אין דער צייט וואָס איך האָב עקזאַמינירט די קרעמאַטאָריע, האָבען מיינע אַרויסהעלפער אַוועקגעלייגט די האַלץ נעבן דער וואַנט אין אַ גרויסע קופע. דערווייל האָב איך אויסגעפאָרשט די אַלע איינצעלהייטען. איך האָב אפילו באַטראַכט די שאַפעס מיט די אורנעס, און איך האָב געזעהן די נומערען אָנגעצייכענט אויף זיי...

די מיידלעך האָבן מיר געזאָגט, אז וועלן מיר ווייזן זאַכן וואָס וועלן מיר שטאַרק איבערַאשן, איינע פון די מיידלעך האָט געעפענט די טיר וואָס האָט געפירט פון דעם גאַז צימער צו דעם צווייטן צימער, פון וואַנען עס האָט זיך דערטראָגן א שוידערליכער איבעלדיגער געַרוך, וואָס האָט מיר שיער ניט געמאכט צו חלש'ן. אין צענטער פון צימער איז געווען אַ וואַנע און אין א ווינקעל דאָרט זיינען געשטאַנען גרויסע פלעשער, פון וואנען עס איז געקומען אן אומבאַשרייבליכער געַרוך... מיר האָט זיך געדוכט אז איך געפין זיך אין טייעפל'ס וועַרקשטאַט, וואו דער טויט קוקט ארויס פון יעדן טריט.

אין אָט דעם צימער — האָט מיר איינע פון די מיידלעך דערציילט, האָט מען געמאכט עקספּערימענטען מיט די אומגליקליכע קרבנות, מען האָט זיי איינפאַך פאַרמוטשעט צום טויט. די נאַצי מאַסענמערדער, פלעגן אריינטאָן איינעם פון די קרבנות אין וואַנע און געגומען גיסן אויף אים קאַלטע וואַסער, און יעדער וויילע האָבן זיי געמאכט די וואַסער נאָך קעלטער... זיי האָבן געוואָלט זעהן אין וואָס פאַר אַ דיגרי פון קאַלטקייט וועט דער קרבן שטאַרבן און אונטער וואָס פאַר אַ באַדינגונגען.

דעם זעלבן עקספּערימענט האָבן זיי געמאכט מיט הייסע וואַסער, וואָס זיי האָבן אָפּגעבריט דעם קרבן מיט הייסע קאָכעדיגע וואַסער. זיי פלעגן פארקייטלען די הענט און די פיס פון דעם קרבן, ער זאָל זיך ניט קענען רירן, ביז וואַנען זיי האָבן דורכגעפירט זייער טייוואָל־נישן עקספּערימענט. אַנדערע אומגליקליכע פלעגט מען פריער אָפּגיסן

מיט אייז קאַלטע וואַסער און דערנאָך מיט הייסע וואסער, צו זעהן וואָס פאר אן ענדערונג עס מאַכט אין קערפּער, וועָן די טעמפּעראטור ווערט שנעל געענדערט... דאן פלעגן זיי זוכן אריינצוגעבן איינשפריצונגען צו זעהן, אויב עס איז מיט דעם מעגליך צו ראטעוועָן אַ מענשן פון טויט, פון פאַרפראָרן ווערן אָדער וועלכער האָט זיך אָפּגעבריט.

די דאָקטוירים האָבן ניט געהאט קיין ערפאָלג זיי צו ראַטעוועָן... און די אַלע אומגליקליכע זיינען געטויט געוואָרן... די נאַצי דאָקטוירים האָבן דאן געצוקט מיט זייערע אַקסלען און געזאָגט: „ער האָט ניט געהאַט קיין מזל“...

אין דעם זעלבן צימער האָבן זיי אויך געמאכט עקספּערימענטן אויף טויטע קערפּערס. ווי אזוי מען קען אויפלייזען איין קערפער מיט כעמיקאַלישע שטאָף דאָס מען זאָל ניט דערקענען דאָס עס איז געווען אמאָל אַ מענטש. דאָרט האָט מען געצוואונגענערהייט געצאָפט דאָס בלוט פון די אומגליקליכע כדי דאָס צו שיקן אויפן שלאַכטפעלד צו געבן בלוטטראַנספיוזשאָן צו די פארוואונדעטע דייטשע סאָלדאַטן. נאָכדעם ווי מען האָט אויסגעצאפט זייער בלוט האָט מען זיי אוועקגעשיקט אין די גאַז קאַמערן. די פרויען האָט מען אָפּגעשאָרן די האָר, כדי דאָס אויסצונוצן פאר עקאָנאָמישע צוועקן. מען האָט אויך אויסגעריסן די גאָלדענע צייהן און די גאָלדענע „ברידזשעס“ פון די מיילער פון די אומגליקליכע קרבנות און די גאָלד האָט מען אַוועקגעשיקט קיין דייטשלאנד צו דר. שאכט פאר דער דייטשער רייכסבאנק.

די מיידלעך האָבן מיר געזאָגט אז אָט דאָס דאָזיגער צימער איז ניט געזעהן געוואָרן ביי קיין שום מענטשן ניט, בלויז פאר די וועלכע זיינען דאָרט פאַרוואנדעלט געוואָרן אין אַש, מיטן אויסנאָם פון די העכסטע פערזענליכקייטן פון די „זיכערהייטס דינסט“ (סעקיוריטי סוירוויס), און אנדערע הויכע בעאַמטע פון בערלין, וועלכע האָבן געוואָלט זעהן ווי אזוי מען פירט דורך דעם „פירער'ס“ וואונש. הימלער ימ“ש דער רייכסמיניסטער מיט אנדערע הויכע דייטשע בעאַמטע פלעגן קומען קאָנטראָלירן דעם לאגער און דעם קרעמאַטאָריומס פון צייט צו צייט.

דערווייל האָבן מיינע קאָמעראַדן ארויסהעלפער, געענדיגט זייער ארבייט, בלויז עטליכע קלעצער זיינען געלעגן אויפן באָדן, מיר האָבן פאַרלאָזן דעם שוידערהאַפטיגן בנין, און גראָד אין דער צייט איז אריינגעקומען אַ הויפּט עס. עס בעאַמטער פון דעם אָפּיס פון דער קרעמאַטאָריום. וועָן ער האָט אונז דערזעהן, האָט ער געפרעגט וואָס איז דער צווועק פון אונזער שטעהן דאָרט. וועָן ער האָט אויסגעפונען אַז מיר האָבן אָנגעלייגט האָלץ אין דעם קרעמאַטאָריום האָט ער זיך

צוישען די עס. עס. נאַצי פירער וועלכע זיינען געקומען באַזוכען די לאַגערען, געפינען זיך אַזעלכע באַרימטע מאַסענמערדער, ווי הימלער, קאַלטענברונער, אייגריבער, ציירייס און קאַך.

צעפלאַקערט מיט אויפרעגונג און צאָרן אויף דעם צווייטן בעאַמטען וועלכער האָט אונז געגעבן די ערלויבעניש אריינצוגעהן אין דעם קרעמאַטאָריום . . .

מיר האָבן געקענט מערקן דורך זייער דזשעסטוקולירן מיט די הענט און מיטן גאנצן קערפער, אז דער נייער אָנגעקומענער נאַצי בעאַמטער האָט אים פאָרגעוואָרפן פאר האָבענדיג פאַרראַטן די געהיימניס פון זייער „הייליגקייט", דעם קרעמאַטאָריום . . . אין וועלכע די נאַציס האָבן אומגעבראכט הונדערטע טויזענטער מענשליכע לעבענס, וואָס זיי האָבן זיך געמיט צו האַלטן בסוד פון דער וועלט.

דער אַנדערער בעאַמטער האָט באַרואיגט זיין אויפגערעגטען קאָמראַד מיט ווערטער און באַווענגען, וואָס מיר האָבן שפעטער אויסגעפונען פון די וועלכע האָבן געקענט הערן זייער אַמפּערן זיך, אז יענער האָט אים באַרואיגט מיט דער פארזיכערונג, אז די אַלע וועלכע געפינען זיך דאָ, וועלן שוין קיין לעבעדיגע ניט ארויס פון דאַנען,

וואַכ־טורעם, וואָס באַוואַכט דעם קאַנצענטראַציע לאַגער. גאַנץ אויבען, די אידישע פריזאַנערס, אויסגעמאַטערטע פון די שווערע אַרבעט.

און דאריבער וועט זייער סיקרעט קיינמאָל ניט ארויסגעבראכט ווערן אין דער עפענטליכקייט, און ער האָט קיין אורזאך צו זיין באַזאָרגט וועגן דעם. אין דער צייט וואָס די צוויי בעאמטע האָבן אזוי היציג געראַדט צווישן זיך, האָבן מיר זיך שנעל ארויסגעוקט פון טויער און מיר זיינען געווען צופרידן צו פאַרלאָזן דעם שרעקליכן פּלאַץ פון טויט.

דורך דער צייט וואָס איך האָב זיך געפונען אין די לאַגערן אוישוויץ און בירקענאו, האָב איך אויסגעפונען אז די נאַציס האָבן עקספּערימענטירט מיט די פריזאַנערס, מענער און פרויען, אויסצוגעפינען דעם בעסטן אופן ווי אזוי זיי צו סטעראַליזירן. אויף די פרויען האָט מיט אָט דעם עקספּערימענט דורכגעפירט אין דער געביידע פון עס. עס. לייט און אויף די מענער אין דעם בלאָק 28 אין לאַגער גופא.

מען האָט אויך געמאכט עקספּערימענטן ווי אזוי צו מאכן פרויען שוואַנגער מיט קינסטליכער באַפרוכטערונג... מען האָט אויך עקס־

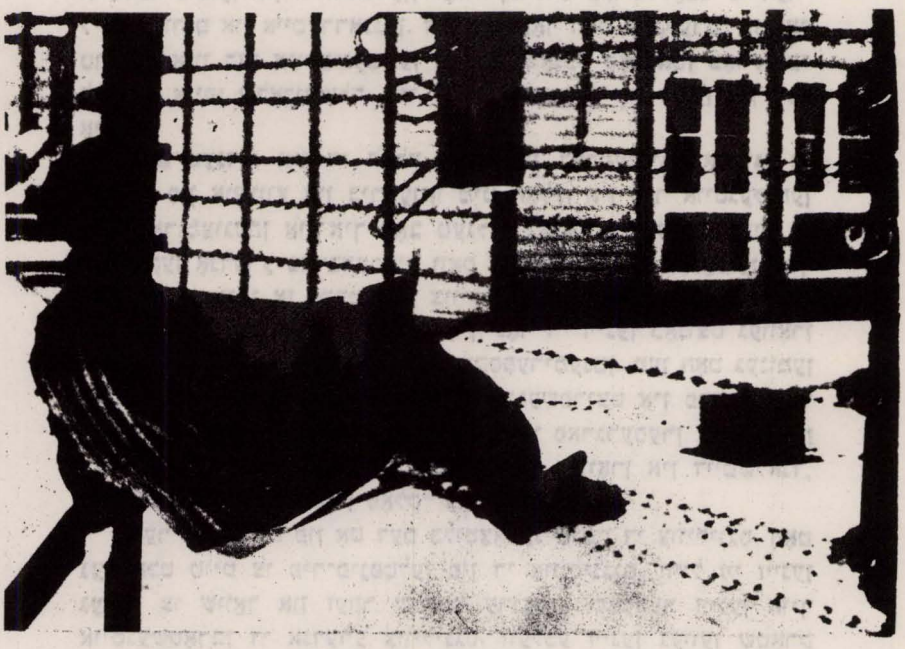
פערעמענטירט מיט א סך פון די קרבנות אויף אַזאַ אופן. דער „דאָקטאָר" האָט ארויסגעשניטען אַ שטיק פלייש פון קרבן, דאן האָט ער אים געגעבן אן איינשפריצונג צו זעהן ווי דאָס וועט ווירקן אויף דעם וואונד... מיין פריינד הערפענסעס פון סאטאָראָליא איז אויך געווען איינער פון די דאָזיגע „גיני־פיגס". דער נאצי דאָקטאָר האָט ארויס־געשניטן שטיקער פלייש פון זיין קערפער און ער האָט אים געגעבן איינשפריצונגען אין די וואונדען, וואָס האָט אים פאראורזאַכט שוידער־ליכע יסורים און אייטערראנגען. דער דאָקטאָר האָט ערקלערט, אז דאָס טוט ער אזוי כדי אויסצוגעפינען ווי אזוי מאַנכע סאָלדאטן פאַרקריפ־לען זיך אויפן שלאכטפעלד, כדי זיך צו באַפרייען פון דינען אין דער אַרמיי.

ארבייטענדיג אין די האָלץ הויפן און דארפענדיג באַזאָרגן די לאָגערן פון אושוויץ און בירקענאו מיט האָלץ, איז מיר אויסגעקומען א סך ארומצוגעהן און איך האָב טעגליך געהאט די געלעגענהייט צו אַנטדעקען אַנדערע פארברעכענס וואָס די נאַציס זיינען באַגאַנגען. איך האָב אויסגעפונען אַז כמעט אַלע צווילינגס זיינען קיינמאָל ניט אריינ־געבראכט געוואָרן אין די גאַז קאַמערן, נאָר זיי זיינען באַנוצט געוואָרן ביי דר. מענגעלע פאר מעדעצינישע עקספערימענטן. מען האָט געזומען בלוט פון צווילינגס וואָס מען האָט אריינגעשפריצט אין פרויען. דער צוועק איז געווען צו געפינען א מעטאָדע צו פארגרעסערן די צאָל פון צווילינגס וואָס וואָלט שפעטער אויסגענוצט געוואָרן אין דייטשלאנד, צו פארגרעסערן די „הערן־פאָלק" באַפעלקערונג.

דער רעזולטאַט פון אָט דעם בלוטצאַפענעש פון די צווילינגס, האָט געבראכט טויט צו פיר־פינפטלען פון די צווילינגס, וויל זיי זיינען געווען צו שוואַך און זעהר שלעכט ערנערט. שפעטער זיינען אויך אויסגעשטאָרבן די אנדערע צווילינגס, וועלכע זיינען געווען שטאַרק אָפגעשוואכט פון דעם עקספערימענט.

אָבער די גרעסטע באַראַרישקייט וואָס די דייטשע נאַציס זיינען באַגאַנגען איז געווען דאָס וואָס זיי האָבן אַראָפגעהאַקט גלידער (אַ האַנט אָדער א פוס) פון קליינע קינדער, וואָס די נאַצי ענגסטערס האָבן געגעבן אן אויסרייד, אז דאָס טוען זיי כדי צו שטודירן די מעגליכקייט פון ווידער־געבורט, פון אויפלעבונג פון גלידער דורך דעם וואָס מען וועט זיי איבערפלאַנצען אין אַנדער קערפער... זיי אליין האָבן געוואוסט אז דאָס איז אומעגליך, אָבער דערווייל האָבן זיי געהאט אן אויסרייד צו פארקריפלען אידישע קינדער, כדי צו באַ־פרידיגן זייערע סאַדיסטישע נייגונגען. דאָס וואָס איך האָב צוגעזהן מיט מיינע אויגן איז שפעטער אויך באַשטעטיגט געוואָרן ביי גרויסע און וויכטיגע פערזענליכקייטען...

אויף דעם באַפעל פון הימלער און פון דעם באַוואוסטן מאַסן מערדער א. אייכמאן. איז אין די וואַסער פון דעם קאַנצענטראציע לאַגער וואָס די פּריזאָנערס האָבן געטרונקען, האָט מען אַ סאַך מאָהל אריינגעטאָן טיפוס מיקראָבן, כדי צו האָבן די מעגליכקייט צו שטודירן די ווירקונג פון דעם און נאָכדעם אַוועקשיקן די קרבנות אין די גאַז קאַמערן.

אַ אידישער פּריזאָנער וועלט פון אַן עס. עס. נאַצי ארויפגעשלייַדערט אויף אַן עלעקטריפיצירטען שטעכל־דראָט, און וועלט דער׳הרג׳עט.

אין 1945 נאָענט צום סוף פון מלחמה האָבן די נאצי באַנדיטן אויך אָנגעשטעקט די ברויט פון די פּריזאָנערס מיט טיפוס באַצילן. דאָס איז געווען א פּאַקט וואָס איז באַשטעטיגט געוואָרן ביי די אַמעריקאַנער און די ענגלענדער וועלכע האָבן באפרייט די פּריזאָנערס פון די קאָנצענטראציע קעמפּס פון בערגן־בעלזן. די ווירקונג פון אָט די באַצילן אָנשטעקונג האָבן פּאראורזאכט אין טויזענטער טויטע, וואָס האָבן זיך געוואלגערט אין לאגער. דער גערוך פון די טויטע קערפּערס איז געווען אזוי שוידערליך, אז אפילו פון מלחמה פּאַר־האַרטעוועטע סאָלדאטן האָבן עס ניט געקענט איבערטראָגן.

.14

די דיסציפלין אין לאגער איז געווען אזוי שטרענג. מען האָט אונז קיינמאָל ניט געזאָגט וואָס עס איז פאַרבאָטן, ווייל קיין זאַך איז ניט ערלויבט געווארן. די נאַצישע שווינדלערישע דיסציפלין איז געווען באַזירט אויף קאַלעקטיווער שולד, און קאַלעקטיווע באַשטראָפונג. אויף אַזאַ אופן האָבן די נאַצים בעסער געקענט דורכפירן די פאַר־ניכטונג ארבייט פון די אידן. צום ביישפיל, ווען איין פּריזאָנער האָט פאַרלאָזן זיין גרופּע ארבייטער און איז אַנטלאָפן האָט מען באַשטראָפט די גאַנצע גרופּע.

אין 1943 האָבן די נאַצים געהאַנגען צוועלף פּאָלאקן, ווייל זיי האָבן באלאנגט צו אן ארבייטער גרופּע פון וועלכער איין פּריזאָנער איז אַנטלאָפן געווארן, אויב אן אַנטלאָפענער איז געכאַפט געווארן, האָט מען דאָן אים אויפגעהאַנגען און מען האָט געצווונגען די מיטגלידער פון זיין גרופּע צוצוזעהן דאָס הענגען פון זייער מיטגליד. איין ענליכע עקזעקוציע האָבן מיר געמוזט צוזעהן אין אוישוויץ אין נאָוועמבער 1944.

א יונגער פּאָלאק וואָס האָט געהאט געוויסע פארבינדונגען מיט די פּריזאָנערס צוליב זיינע פליכטן, איז געווען באַוואוסט אַלס זעהר א רייכער מאן, וועלכער האָט געהאט א סך גאָלד און אנדערע וועדטפולע זאכן. אן עס. עס. אָפיצער האָט אים צוגעזאָגט צו באפרייען, אויב ער וועט אים אָפּגעבן דאָס גאַנצע גאָלד און די אַנדערע וועדטפולע זאכן. דער עס. עס. אָפיצער האָט אים געזאָלט נעמען אין זיין אויטאָ צום שלאכטפעלד, וואָס איז געווען אן ערך דרייסיג קילאָמעטער פון אוי־שוויץ. דאָרט וואָלט דער פּאָלאק געהאט די מעגליכקייט אריבערצו־לויפן צו די רוסן. ער האָט דאן געטאָן אלץ וואָס ער האָט געקענט אריינצוקריגן די גאָלד וואָס ער האָט עס געהאלטן באַהאַלטן. וועז ער האָט ענדילך אלץ געבראכט צום אָפיצער האָט ער מיט אים גע־מאכט אן אָפמאַך, און דער נאַצי עס. עס. האָט אים געגעבן זיין ערן וואָרט, צו נעמען דעם פּאָלאק באהאלטן אין א קאַסטן צום שלאכט־פעלד. נאָך עטליכע שעה פון ארומפאָרן האָט זיך דער אָטאָמאָביל אָפּגעשטעלט און דער אָפיצער האָט געזאָגט צום פּאָלאק, אז ער קען שוין אריוס פון קאסטן און ארונטער פון אויטא. ווי איבערראַשט דער יונגער פּאָלאַק איז געווארן, ווען ער האָט געזעהן אַז ער איז צוריק

אין אי־שוויץ, נעבן דעם בונקער, וואו עס זיינען געשטאַנען עטליכע עס. עס לייט, צו זעהן ווי דער יונגער פֿאַלאק וועט זיך אויפירן, וועז ער וועט אויסגעפינען אז מען האָט אים אפגעגאַרט. אָבער דער יונגער פֿאַלאק איז אַרויס פון אויטאָ אין איז מיט שטאָלץ געגאנגען צום בונקער (באַראַק). אין עטליכע טעג ארום האָט מען דעם פֿאַלאק פאר־אורטיילט צום טויט פאר מאַכן א פארזוך צו אנטלויפן פון לאַגער. איידער די הינריכטונג איז דורכגעפירט געוואָרן האָט דער פֿאַלאַק אויסגעשריען צו די נאַציס: „היינט איז מיין ריי, מאָרגן וועט זיין אייער ריי...!"

אין אָקטאָבער 1944 האָבן די נאַציס דורכגעפירט דעם שרעקליכ־סטן און שוידערליכסטן אַקט, אין דעם קאָנצעטראציע לאגער אין בירקענאו, וואָס וועט בלייבן דער שענדליכסטער און גרעסטער פלעק אין דער געשיכטע פון דער מענטשהייט. אפילו וועז דאָס אליין וואָלט געווען דער איינציגער גרויזאמער פאַרברעכן וואָס די דייטשען זיינען באגאנגען.

די נאַצי מערדער האָבן צונויפגעזאמעלט דעם גאנצען טראַנס־פאָרט קינדער וואָס איז געבראכט געוואָרן אין אָקטאָבער און זיי אַוועקגעשיקט אין גאַז קאַמער. די קינדער זיינען אלע געווען איבער צוועלף יאָר אלט. די אינגערע קינדער האָט מען שוין פאַרגאַזט פריער.

איידער מען האָט אָנגעהויבן אויסקלייבן אָט די דאָזיגע קינדער, האָבן די נאַציס עטאַבילירט א הילצערנעם יאָך, אַזאַ שטאַנג, אונטער וואָס די קינדער האָבן באַדאַרפט דורכגעהן. די אלע קינדער וועמענס קעפּ האָבן ניט דערגרייכט דעם הילצערנעם שטאַנג, זיינען באַשטימט געוואָרן צו שיקן אין די גאַז קאַמערן (90 פראָצענט פון די קינדער האָבען דאָס ניט באַוויזן). מען האָט זיי צענויפגעקליבן אין בלאָק פון וואַנען מען האָט זיי געשיקט אין די גאַז קאַמערן. ניט פיל פון דער גרופּע פון 10 פראָצענט זיינען גערעטעוועט געוואָרן, אפילו פון אָט דער גרופּע, האָט מען די מערסטע געשיקט צום טויט.

אָט די דאָזיגע אלע קינדער צוליב די שרעקליכע ליידן וואָס זיי האָבן דורכגעמאכט און צוליב דעם וואָס זיי זיינען די גאנצע צייט געווען מיט דערוואקסענע, זיינען געווען גייסטיג ענטוויקעלט פאר זייער צייט. זיי האָבן געוואוסט וואָס עס דערווארט זיי, ווייל נאָכדעם ווי זיי זיינען דורכגעגאנגען אונטער דעם „יאָך" מיינט עס טויט פאר זיי. זיי האָבן פרובירט מיט פיסלעך זיך אַביסעל אונטערצוהויבן זיי זאָלן אזוי נאָך דערגרייכען דעם אויבערשטען שטאַנג, זיי זיינען אָבער ברוטאַל געשלאָגען געוואָרן זיי זאָלן שטיין גראָד.

מיט האַרצרייסענדע געווייגען האָבן זיי זיך געבעטן ביי די מערדער זיך צו דערבאַרעמען איבער זיי, מען זאָל זיי ניט פירן צום טויט.

אָבער זייערע געווייניען זיינען געפֿאַלן אויף טויבע אויערן. די דייטשע מערדער זיינען פון דעם ניט געירט געווָארן, פון די ביטערע טרערן פון די יונגע קינדערלעך... שוידערליכע סצענעס זיינען דאָרט פאָר־געקומען. וויסענדיג אז מען פירט זיי צום שלאַכט הויז, האָבן זיי אלע געשריען: „טאַטע, מאַמע העלפט אונז... ראַטעוועט אונז".. אָבער זייערע עלטערן זיינען שוין פון פריער פארגאַזט געווָארן. די הָארצ־רייסענדע געשרייען פון די קינדער האָבן זיך צעטראָגן איבערן גאנצען לאגער. א סך פון די אומגליקליכע קינדער האָבן געגומען מתפלל זיין און אויסגעשריען: „שמע ישראל!"...

אין דעם בלאָק וואו מען האָט געהאלטן די קינדער, וועט מען האָט זיי געגומען פירן צו דעם גאַז קאַמער, האָט מען געפונען אויפ־שריפטן מיט קינדערשע האַנטשריפטן: הייגט האָט מען אונז געטויט מיט גאַז, זאָגט קדיש נאָך אונז...! וועט פאר זייער טויט, האָט מען די קינדער אריינגעבראכט אין א אנדער בלאָק, האָבן א סך פון זיי גע־מאַכט א פארזוך צו אַנטלויפן, ווייל זיי האָבן געוואוסט אז קיין ערגערס קען שוין צו זיי ניט געשהען... די עס. עס. מערדער האָבן געגומען שיסן אויף די לויפענדע קינדערלעך ווי אויף האָזן.

דורך דעם האָבן זיי אויסגעדריקט זייער איבערגעבענהייט צו אַדאָלף היטלער ימ"ש, וועלכער האָט גטאָגט אין דער געגענווארט פון זיין אויסערן מיניסטער פאָן ריבענטראָפּ, צו דעם רייכספירער אַדמיראל האָרטי, דעם 17־טן אַפּריל 1943:

„מיר האָבן געלייזט די יודן פראגע אין פוילין זעהר לייכט און איינפאַך. די אידן וועלכע האָבן ניט געווואָלט ארבייטן האָט מען עלימי־נירט. די אידן זיינען פּאַראַזיטן און פּאַרדינען ניט קיין רחמנות. מען דארף זיי באַהאַנדלען ווי שווינדזוכט באַצילן... איך זעה ניט קיין שום באַרבאַריזם אין דעם. וועט איך טראכט אַז מיר קוילענען פיל טויזענטע אומשולדיגע בהמות, טאָ פּאַרוואָס זאָלן מיר ניט דערמאָרדן די אידן־בעסטיעס..."

אָט די דאָזיגע נאַצי מערדער האָבן אויסגעפאַלגט דעם אָרדער פון זייער פירער און האָבן אויסגעשאָסן די קינדער ווי האָזן... פונדעסט־ווענן איז געלונגען צוויי קינדער צו אַנטלויפן, איינער האָט געהייסן בובי סענדעראָוויץ, און דער צווייטער האָט מען גערופן הערשל פון סאטמארע. איך האָב ביידע אינגלעך זעהר גוט געקענט. מיר האָבן צוגעזעהן דעם שוידערליכן צער און די טראַגעדיע פון יענע טייערע קינדערלעך, ווי מען פירט זיי ווי שאָף צום שלאכט הויז, אָבער מיר זיינען געווען אלע הילפלאָז עפעס צו טאָן. די קינדער פון בלאָק 13 זיינען אלע פארגאַזט געווָארן. ניט אַלע קינדער האָבן זיך געפונען אין

בלאָק 13. עס זיינען געווען קינדער אויך אין אנדערע בלאקס. אין יעדן בלאָק האָבן זיך געפונען 150 קינדער.

עטליכע טעג נאָך דער אויבאָנדערמאָנטע טראָגעדיע, האָט דער לאָגער קאָמאנדיר ארויסגעגעבן אן אָרדער אַז 250 קינדער פון די צוויי בלאָקן זאָלן אוועקגעשיקט ווערן אין די גאַז קאַמערן. אָט דער מערדער האָט אפילו ניט געוואָלט קלייבן. ער האָט געגעבן זיין באַפעל זיי צו נעמען און ברייגען אין די גאַז קאַמערן.

ווען דער אויבערקאָמאנדיר האָט געזעהן ווי דער, אונטער אים, האָט ניט ריכטיג דורכגעפירט זיין אָרדער. ער האָט אַלע 300 קינדער אוועקגעפירט צום פארגאַזען, איז ער אליין אוועק צום גאַז קאַמער און ער האָט פון דאָרט ארויסגעשלעפט 51 קינדער פון „טויטן קאַמער", קינדער וועלכע האָבן שוין קיין האָפענונג ניט געהאט אז זיי ווילן ארויס פון דאָרטן לעבעדיג...

אָט דער ביישפיל באַווייזט אז יעדער קאָמאנדיר האָט געקענט ראַטעווען א סך לעבנס, פארשטעהט זיך אויב נאָר זיי וואָלטן דאָס געוואָלט. יענער קאָמאַנדיר האָט ניט געראטעוועט די קינדער, פילענדיג אז ער האָט שוין געטוג קינדער דערמאָרדעט, נאָר ער האָט עס געטאָן צו ווייזן זיין מאַכט, וואָס ער האָט אַלס מיטגליד פון עס. עס. און אז זיינס אַן אָרדער דארף מען ווי געהעריג דורכפירן!

די גערַאטעוועטע קינדער זיינען שפעטער געשיקט געווארן קיין אוישוויץ, וואו זיי האָבן פארנומען דעם בלאָק 24, דאָס פריערדיגע הויז פון די מויערער.

ווען עס איז געקומען פון די העכערע אויטאָריטעטן פון בערלין (הימלער איז געווען דער הויפט פון אלע דייטשע קאָנצעטראַציע לאַגערן) די באקאנטמאַכונג אונערוואַרטעט, וועגן א נייעם טראַנספּאָרט וואָס קומט, און אזוי ווי עס איז ניט געווען קיין פּלאַץ פאר זיי, האָט דער עס. עס. הויפט שוין גלייך געפונען אַ וועג ווי אזוי צו באַזאָרגן פּלאַץ פאר דעם נייעם טראַנספּאָרט. ער האָט איינפאַך ארויסגעגעבן אן אָרדער אווקצושיקן די באַוואוינער פון א בלאָק (וואָס האָבן זיך געפונען לענגער אין אוישוויץ), צו דעם גאַז קאַמער, און עס איז באַלד געווארן פּלאַץ פאַר די נייע אָנגעקומענע...

.15

איין טאָג ארום דריי אזייגער נאָכמיטאָג, ווען איך האָב געארבייט אין דעם הויף פון די האַלץ, האָב איך געהערט אַ שרעקליכן אויפרייס. עס האָט זיך ארויסגעוויזן אז א רעוואָלוציע האָט אויסגעבראָכן אין דער קאָמפּאני פון די זאָנדער־קאָמאנדא (די וועלכע זיינען געצוואונגען צו העלפן די דייטשן אין זייער ארבעט).

דערשלאָגן און איבערדריסיג פון זייער אומווירדיגער און שוידער־ליכער ארבעט העלפענדיג אין דער הינריכטונג פון זייערע ברידער, האָבן זיי אַטאַקירט די קרעמאַטאָריעס מיט אויפרייס מאַטעריאל און זי אונטערגעצונדען. אידער זיי האָבן אויפגעריסן די קרעמאַטאָריע האָבן זיי דער'הרג'עט עטליכע קאַפּאָס און איניגע פון די עס. עס. לייט וועלכע זיינען געווען אויף שמירה אין די גאַז קאַמערן. ווען די אַנדערע עס. עס. לייט האָבן געזעהן די פלאַמען און רויך, זיינען זיי ארויסגעלאָפן פון זייערע באַראַקען באַוואָפענט. עס האָט זיך אַנגע־הויבן אַ שרעקליכער קאַמף, וואָס האָט זיך געענדיגט מיט אַ נידער־לאגע פאר די זאָנדער־קאָמאנדאָ. צוליב דעם וואָס די עס. עס. זיינען ניט נאָר געווען גרעסער אין צאָל, נאָר אויך זעהר גוט באַוואָפענט.

ווען די שיסעריין האָבן זיך אויפגעהערט האָט דער קאָמאנדיר געאַרדערט אַ באַלדיגע אויספּאָרשונג, אויסצוגעפינען ווי אזוי האָבן די זאָנדער־קאָמאנדאָ געקראָגן וואָפן און אַמוניציע. פיר אידישע מיידלעך וועלכע האָבן געארבייט אין די פעקטאָרי יוניאָן, זיינען געפונען געוואָרן שולדיג, אז זיי האָבן דאָס געגעבן די אַמוניציע צו די מיטגלידער פון דער זאָנדער־קאָמאנדאָ. די גאנצע באַשולדיגונג געגן זיי איז געווען באַזירט אויף דעם וואָס אימיצער האָט זיי געזעהן ריידענדיג מיט איינעם פון די פּריזאָנערס, וואָס איז געווען איינער פון די אָנ־טיילנעמער אין דער רעוואָלוציע. אָט דאָס איז געווען געגנג צו אַרעס־טירן די מיידלעך און זיי פארוואָרטיילן צום טויט...

די נאָציס האָבן אויפגעהאנגען די פיר מיידלעך, טראָץ דעם וואָס זיי האָבן געשריען אז זיי זיינען אומשולדיג. זיי האָבן ניט געקענט באַווייזן אז די מיידלעך האָבן פאר זיי געקראָגן דאָס וואפן, האָט מען זיי באַשולדיגט אז זיי האָבן זיי צוגערעדט צו מאַכן די רעוואָלוציע. אין דער אמת'ן זיינען די מענטשן פון זאָנדער־קאָמאַנדאָ געטריבן געוואָרן צו רעוואָלטירן צוליב דעם וואָס מען האָט זיי באַפוילן צו

העלפן פֿאַרגאַזן א גאַנצען טראַנספֿאָרט פון אונגאַרישע אידן, וועלכע זיינען באַשטימט געווארן צו שיקן אין גאַז קאַמער אויפן צווייטן טאָג נאָכדעם ווי זיי זיינען אָנגעקומען אין אוישוויץ. און זיי האָבן מיט זיך מיטגעבריינגט אויפרייס שטאָף און וואָפן. זייער העלדישער קאמף און זייער טראגישן סוף וועט קיינמאָל ניט פארגעסן ווערן ביי די אַלע פריזאָנערס פון אוישוויץ און בירקענאו.

אָט דער דאָזיגער אויפשטאנד פון די אידישע פריזאָנערס האָבן געהאט א צעשטערענדע ווירקונג אויף די עס. עס. באנדיטן, ווייל זיי האָבן קיינמאָל ניט דערווארטעט אז די אידן וועלן וואָגן זיך געגען־שטעלן זייערע פייניגער און זיך מיט זיי אָפּרעכענען. די ערשטע זאַך וואָס דער קאָמאנדיר האָט געאָרדערט איז געווען צו שיקן צוריק די ארבייטער גרופּן צו זייערע בלאקס, ווייל ער האָט מורא געהאט אז 50,000 פריזאָנערס קענען נאָכטאָן דעם ביישפיל פון די לייט פון זאָנדער קאָמאַנדאָ, ווען אזא גרויסע מאַסע מענטשן וואָלטן געמאכט אן אויפשטאנד, וואָלט מען אזוי לייכט ניט געקענט אונטערדריקן...

מען האָט געשיקט רופן צוויי טויזנט עס. עס. לייט וועלכע זיינען געווען גוט באַוואָפנט און זיי געשטעלט אויף שמירה אין לאַגער. זיי האָבן געהאַט מאַשין ביקסן, אונז אַלעמען אָנצושרעקן אז מיר זאָלן ניט וואָגן צו טראכטן פון אן אויפשטאנד.

אין די אָנדערע קאָנצעטראציע לאַגערן אין פוילין, אין די דיס־טריקט פון לאָדזש און לובלין האָבן זיך געפונען 85,000 פריזאָנערס. מען האָט די דאָזיגע לאַגערן ליקווידירט אין יולי און אויגוסט 1944. מען האָט אויפגעגעבען די דאָזיגע לאַגערן, ווייל די רויטע ארמיי האָט זיך גענומען דערנעהנטערן, און אלע פריזאָנערס פון יענע לאַגערן זיינען געבראכט געווארן אין גרויסע טראנספֿארטן, קיין אוישוויץ. 90 פּראָצענט פון זיי זיינען געשיקט געווארן אין די גאַז קאַמערן אזוי שנעל ווי זיי זיינען אָנגעקומען. די מענשן וועלכע מיר האָבן געזעהן ארונ־טערקומענדיג פון די טראָקס, האָבן גאָרניט געהאט קיין ענליכקייט צו מענשן. זיי האָבן אויסגעזעהן ווי גייסטער, סקעלעטן....

אָט די דאָזיגע אומגליקליכע קרבנות האָבן זיך געפונען פאר פינף יאָר צייט אין די פארשידענע קאָנצעטראציע לאַגערן און גהעטאָס. אפילו די וועלכע האָבן געארבייט אין די מלחמה פאַבריקען זיינען געווען אזוי אָפּגעצערט, אז זיי האָבן זיך קוים געקענט באַוועגן פון שוואכקייט, זיי זענען אלע געווען צוקריפּעלטע, רייף פאר די גאַז קאַמערן לויט דער דייטשער טעאָרי...

די אָנגעקומענע פריזאָנערס האָבן מיט זיך געבראכט מטבעות וואָס האָט זיך גערופען די גהעטאָ געלט, אזעלכע מטבעות האָט מען אויך גענוצט אין דער טשעכישער גהעטאָ פון טערעזין. אָט די געלט

האָבן ניט געהאַט קיין שום וועדער, פאר צאָהלען. און זיי זיינען פאראַנשטאַלטעט געוואָרן ביי די נאַציס אין די פּוילישע גהעטאָס, אַפּצונאַרן דעם אָרעמען ארבייטער.

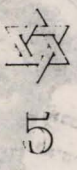

נאַצי גטאָ־געלט, וואָס איז ווערט געווען, גאָרנישט.

A013

נאַצי געטאָ־געלט, וואָס איז ווערט געווען, גאָרנישט.

דער וועלכער האָט ניט געזעהן אָט יעניגע אומגליקליכע פריזאָנערס קען זיך ניט פאָרשטעלן, ווי אויסגעמאָגערט און אויסגעהונגערט זיי זיינען געווען. מיר האָבן געזעהן ווי זיי האָבן זיך צוגעכאַפּט צו עסן דעם אָפּפאַל, פון ארויסגעוואָרפענע שפייזן, פארפוילטע בלעטער פון קרויט, ביינער און אנדערע שפייזן, וואָס זיינען ארויסגעוואָרפן געוואָרן.

מיר אליין זיינען אויך צוגעוואוינט געוואָרן צו שלעכטע שפייזן, צו פארוואסערדיגע זופּן, צו ציקאָריע אָהן צוקער, אָבער ווען מיר האָבן דערזעהן אָט די דאָזיגע אומגליקליכע פארהונגערטע מענשן, זיינען מיר שטאַרק געירט געוואָרן, ספּעציעל ווען מיר האָבן געזעהן ווי זיי עסן די פארפוילטע בלעטער און גריזשן די אוועקגעוואָרפענע ביינער . . .

די פּעקלעך וואָס זיינען געשיקט געוואָרן דורך דעם אינטער־נאַציאָנאלן רויטן קרייץ, האָבן די נאַצי באַדיטן צוגענומען פּאר זיך. קיינער פון אונז האָט זיי ניט געקראָגן. נאָך מער, די נאַצי בעסטיעס האָבן אונז געצוואונגען זיך אונטערצושרייבן אז מיר האָבן ערהאלטן די פּעקלעך. זיי האָבן אפילו אונז געצוואונגען צו שרייבן דאַנק בריוו צו די פּאָרשטעהער פון רויטן קרייץ, פּאר די וואונדערליכע פּעקלעך מיט שפּייז, וואָס מיר האָבן ערהאַלטן, אין דער צייט וואָס מיר האָבן אפילו זיי ניט אָנגעקוקט, ווייל די נאַצי רויבער האָבן אלץ צוגערויבט פּאר זיך...

אין הערבסט פון 1944 האָב איך אָנגעטראָפן אין אוישוויץ א טראַנ־ספּאָרט פון טויזענעט „אַרישע" פרויען, וועלכע זיינען געקומען פון ווארשע. פון זיי האָב איך אויסגעפונען פון דעם גהעטאָ אויפשטאנד וואָס האָט אויסגעבראָכן אין ווארשע אין 1943, וואָס האָט זיך געענדיגט מיט דער פארניכטונג פון דער גאנצער אידישער באַפעלקערונג. איך האָב זיך געמיהט צו העלפן יענע פרויען, וועלכע האָבען מיר דער־ציילט דאָס...

אין דער ווארשעווער גהעטאָ זיינען אייגעפּאקט געוואָרן 600,000 אידן וואָס זיינען געקומען פון גאנץ פוילין. זיי זיינען קאָנצעטרירט געוואָרן אין א קליינעם שטח, און האָבן דאָרט געלעבט אונטער די שוידערליכסטע באַדינגונגען, סיי אין שפּייז און סיי אין וואָהנונגען. אָלץ וואָס האָט זיי דאָרט דערוואָרט איז צו ווערן טראַנספּאָרטירט אין די טויט לאַגערן דערשאָסן אָדער פארגאזט צו ווערן... אָלס רעזולטאַט פון די טעגליכע הינריכטונגען, און הונגער און פון די עפּידעמישע קראנקהייטען, איז זייער צאָל רעדוצירט געוואָרן פון 600,000 צו 60,000 נפשות אין דער ווארשעווער גהעטאָ.

וען די נאַציס זיינען באשטאנען אויף מער פּרישע קרבנות און האָבן דאָס געפאָדערט פון דעם אידישן קאונסיל אין ווארשע. האָט ער איינגעזעהן, אז ער איז רעדוצירט געוואָרן בלויז צו דער פונקציע צו העלפן הינריכטן זייערע אייגענע מענשן, האָבן די מיטגלידער פון קאונסיל, זיי שוין מער ניט געשיקט קיינע נייע קרבנות., נאָר זיי האָבן אָרגאניזירט אן אויפשטאנד וואָס האָט ניט זיין גלייכן אין דער מענש־ליכער געשיכטע, וואָס איז באַוואוסט אָלס דער „וואַרשעווער גהעטאָ אויפשטאַנד", זיי האָבן עטליכע הונדערט דייטשן דערשאָסען אָדער פארוואונדעט.

וויסענדיג אז אָט דער דאָזיגער וויידערשטאַנד געגען די נאַציס איז האָפענונגסלאָז, ווייל די נאַציס זיינען געווען באַוואָפענט מיט די מאָדערנסטע וואָפן, און וויסענדיג אז וואָס זאָל ניט געשעהן, ערוואַרט זיי אַלעמען בלויז דער טויט, האָבן די אידן באַשלאָסן צו קעמפן מיט

זייערע לעבענס. זיי האָבן געקעמפט ווי לייבן און אָהן רחמנות׳דיג צום שונא און זיך קיינמאָל ניט אונטערגעגעבן.

עס האָט זיך אָנגעהויבן דאָן, ווען אין אַפּריל 1943 האָבן די נאַציס געפאָדערט טויזענט אידישע קרבנות, דאָן האָבן די אידן פון דער גהעטאָ אין ווארשע אָנגעהויבן דעם אויפשטאַנד. אין אָנהויב פון קאַמף זיינען די דייטשען באַגעגענט געוואָרן מיט אַזאַ שטאַרקע שיסעריי, אז זיי האָבן זיך צוריקגעצויגן און געבראכט פארשטאַרקונגען, מיט מער שווערע אַמוניציע, ווי טאַנקען, קאַנאָנען, מאַשין ביקסן און אָנדערע מאָדערנע געפערליכע וואָפן. אויף אזא אופן האָבן זיי געקענט פארנעמען איין גאַס נאָך דער צווייטער, איין הויז נאָך דער צווייטער. אפילו פאר די איינשטאָקיגע הייזער, האָבן די נאַציס באַדאַרפט שווער קעמפן מיט שווערע פארלוסטן.

עס פארשטעהט זיך אז די אידישע באַפעלקערונג האָט פון אָנהויב אָן געוואוסט אז זיי קענען ניט האָפן צו באַזיגן דעם בלוטיגן שונא, אָבער זיי האָבן געקעמפט געגן די נאַצי בעסטיעס מיט אלץ וואָס זיי האָבן געהאט. די וואָפן האָבן די אידישע גהעטאָ קעמפער געקראָגן פון די פוילישע „מאקווים", נאָר אזוי ווי זיי האָבן ניט געהאט גענוג וואָפן און די וואָס זיי האָבן יאָ געקראָגן, האָבן זיך ניט געקענט פאר־גלייכן מיט די מאָדערנסטע שווערע דייטשע וואָפן. אויסער דעם האָבן זיי, די פארהונגערטע אויסגעמאָגערטע אידן באדארפט קעמפן געגן גוט אויסגעאיבטע סאָלדאטן וואָס זיינען דערצו געווען א סך מער אין צאָל, האָבן זיי געקעמפט און געפאלן אין שלאכט, אָבער זיי האָבן געקעמפט אזוי העלדיש ווי זייערע אור־עלטערן, די „מכבים", און דער קאמף האָט געדויערט נאָך לענגער ווי דער דייטשער קאמף אייגצו־נעמען גאנץ פוילין. זיי האָבן געצייגט זייערע פייניגער, אז זיי זיינען גרייט צו קעמפן געגן זייערע פייניגער, פאר זייער פרייהייט....

זאָל דער געדעכטניש פון אָט די העלדן איינגעקריצט ווערן אין די בלעטער פון אונזער געשיכטע, מיט אכטונג און כבוד.

אין 1944 האָט אויסגעבראָכן אן אויפשטאנד אויך פון די פאָליאקען געגען די נאַציס. די רויטע אַרמעי איז שוין געווען גאנץ נאָענט פון וואַרשע און די פאָליאַקען האָבן אָנגעהויבן זייער אויפשטאַנד, מיט דער האָפענונג, אז די רוסן וועלן באַלד אָנקומען. אָבער זיי האָבן אָנ־געהויבן זייער רעוואָלוציע א ביסל צופרי. קיין הילף האָט זיי געקענט דערגרייכן פון די רוסן און זיי זיינען דורכגעפאלן, די דייטשן האָבן זיי באַזיגט. דאָן האָבן די נאצים צוגעגרייט א בלוט באַד פאר די פאָליאַקען כדי צו פייערן זייער זיג. און האָבען אומגעבראכט אַלע פאָליאקען וועלכע זיינען אריינגעפאַלען צו זיי אין די הענט. זיי האָבן קיינעם ניט געשאָנעוועט... זיי האָבן אויסגע׳הרג׳עט די אלע אזוי

געראפענע אינטעליגענציע אהן אויספארשונג און אהן א משפט. די איבעריגע פון דער באפעלקערונג זיינען אוועקגעשיקט געוואלן קיין אוישוויץ, וואו זיי האבן געטיילט דעם זעלבן גורל מיט די אידן.

מיט דעם האט זיך געענדיגט די פוילישע רעוואלוציע אין אק־טאבער 1944, וואס האט זיך געענדיגט אזוי טראגיש ווי דער אידישער אויפשטאנד אין דער ווארשעווער גהעטא אין אפריל 1943. די פוילישע פרויען פון וועמען איך האב געקראגן אט די דאזיגע וויכטיגע אינ־פארמאציע זיינען געזעהן געוואלן בלויז 2 מאהל און נאכדעם זיינען זיי פארשוואונדען געוואלן און מער האב איך זיי ניט געזעהן...

איך האב געהערט עטליכע אינטערעסאנטע איינצעלהייטען פון אייניגע מענשן וועלכע האבן דורך א נס זיך גערעטעוועט פון דעם ווארשעווער גיהינום, די דאזיגע מענשן זיינען געווען קלמן גרונשטיין און מיינע פלימעניקעס מאיר שטערן נומער 3206 און חיים שטערן נומער 3204.

.16

סוף יולי 1944 האָט דער ווארשעווער לאגער קאָמאנדיר פאַראַרדנט צו עוואקואירן דעם לאגער, ווייל די רוסן זיינען שוין געווען אן ערך פון 30 קילאָמעטער פון דאָרט, דער גרעסטער טייל פון שטאָט איז שוין געווען פארניכטעט. אין זיין אָרדער האָט דער קאָמאנדיר דייטליך פאַראַרדענט, אז בלויז די וועלכע זיינען פעהיג צו געהן צופוס זאָלן דאָס טאָן, ווייל זיי האָבן באדארפט צו מאַרשירן הונדערטער קילאָ־מעטער, די וועלכע קענען זיך ניט אונטערנעמען צו געהן צופוס וועלן פאָרן אויף טראָקס. די אומגליקליכע פריזאָנערס האָבן פארדעכטיגט אז אין דעם ליגט אַ כיטרער שפּיצעל, האָבן אפילו די קראנקע און שוואכע זיך אָנגעבאָטן צו געהן צופוס, בלויז עטליכע הונדערט פריזא־נערס וועלכע זיינען געווען אזוי שוואך, אז פאר זיי איז געווען אומ־מעגליך צו געהן צופוס, האָבן געלאָזט וויסן די דייטשן אז זיי ווינשן צו פאָרן אויף די טראָקס.

עס זיינען ניט פאריבער קיינע פופצעהן מינוט, ווען די אַנדערע זיינען געשטאַנען אין רייַ און געווען גרייט צו מאַרשירן, האָבן זיי געהערט א שיסעריי. עס איז באלד באַקאַנט געוואָרן, אז דאָס האָבן די נאַציס אויסגעשאָסן די אלע וועלכע האָבן געזאָגט אז זיי קענען ניט געהן און האָבן געוואונשן צו פאָרן אויף די טראָקס. מען האָט זיי אלעמען פארזאמעלט אויף איין פלאַץ און זיי נאָכדעם אויסגעשאָסן.

אן אנדער אָפּטיילונג פון די עס. עס. האָבן געזוכט די קוואַרטירן פון די קראנקע אין האָספּיטאל און האָבן צוגעגרייט פאר די ליגענדע א בלוט באַד... די געשרייען און יאָמערן פון די אָרעמע אומגליק־ליכע קראנקע האָבן זיך דערטראָגן צו אונזערע אויערן. די וועגט פון האָספּיטאַל זיינען באַשפּריצט געוואָרן מיט בלוט. מען האָט אויסגע־שאָסן אלע פאַציענטן, אפילו די וועלכע זיינען געווען קאָנוועלעסענט.

דערווייל האָט זיך דער טראנספּאָרט ארויסגעלאָזן צופוס אין אן אונבאַוואוסטער ריכטונג. די וועלכע האָבן אוועקגעגליטשט פון מיד־קייט, פון ערשעפונג, אָדער זיי האָבן שוין מער ניט געקענט געהן צופוס, האָט מען אויף אַן אָרט אויסגעשאָסן.

די נאַציס האָבן ניט געוואָלט איבערלאָזן קיין איין לעבעדיגן נפש וועלכער זאָל נאָכדעם קענען זיין אן עדות צו זייערע גרויליטאַטן. די אלע קרבנות פון אָט דער דערמאָרדונג זיינען געווען מענטשן פון

האָלאנד און בעלגיע און א סך פון זיי האָבן זיך אויפגעהאלטן אין דער גהעטאָ פון ווארשע.

דער טראנספּאָרט האָט געמאַרשירט ווייטער און ווייטער אין דער שרעקליכער היץ, געטריבן פון די עס. עס. וועלכע האָבן געפאָדערט אז מען זאָל מאַרשירן וואָס שנעלער, דראָענדיג צו שיסן אַלע וועלכע קענען מער ניט גיהן, זיי האָבן ניט געדולדעט קיין פארלאנגזאמקייט.

וועז דער טראנספּאָרט פון אָט די אומגליקליכע, געפיניגטע פון הונגער און דורשט, האָט דערגרייכט צו דער שלעזישער שטאָט לעסלוי, האָבן הונדערטער פון זיי געווארפן צו דער ערד און געשריען אז זיי האָבן ניט געהאט קיין וואסער אין דריי טעג צייט. די עס. עס. מערדער וועלכע זיינען געלאָפן אויף מאָטאָרציקלס פון איין גרופע צו דער צווייטער, האָבן געשריען: „אויב עס איז פאראן אן אידישער גאָט, טאָ זאָל ער אייך געבען וואסער"...

אייניגע פריזאָנערס האָבן מיט לעפל געגראָבן אין ערד, האָפענדיג צו געפינען עטוואָס פייכקייט, פון וואָס זיי האָבן אויסגעזויגן דאָס וואסער. און דאָ איז געשען איין גרויסער נס ווי אמאָהל צו די אידן אין די מדבר, אין דעם דרינגענדסטן נויט האָבן די פריזאָנערס געפונען וואסער מיט וואָס זיי האָבן געשטילט זייער דורשט. וועז די דייטשן האָבן דאָס דערזעהן זיינען זיי געבליבן אָהן א לשון...

אין וואַרשע זיינען פארבליבן בלויז די מענשן וועלכע האָבן באַלאַנגט צו דער גרופּע פון די „קלינערס" (רייניגער), וואָס איז באַשטאַנען פון 350 מאן, צו וועמען עס האָט באַלאַנגט סאָלאָמאָן גרינשטיין וועמען איך האָב אויבן דערמאָנט. די אידישע רייניגער זיינען געווען פארבונדן מיט די דייטשע רייניגער, און זיי אלע האָבן באַדאַרפט ארבייטן זעהר שווער אווועקצופירן די טויטע קערפערס פון די פאַציענטן, וועמען די נאַציס האָבן אויסגעמאַרדערט אין די האָספּיטאלס און אין די פלעצער פאר קראנקע מענשן, און אויך פון די וועלכע זיינען דערמאָרדעט געווארן וואַרטענדיג אז די פורן זאָלן זיי אָפּפירן... די דאָזיגע ארבייט האָט געדויערט צוויי טעג. דאן האָט מען פארברענט די קערפערס און מען האָט אויסגערייניגט די לאזארעטס פון בלוט.

וועז זיי זיינען פארטיג געווארן מיט דער ארבייט, האָט מען זיי געשיקט צום סטיישאָן, וואו זיי האָבן געקראָגן אן אָרדער אויסצוליידיגן די סטאָר הייזער און אָנלאָדן די וואַרעס אויף די פורן. דריי טעג שפּעטער זיינען די פריזאָנערס וועלכע זיינען פארבליבן אין די קאָנצעטראציע לאגער פון וואַרשע, זיינען באפרייט געווארן דורך די פוילישע פארטיזאנער וועלכע האָבן געקעמפט געגן די עס. עס. לייט, וועז זיי האָבן איינגענומען דעם לאגער האָבן זיי באפרייט די פריזאָנערס

און זיי האָבן דער׳הרג׳עט 69 עס. עס. באַנדיטן און 40 מיטגלידער פון ז. ד. (זיכערהייט דינסט).

ארום 175 פּריזאָנערס זיינען באפרייט געוואָרן דורך די פּוילישע פּארטיזאנען. די פון די פּריזאָנערס וועלכע זיינען געווען וועגוג שטאַרק האָבן זיך באַטייליגט אין דער באפרייאונג פון סטיישאָן. דער קאַמף ביים סטיישאָן האָט ניט לאַנג געדויערט, ווייל די עס. עס. לייט האָבן איינגעזעהן זייער הילפלאָזיגקייט און זיי האָבן זיך אונטערגעגעבן באַדינגונגלאָז.

איך האָב אויך אויסגעפונען, אז אין אויגוסט און אין אָקטאָבער איז פאַרגעקומען די אזוי גערופענע „שטילע אויסקלייבונג" (סעלעקציע) אין די האָספיטעלער, פון וואָס מיר האָבן קיין אַהנונג ניט געהאַט. נאָך אָט די דאָזיגע אויסקלייבונג, האָט מען די פּאַציענטען אוועק־געשיקט קיין בירקענאו פאר „ערהוילונג". אָבער יעדער איינער וועלכער האָט געוואוסט די אומשטענדען האָט געוואוסט אז מען האָט זיי געשיקט דירעקט צו די גאַז קאַמערן. אין יענע טראַנספּאָרטן זיינען אויסגע־קליבן געוואָרן זעהר קראַנקע מענטשן, אזעלכע וועלכע זיינען געווען נאָך אן אָפּעראציע, אָדער מענשן מיט אונהיילבארע קראנקהייטן, אָבער אויך אזעלכע קראנקע וועלכע זיינען אויסגעהיילט געוואָרן, נאָר זיי האָבן געברויכט אויסצורוען עטליכע טעג, כדי צו קומען צו זיך, אָט די אַלע האָבן די נאציס אָנגעלאָדענט אויף טראָקס און געבראכט אין קרעמאַטאָריע...

דעם 4טען אָקטאָבער 1944, עלף אזייגער ביינאכט, האָט מען אונז אויפגעוועקט און מיר האָבן געקראָגן אן אָרדער אויפצושטעהן און גיהן צו דעם „אָפּעל" בלויז אין שוירטס (העמדער). אָט דער אָרדער האָט אונז אלעמען שטאַרק דערשיטערט. איבערהויפט זיינען דער־שראָקן געוואָרן די פּריזאָנערס פון גריכענלאנד, בעלגיען, האָלאנד און אונגארן, ווייל אזאָ אָרדער איז ארויסגעגעבן געוואָרן צום ערשטן מאָל אין דער געשיכטע פון דעם קאָנצעטראציע לאַגער אוישוויץ. עס איז געווען שווער צו פארשטעהן אז אפילו די שקלאפן ארבייטער, וואָס לויט דעם נאַצי פּרינציפּ האָבן געהאט א רעכט צו בלייבן לעבן, זאָלען אויך געשיקט ווערן אין די גאז קאמערן?!

ביז אָקטאָבער 1944 האָבן די נאַציס געהאַט אַ פּרינציפּ, אז די אלע פּריזאָנערס וועלכע האָבן געארבייט פאר דייטשלאנד (אפילו געצוואונ־גענערהייט) זאָלן בלייבן לעבן. אָבער אין אָקטאָבער 1944, האָבן די נאַציס געענדערט זייער באשלוס.

איך האָב גלייך געוואָרענט אייניגע פון מיינע פריינד, ניט צו גיהן אין אויך האָב זיי געראָטן זיך אויסצובאַהאַלטן, ווייל זיי האָבן אויגעזעהן זעהר שלעכט און אויב עס וועט פאָרקומען אַן אויס־

קלייבונג, וואָלט מען זיי זיכער אויסגעקליבן צו געהן אין גאז קאַמער. איך האָב זיי געזאָגט: „אויב מיר אלע וועלן דארפן געהן צו די גאַז קאַמערן, וועט איר גאָרניט פארלירן, און מאָרגן וועט זיין אייער ריי. אָבער אויב עס וועט זיין א סעלעקשאַן (אויסקלייבונג), מעג איר זיין זיכער, אז מען וועט נאָך היינטיגע נאכט שיקן זיי אין די גאַז קאַמערן. דעריבער האָט איר צייט ביז מאָרגן"... וועו איך בין געווען פארנומען באהאלטענדיג די אַלע וועלכע האָבן אויסגעקוקט דאַר און בלייך, ווי סקעלעטען, האָב איך געטראכט צי איך זאָל זיך אויך אויסבאהאלטן. באַלד אָבער איז אריינגעקומען דער בלאָק פירער מיט זיינע ארויס־ העלפער און ער האָט אונז צוגעטריבן צום פראָנט פון בלאָק.

דער קאַמאנדיר האָט אפילו ניט געזומען די מי אונז צו ציילן, ווי ער פלעגט עס געווייניליך טאָן, מיר זיינען אריינגעטריבן געוואָרן אין באָד. דאָרט האָבן מיר באדארפט ארונטערנעמען אונזערע זאכן וואָס מיר האָבן געטראָגן און מיר זיינען פאָרגעבראכט געוואָרן בעפאָר אַ קאָמיסיע, וואָס איז באַשטאַנען פון איניגע עס. עס. הויכע בעאמטע, אָנגעפירט פון דעם טרויעריג בארימטן קאַדאָג. אין א האַל וואָס איז געווען באַלויכטן מיט סוירטש־לייטס, האָבן מיר באַדארפט פאָראַדירן און די קאָמיסיע האָט באַשלאָסן וועו פון אונז איז פעהיג צו ארבייטן און וועו פון אונז איז רייף פאר דעם גאַז קאַמער...

די וועלכע זיינען געווען באַשטימט פארן גאַז קאַמער, זיינען צו־ געשלעפט געוואָרן צו דעם בלוטהונט קאַדאָג, און דער בלאָק שרייבער האָט פארשריבן דעם נומער פון דעם פריזאָנער אויף א ליסטע. אזוי ווי איך בין שוין איינמאָל דורכגעגאנגען אזא מין „אויסקלייבונג" האָב איך שוין געהאט ערפארונג און געווואוסט אז די וועלכע געהן פארבייַ אייַנ־ געבויגען, אָדער מיט א באַנדאָזש, אָדער זיך געשלעפט לאַנגזאַם, מיט מורא, אָט די אַלע האָבן געקענט ערוואַרטן דעם אורטייל פון טויט... איך האָב אויך געווואוסט אז די דאָזיגע נאַצי טייוואָלים האָבן געהאט א ווידערווילן גענגן אזעלכע וועלכע פלעגן טראָגן ברילן, און אזעלכע פלעגן זיי גלייך באַשטימען פאר די גאַז קאַמערן. איך האָב דעריבער גערַאטן אלע קורצזיכטיגע אויסצוטאָן די ברילן איידער זיי געהן צו דער „סעלעקשאָן". יענע זיינען ווירקליך גערַאטעוועט געוואָרן דורך דעם. איך אליין האָב זיך אויך גערַאטעוועט פון אסך אזעלכע געפער־ ליכע לאגעס.

נאָך דער „אויסקלייבונג" זיינען מיר אלע ווידער געטריבן געוואָרן צום בלאָק, ווי אויך די וועמען מען האָט באַשטימט פאר די גאַז קאַמערן. עס איז פארשטענדליך אז יענע נאכט האָט קיינער פון אונז ניט צוגעמאכט מיט קיין אויג. אויף מאָרגן האָט מען שוין די וועלכע זיינען באשטימט געוואָרן צום טויט, ניט געוואָרן צו דער ארבייט.

זיי האָבען גאָרניט געהאַט צו טאָן נאָר בלויז צו וואַרטן פֿאַרן סוף...

עס זיינען אָבער אויך געווען אזעלכע פֿריזאָנערס וועלכע זיינען ניט באַשטימט געוואָרען פֿאַר די גאז קאמער, וואָס מען האָט אויך זיי ניט געפֿופן צו דער ארבייט. זיי זיינען אלע געווען דערשראָקן און צעזודערט. זיי האָבן ניט פֿארשטאנען וואָס דאָרט קומט פֿאָר... שפּעטער ערשט, האָט מען אויסגעפֿונען אז אייניגע פֿריזאָנערס וועלכע זיינען באשטימט געוואָרן פֿאַר די גאז קאמערן, איז געלונגען אונטער־צוקויפֿן דעם בלאָק פֿארשרייבער, און אנדערע האָבן באדארפט פֿאר־נעמען זייערע פּלעצער...

די צום טויט פֿאראורטיילטע פֿריזאָנערס האָבן באדארפט בלייבן דריי טעג אין בלאָק נומער 10, די אומגליקליכע האָבן שוין געוואוסט וואָס זיי ערווארטעט און זיי האָבן די גאנצע צייט מתפלל געווען און געזאָגט „וויזוי", געזעגענדיג זיך מיטן לעבן... בלויז צוויי מענטשן איז געלונגען צו אנטלויפֿן פון בלאָק נומער 10. טראָץ דעם וואָס די נאַצי מערדער האָבן זיי גוט ארומגעזוכט, האָבן זיי ניט געקענט זיי געפֿינען פֿאר גאנצע פֿינף טאָג, אויפֿן זעקסטען טאָג זיינען די צוויי אַנטלאָפענע פֿרייוויליג צוריק געקומען אין לאָגער, און זיי האָבן זיך איבערגעגעבן צום גאַרד ביים אריינגאנג טויער. זיי האָבן זיך באַהאַלטן אין אַן אָפּגוס־קאַנאַל (סוער). מיר זיינען געווען זיכער אז מען וועט זיי פֿאר דעם הענגען, אָבער אַ דאַנק גאָט, זיי זיינען געבליבן לעבן. זיי האָבן געלעבט ביז דעם 18טען יאנואר 1945, וען די קאָנצעטראציע לאגערן אוישוויץ און בירקענאו זיינען אויסגעליידיגט געוואָרן, צוליב דעם וואָס די רוסישע ארמייען האָבן זיך גענומען דערנעהנטערן, אַטאַקירענדיג די צוריקטרעטענדע דייטשן. די דאָזיגע צוויי זיינען געווען צווישן די וועלכע האָבן פֿארלאָזן דעם לאגער, און איך האָף, אז זיי לעבען נאָך ערגעץ וואו.

אלע אַנדערע פֿריזאָנערס, וועלכע זיינען געווען באַשטימט אין יענער נאכט, פון דער קאַמיסיע, צו ווערן פֿארגאזט, האָט מען דעם 7טען אָקטאָבער 1944, אָנגעלאָדן אין טראָקס און געשיקט געוואָרן קיין בירקענאו אין דעם גאַז קאַמער. דער מאסן מערדער קאַדאָג האָט באגלייט די קרבנות, זיצענדיג אין זיין אויטאָמאָביל מיט אַ מאַשין ביקס...

עס איז אומעגליך צו באשרייבן די טראגישע, רירענדע סצענעס פון יענע אומגליקליכע צום טויט פאר׳משפט׳ע אומשולדיגע אידן, וועו זיי האָבן זיך מיט אונז געזעגענט. קיינער האָט זיך ניט געקענט באַהערשן און די יאָמערן און די געוויינען האָבן געקענט רירן שטיינער, אָבער ניט די פארשטיינערטע הערצער פון די נאַצי באַנדיטן... צו די „אויסגעקליבענע" 1260 קרבנות, וועלכע זיינען באשטימט געוואָרן פאר די גאז קאַמערן, האָבן זיי אויך צוגעגעבן די אנדערע פּריזאָנערס וועמען מען האָט יענעם טאָג ניט גערופען צו געהן ארבייטן, וויל זיי האָבן באַדאַרפט זעהן אַ דאָקטאָר, אַ דענטיסט, אַדער א אויגן דאָקטאָר. זיי זיינען אלע פארגאַזט געוואָרן צוזאמען מיט די אנדערע, כדי צו מאכן פּלאץ פאר א נייעם טראַנספּאָרט, עס איז געווען זייער טרויעריגער מזל, וואָס זיי האָבן יענעם טאָג ניט געארבעט און דורך א צופאל, זיך געפונען אין לאגער.

די פּריזאָנערס פון בירקענאו האָבן געטיילט דעם זעלבן גורל, מען האָט זיי אומגעבראכט דעם 4טען אָקטאָבער 1944. יענעם טאָג האָב איך פארלאָרן מיינע שוואָגערס, שמעלקע שאלאָמאן, וועמענס פרוי איז פארגאזט געוואָרן מיט עטליכע חדשים פריער, צוזאמען מיט פינף קינדער. און מיין שוואָגער טוביה שטערן, וועלכער האָט פארלאָרן זיין פרוי, מיין שוועסטער און ניין קינדער, אויף דעם זעלבן אופן. קיינער פון אָט די דאָזיגע צוויי פאמיליעס איז ניט פארבליבן קיין לעבעדיגער, אויך אסאך פון מיינע קרובים זיינען אזוי אומגעקומען.

אָט די אלע אומגליקען האָבן מיך אזוי דערדריקט, אז איך האָב פארלאָרן אלע אינטערעסן אין לעבן. איך האָב זיך ניט געקענט פאר־שטעלן אז עס איז מעגליך דאָס אלץ איבערצולעבן. ניט נאָר האָב איך פארלאָרן כמעט אלע מיינע קרובים, נאָר אויך פיל פון מיינע לאנדסלייט און אויך די פריינד וועלכע האָבן מיט מיר געארבייט אין הויף פון די האָלץ. די נעמען פון מיינע לאנדסלייט וועלכע זיינען געווען אין אוישוויץ זיינען: אדאלבערט העללער, שמואל שוואַרץ, דר. ניקאָל־אוס גראָס, דר. עיגען קאָראָך, אורי ליעבער, לייב ווינברגער, צווישן וועלכע די ערשטע צווויי האָבן פארלאָרן זייערע לעבענס אין דעם גיהינום פון אוישוויץ...

דעם 10טן אָקטאָבער האָב איך געקראָגען דעם שרעקליכסטן שאָק. יענעם טאָג האָט מען מיר אינפאָרמירט אז דער בלאָק 21־סי, וואו מיין

פרוי האָט זיך געפונען, האָבן די נאַציס צעטיילט אין צווייען, איין טייל האָבן זיי אוועקגעשיקט קיין דייטשלאנד, און די אַנדערע העלפט, האָט מען געשיקט אין דעם גאַז קאַמער. דאָס ניט וויסן, דער צווייפל, צו וועלכער פון די צווויי גרופּן האָט באַלאַנגט מיין ווייב, האָט מיר שיער ניט געטריבן צו משוגעת... איך האָב דורכגעמאכט די שרעקליכסטע טעג און נעכט, די אלע טרייסט־ווערטער און די אויסדריקן פון סימ־פּאַטיע און מיטגעפיל פון מיינע בעקאנטע, אין מיין פארצווייפלטער לאַגע, זיינען געווען אומזיסט. איך האָב אינגאַנצען צוזאמענגעבראָכן, ווייל איך האָב פאַרלאָרן מיין האָפענונג, ווען עס איז צו זעהן מיין ווייב און מיינע קינדער לעבעדיגע. איך האָב זיך בשום אופן ניט געקענט באַרוהיגן, בלויז אין די שוועכע ארבייט האָב איך געקענט שטילן מיינע יסורים און מיין שרעקליכן צער... אין אט יענע טרוי־עריגע טעג האָב איך געלייגט מיין אייניציגע האָפענונג אויף מיין צווילינג, ווייל איך האָב געוואוסט אז אסך צווילינגס האָבן די נאַציס ניט פאַרגאַזט, נאָר זיי באַנצוט פאר מעדיצינישע עקספּערימענטן. איך האָב געפילט אז איך וואָלט ניט געוואָלט בלייבן לעבן, און ענדליך ווערן באַפרייט, ווען אלע מיינע נאַענסטע און טייערסטע זיינען שוין מער ניטאָ...

אין אָט דעם צושטאַנד פון טיפער דערשלאָגענקייט, בין איך געווען ביז וואנען מען האָט מיך אוועקגענומען דורך די פּראָטעקציע פון גראס, אין האָספּיטאל. דאָרט אין האָספּיטאל איז געווען א געהיימע ווערקשטאַט פון שיך, אויף איין בלאָק ביידעם, וואו צווויי קריסטליכע פּריזאָנערס מיט די נעמען כמעלאר און קולהאנעק, האָבן געארבייט אין געהיים. זיי פלעגן מאכן שיך פאר פּראָמינענטע פּריזאָנערס וועלכע האָבן געהאט די מעגליכקייט צו באַצאָלן פאר די שיך מיט שפּיז, פּאַפּיראָסן און טאַבאַק. די לעדער האָבן אריינגעשמוגעלט די ארבייטער וועלכע זיינען געווען פארנומען אין פאַבריקען אויסערן לאַגער. די שוסטער האָבן געקראָגן די געווייניליכע האָספּיטאל שפּיז. מיר האָבן עטאַבילירט דאָרט א זעהר קליינע קיך און מיר האָבן פארבעסערט אָט די שפּיזן מיט נאַרהאפטע „אינגרידיענטס". איך האָב זיך געמאכט ניצליך, מיט דעם וואָס איך האָב געקאָכט אלץ וואָס די שוסטער האָבן געקראָגן פאר זייער ארבייט, ווי קאַרטאָפעל, ציבעלע, פעטס און אַנ־דערע זאכן. די נויטיגע האָלץ צו הייצען דעם אויוון פון קיך, האָב איך געקראָגן פון האָלץ הויף, וואו איך האָב פריער געארבייט. וועו די ארבייטער האָבן געבראכט האָלץ פארן האָספּיטאל, איז א געוויסער טייל באַנוצט געוואָרן פאר אונזער קיך. די ארבייטער וועלכע האָבן באַ־דאָרפט פאריכטן דעם דאָך פון האָספּיטאָל, האָבן געבראכט עמערס מיט פּעך. איז אין א גרויסן עמער האָבן זיי אריינגעטאָן די קארטאָפעל

אין איבער זיי ארויפגעגאַנגען א דינע שיכט פון פּעך. אויף אזא אופן זיינען מיר באזאָרגט געוואָרן מיט קאַרטאָפּעל.

איך בין געווען דער הויפּט קוכאַר, האָב איך געהאט די מעגליכקייט צו שטילן מיין הונגער און אויך העלפן אַנדערע פריזאָנערס מיט שפּייז, די וועלכע זיינען געווען קראַנק און שוואַך. עס זיינען אויך געווען פּאַציענטן וועלכע האָבן געמוזט האָבן אַ געוויסע דיעטע, האָב איך שוין געזעהן אז זיי זאָלן עס קריגן. אפילו נאָך איצט, לאַנג נאָכדעם ווי איך בין באפרייט געוואָרן פון קאָנצעטראציע לאגער, באַקום איך דאַנק בריוו פון די וועלכע זיינען אַ דאַנק מיר געבליבן לעבן, צווישן וועמען עס איז פון דעם באַרימטען נערוועז ספּעציאַליסט דר. ברונאָ פישער פון פּראג, פאר וועמען איך האָב זיך געמיהט צוצוגרייטן יעדן טאָג אַ דיעטע מאַלצייט פאר אים.

אַלס אַ באַלוינונג פאר מיין גוטער ארבייט, איינשטעלענדיג גאַנץ אָפּט מיין אייגענעם לעבן, כדי צו העלפן מיינע ברידער אין נויט „אחים לצרה". האָב איך געהאט דעם כבוד פון א באזוך פון בארימטע און הויכגעשעצטע פערזענליכקייטן, צווישן וועמען עס איז אויך געווען דער בארימטער רב ר' אשר ראבינאָוויץ, ער האָט מיר געזאָגט, אז ער וועט מתפּלל זיין פאר מיר, אז איך זאָל נאָך זעהן מיין פאַמיליע. די דאָזיגע תפילה און ברכה פון דעם אלטן גוטן רב, איז טיילווייז מקויים געוואָרן.

אין דעצעמבער 1944, האָבן די דאָקטוירים געקראָגן אן אָרדער, צו רעגעסטרירן די אלע וועלכע זיינען געווען אינוואַלידן אָדער אונהיילבאר. דאָס איז גלייך באקאנט געוואָרן צווישן די פּאַציענטן, וועלכע האָבן שוין געווואוסט וואָס דאָס מיינט... זיי זיינען געקומען צו מיר און זיך געמומען בעטן, אז איך זאָל זעהן בעאיינפלוסן די דאָקטוירים ניט ארויפצושטעלן זייערע נעמען אויף דער ליסטע, ווייל דאָס וועט דאָך פאר זיי מיינען גאָר קאַמערן, קרעמאַטאָריומס...

איך האָב אויסגענוצט די פריינדשאַפט וואָס איך האָב זיך erוואָרבן פון די דאָקטוירים און זיי געבעטן צו העלפן די אומגליקליכע. עס האָט א ביסל געהאָלפן, די דאָקטוירים האָבן ניט ארויסגעשטעלט דעם געניען נומער פון די פּאַציענטן אויף דער ליסטע און די סעלעקשאָן איז געוואָרן לייכטער.

אין יענער צייט זיינען געווען אָנגעשטעלט אין דעם האָספּיטאל די פאלגענדע דאָקטוירים: דר. קאָראך, דר. פרייזינגער, דר. וואלענטין, דר. רוביצעק, דר. סעפקאטי, דר. אייזנדאָרפער, דר. בערמאן און דר. קאַץ, וועלכער איז געקומען פון דרום אפריקא און איז ארעסטירט געוואָרן ביי די נאַציס אין פאריז, וואו ער איז געווען פאר א קורצען באַזוך אין אָנהויב מלחמה.

די פֿאַציענטן זיינען געווען אין דער גרעסטער פֿאַרצווייפֿלונג, וויסענדיג אז זיך צוגעפֿינען אויף דער ליסטע, איז דאָס פֿאר זיי א פֿאַספֿאָרט צום קרעמאַטאָריום. אייניגע האָבן שוין געזאָגט וויזוי און אָנגעבעטן אז מען זאָל איבערגעבן זייערע קרובים וואָס מיט זיי איז געשעהן.

פון די 890 פֿאַציענטן זיינען אוועקגעשיקט געוואָרן בלויז 20 פֿאר „סעלעקשאָן", דאָס זיינען געווען אינוואָלידן וועלכע האָבן ניט געקענט באַהאַלטן זייערע פעלערן... און זיי זיינען דאָס פֿארשריבן געוואָרן ביי אַ פּוילישן הויפּט דאָקטאָר. אָט די דאָזיגע אומגליקליכע זיינען געשיקט געוואָרן קיין בירקענאו, אָבער מען האָט זיי ניט פֿארגאזט גלייך, ווייל מען האָט זיי געזעהן אכט טעג נאָכדעם ווי זיי האָבן פֿאר־לאָזן די האָספּיטאל, אין א וואוינונג־בלאק. עס איז אויך מעגליך אז זיי האָבן דאָס איבערגעלעבט, ווייל די רוסן האָבן זיך דערנענטערט מיט יעדן טאָג און די נאַציס האָבן זיך געוואָלט צייגן אין א בעסערן ליכט. טאַקע צוליב דעם האָבן זיי דאן געטומען שוינען די אלטע און קראַנקע, וועלכע וואָלט מען מיט א קורצער צייט פֿרידער אומגעבראכט. דאָס זעלבע איז געטאָן געוואָרן אויך אין די אַנדערע לאגערן, זעהענדיג אז זייער יום הדין קומט אָן...

זינט נאָוועמבער 1944, האָבן מיר שוין געוואוסט אז די דייטשן פֿלאנעווען צו עוואַקואירן די לאגערן אוישוויץ און בירקענאו, און מיר האָבן געזעהן אז זיי האָבן ווירקליך עוואקואירט אלע פֿריזאָנערס, בלויז די אידישע און די דייטשע פֿריזאָנערס זיינען דאָרט פֿארבליבן. עס איז שוין ניט געווען קיין סוד, אז די נאַציס וועלן פֿארלאָזן די לאַגערן צוזאמען מיט די דייטשע פֿריזאָנערס און דאן אויפֿרייסן דעם לאגער צוזאמען מיט די אידן.

אין פֿארבינדונג מיט דעם באשלוס, האָבן די נאַציס פֿארניכטעט די אלע געביידעס, וואָס האָבן געקענט זיין עדות צו זייערע געמיינע פֿארברעכענס, די גאַז קאַמערן, די קרעמאַטאָריומס. בלויז איין קרע־מאַטאָריום האָבן זיי ניט צושטערט, נאָר זיי האָבן עס אויפגעריסן דעם 18טן יאנואר 1945, ווען דער לאגער איז עוואקואירט געוואָרן. אין אָט דעם חודש האָבן זיי אויך פֿארברענט אלע דאָקומענטן און רעגיס־טריר ביכער, וואָס האָבן געקענט צייגן די בארבארישע אָבשויליכע מעטאָדען. מיט דער צושטערונג די „קאָרפּוס־דעליקטי" (די הויפּט פֿאקטן וואָס באווייזן אז דער באַשולדיגטער איז באגאנגען א געוויסן פֿארברעכן), האָבן די נאציס געמיינט, אז זיי וועלן צושטערן און עלי־מינירן זייערע אלע פֿארברעכענס וואָס זיי זיינען באגאנגען.

אין דעם אָבער, האָבן זיי געמאכט א טעות. עדות פון יענער צייט לעבן נאָך, די וועלכע האָבן אַלץ געזעהן און געהערט און זיי וועלן

עדות זאגן וועגן אַלץ וואָס די נאַציס האָבן געטאָן אין די יאָהרען פון 1939 ביז 1945. די טויטע קרבנות און די אלע וועלכע האָבן זיך צוריקגעקערט צו זייערע היימלענדער מיט די אויסגעטאָטואירטע נומערן אויף זייערע אָרעמס וועלן זיין די אייביגע מאָנומענטן, וואָס די נאַצי באַרבאַרן האָבן אויפגעשטעלט צו זייערע אוממענשליכע שווידערליכסטע פארברעכענס.

אין אַ קאַלטע נאַכט פון יאַנואר 1945, האָבן מיר געהערט דאָס שיסן פון האַרמאַטן און ביקסן, אזוי נאָענט איז שוין געווען די שלאַכט־פעלד. טראָץ אונזער מורא אז דער סוף פון די נאַציס אין אונזער לאגער קען אויך זיין אונזער סוף, דאָך האָבן מיר שוין געווארט מיט אומגעדולט אויף דעם.

דעם 16טען יאנואר 1945, בין איך אינפֿארמירט געוואָרן פון גראָס און פון דר. קאָראָ, אז די לאַגערן אוישוויץ, בירקענאו און אלע צווייגן לאַגערן, וועלן עוואקואירט ווערן דעם 17טן און דעם 18טן יאנואר. זיי האָבן מיר געזאָגט אז מען האָט שוין צוגעגרייט די נויטיגע שפייזן פאר דעם מאַרשירן. זיי האָבן מיך געפרעגט צו וועלכע גרופּע איך וויל געהערן צו דער ארבייטער גרופּע אָדער צו דער האָספּיטאל גרופּע.. אין דעם טאָג, האָט זיך נאַטירליך געענדיגט דער טערמין, וואָס די דאָקטוירים האָבן מיר צוגעזאָגט צו העלפֿן ראטעווען מיין לעבן. איך האָב קיין צופיל צייט ניט געהאט זיך איבערצוטראכטן. איך האָב געקענט דייטליך זעהן די געפאר וואָס מיר וועט פֿארשטעהן וועז איך זאָל בלייבן אין האָספּיטאל, איך האָב דאָך געוואוסט וואָס זיי האָבן געטאָן אין ווארשע, און דאריבער האָב איך באַשלאָסן צו געהערן צו דער ארבייטער גרופּע. אין יענער צייט האָב איך ניט געוואוסט וויפיל צרות אונז וועט אויסקומען אויסצושטעהן אין אונזער מאַרשירן...

דעם 17טען יאנואר האָב איך זיך אומגעקערט צו דעם האָלץ־הויף. קיין ארבעט אָבער האָט מען שוין ניט געטאָן, ווייל ביינאכט האָט מען שוין אַלאַרמירט דעם לאגער, און די עוואקואציע האָט זיך אָנגעהויבן. דעם 18טען יאנואר, אין מיטן נאַכט האָט זיך אָנגעהויבן די פארזאמלונג פון די מאַרשירענדע טרופּען, וואָס האָט געזאָלט זיין גרייט אין א האַלבער שטונדע.

דעם 18טען יאנואר 1945, האָבן מיר שוין געוואוסט אז דער אייז איז געבראָכן... די דייטשע פינקטליכקייט און דיסציפּלין, זיינען אפֿגעשוואַכט געוואָרן, און אז דער סוף איז נאָענט, אזוי נאָענט ווי דאָס שלאכטפעלד... פאר מיטנאַכט האָט באַדארפט זיין גרייט בלויז אייַן דריטל פון פּריזאָנערס, אָט די וועלכע זיינען געווען אין גוטן געזונט צושטאַנד. די אנדערע פּריזאָנערס האָבן געזאָלט טראַנספּארטירט ווערן מיט צוג. געווייניליך האָט עס ניט פּאַסירט ווי די דייטשן האָבן צוגעזאָגט.

גאנץ פרי האָבן מיר געהערט דעם גלאָק, אָבער דעם צווייטן קלונג, וואָס דאָס איז אלעמאָל געווען א צייכן זיך צו שטעלן ארבייטן, איז ניט געהערט געוואָרן. דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל אין דער געשיכטע פון אוישוויץ. די מוזיק וואָס האָט באַגלייט די ארבייטער

ארויס פון לאגער און אין אָוועגט צוריק אין לאגער, איז איינגעשטומט געוואָרן, די מוזיק פלעגט אויך שפילען פאר די וואָס מען האָט געפירט צו פארגאזן . . .

אכט אזייגער אין דער פרי האָט מען אָנגעזאָגט אז יעדער איינער דארף זיין גרייט אין א שעה צייט, בעפאָר דעם אריינגאנג־טויער און אז יעדער איינער קען מיטנעמען מיט זיך וואָס ער ווייל. מיר האָבן געגומען פון סטאָר הויז די בעסטע וואָלענע בלאנקעטס (קאָלדרעס) און עס ארומגעוויקעלט ארום די היפטן, צו זיין אַמוויניגסטן אביסל באַשיצט פון פראָסט. מיר האָבן אויך גענומען פלעשער און זיי אָנגעפילט מיט וואסער פארן לאָנגען וועג. מיר האָבן באַהאַלטן ברויט אין די בלאַנקעטס פאר א נויט. דערווייל זיינען מיר געווען ארומגערינגעלט פון עס. עס. לייט וועלכע האָבן אונז געהייסן נעמען וואָס מיר קענען און וואָס מיר ווילן. אומגלויבליכע זאכן האָבן פאַסירט . . . מיר האָבן ניט געקענט גלויבן אונזערע אויגן און אויערן, ווען די פריזאָנערס זיינען פארזאמעלט געוואָרן בעפאָר דעם אריינגאנג טויער, האָבן זיי געקראָגן שפייז פארן מארשירן.

ארום צעהן אזייגער איז געווען מיין רייה און איך בין געווען צופרידן מיט די שפייז, וואָס האָט געזאָלט זיי געגוג פאר פינף טעג. דאָס פאנאנדערטיילן די שפייז האָט געדויערט ביז זעקס אזייגער אין אָוועגט, און די גאנצע צייט זיינען מיר געווען געצוואונגען צו שטעהן אין א פראָסטיגען וועטער. ענדליך האָבן מיר געגומען מאַרשירן. נאָך א האלבער שטונדע פון מאַרשירן האָבן מיר שוין געקענט זעהן ווידער די נאַצישע בלוטדורשטיגקייט. אויפן וועג זיינען געלעגן קערפערס פון די דערשאָסענע פריזאָנערס. דאָס זיינען געווען די קערפערס פון די פריזאָנערס וועלכע זיינען ארויס בעפאָר אונז. אייניגע האָבן נאָך געלעבט, זיי האָבן געג׳גוסס׳ט. צווישן זיי זיינען געווען איבערהויפט פרויען און מיידלעך . . . דאָס איז פאר אונז אלעמען געווען א צייכן, וואָס אונז דערווארט . . . מיר האָבן גלייך געוואוסט אז זיי זיינען דערשאָסן געוואָרן ביי די נאַצים, אָבער מיר האָבן ניט געוואוסט פארוואָס.

איך האָב אלץ ערווארטעט פון אָט די דאָזיגע נאַצי בעסטיעס. איך האָב געוואוסט אז ביי זיי איז רעכט צו שיסן אויף די פארפראָרענע פריזאָנערס אָהן שום סיבה . . . אָבער אויב זיי האָבן געהאט די דאָזיגע אבזיכטן, טאָ פאַרוואָס האָבן זיי אונז ניט דערשאָסן אין לאגער? פארוואָס האָבן זיי זיך גענומען די מי אונז צו געבן שפייז פאר פינף טעג, ווען זיי האָבן אזוי לייכט אונז געקענט ליקווידירן אין לאגער . . . ?

אין עטליכע שעה שפעטער האָבן מיר געלייזט די שרעקליכע רעטענויש. די דייטשע מערדער האָבן אויסגעשאָסן די אלע וועלכע זיינען צי שוואַך צו מארשירן שנעל. זיי האָבן דערלייבט אויגעשאָסן אסך

פרויען, מיידלעך, און די שוואכערע פון די פריזאנערס, אהן שום רחמנות.

אויך פון אונזערע מאַרשירענדע, האָבן זיי דערשאָסן די אלע וועלכע זיינען געווען געצוואונגען צו פארלאנגזאמען זייער מאַרשירונג. דורך די עטליכע שטונדען זיינען דערשאָסן געוואָרן נעבן מיר ארום 300 פּריזאָנערס. איך וועל קיינמאָל ניט פארגעסן יענע אומגליקליכע קרבנות פון די בלוטדורשטיגע נאַצי בעסטיעס...

נאָך אַ מאַרשירונג פון 8 שטונדען, ארום צוויי אזייגער פארטאָג, האָבן די נאַצי מאַסענמערדער סעפּאַרירט טויזענטע פּריזאָנערס. דאָס זיינען געווען די פּריזאָנערס פון לאגער מאָנאָוויץ און די אלע וועלכע האָבן זיך צונויפגעמישט מיט זיי. אָט די פּריזאָנערס זיינען געפירט געוואָרן דורך די נאַציס אין אַ טאָל, וואָס איז געווען ארומגערינגעלט מיט אַ וואלד און זיי הינגעריכטעט מאסענווייז. דער צוטרירט צום טאָל איז געווען אָפּגעשניטן דורך א שטאַרקן גאַרד פון עס. עס. טרופן, אזוי אז קיינער האָט ניט געקענט אַנטלויפן... בלויז א קליינע צאָל איז געלונגען צו אַנטלויפן.

צו די וועמען עס איז געלונגען זיך צו רעטעווען פון יענעם בלוט באָד, באַלאַנגען מיינע פריינד: אורי ליבער, וועלכער האָט אָנגעהויבן מאַרשירן דעם 18טן יאנואר פונקט ווי איך, אויך מרדכי אברהם היינפעלד און יוסף שאול מייאָרוויץ פון חוסט, זיי זיינען גערעטעוועט געוואָרן פון די רוסן דעם 26טן יאנואר 1945.

איך דערמאָן זיך א דראַמאַטישע סצענע, וואָס איז אזוי כאַראַקטעריסטיש וואָס איז פאָרגעקומען דאָן, אין דעם מאַסן מאָרד פון טאָל. מיין לאנדסמאן מייערוויץ, וועלכער איז געווען אין דער גרופּע, האָט געהאט מיט זיך זיין 16 יאָהריגן זון חיים אליעזר, וועלכער האָט זיך ניט אָפּגעשייד פון אים, אָבער אין דער דאָזיגער שרעקליכער פאַניקע די שוידערליכע בלוט באָד, האָט ער פארלאָרן זיין זוהן און ביז איצט האָט מען אים ניט געפונען. אָהן צווייפל אז דאָס אינגל האָט פאַרלאָרן זיין לעבן אין יענער בלוט באָד פאַרגיסונג..

דורך יענע געשעהנישן וואָס זיינע פאָרגעקומען הינטער אונז, האָט מען אונז שטענדיג געטריבן מיט אַ שנעלער טעמפּאָ. עטוואָס פריער האָבן די רוסישע עראָפּלאַנען געוואָרפן שווערע באָמבעס אויף דער צוריקציענדער דייטשער אַרמיי, ווי אויך הונדערטער „סטאלין־ליכטער", וואָס פלעגן באַלויכטן די גאנצע געגענד ביינאכט, ווי עס וואָלט געווען אין מיטן טאָג. דאָס זיינען געווען פייער זיילן, וואָס פלעגן זיך אויפהאלטן פאר שטונדען לאנג אין דער לופט און באַלייכטן דעם גאנצען שלאכטפעלד. אויך די בריקן און די בריטע וועגן זיינען באָמבאַדירט געוואָרן... דאריבער האָבן אונז די עס. עס. באנדיטן

געפירט דורך די פעלדער און לאָנקעס, אָבער די רוסישע נאַכיאָגער זיינען געפלויגן גאַנץ נידעריג איבער אונז. ווייזט אויס אז זיי האָבן דערקענט, אז מיר זיינען דאָס די פריזאָנערס פון קאָנצעטראציע לאַגער, ווייל זיי האָבן אויף אונז ניט געשאָסן.

דאָס מאַרשירן האָט שוין געדויערט ארום 12 שעה, און מיר זיינען געגאנגען און געגאנגען אונטער די שוועריסטע באַדינגונגען, און די וועגן זיינען פארזייט מיט שטאַרבענדע פריזאָנערס, וועלכע האָבן אין זייערע לעצטע מינוטן געהאלטן צוגעדריקט צו זיך די אָרעמע פעקלעך מיט שפייז, אלץ וואָס זיי האָבן פאַרמאָגט...

מיר אלע זיינען שוין געווען זעהר אויסגעמאַטערט און ערשעפט. איך האָב געהאט שרעקליכע יסורים אין מיינע היפטן, און איך בין געווארן זעהר אָפגעשוואַכט, טיילווייז צוליבן לאנגן מאַרשירן און טייל־ווייז פון פארלוסט פון בלוט, נאָכדעם וועז מען האָט מיט צען טעג פריער ארויסגעריסן מיין באַקצאָן. איך האָב באַשלאָסן לויז צו ווערן פון אלץ וואָס איך געהאט מיט זיך, בלויז איבערלאָזן שפייז פאר צוויי טעג. איך האָב אפילו אוועקגעוואָרפן די אלע בגדים וואָס איך האָב אין יענעם מאָמענט ניט באַדאַרפט. איך וויל באַמערקן, אז די פריזאָנערס האָבן ניט נאָר באדארפט טראָגן זייערע אייגענע פעקלעך, נאָר אויך די פעקלעך פון די עס. עס. לייט, ווי שפייז, קליידער און אַלץ וואָס זיי האָבן געהאַט גע׳גנב׳ט. איך האָב אויך באַדאַרפט שלעפן אזא פעקל די גאנצע צייט, טראָץ דעם וואָס איך האָב מיינע אייגענע זאכן אוועקגעוואָרפן און צוטיילט מיין ביסל שפייז צו מיינע קאָמאַראַדן.

מיר האָבן געמאַרשירט ביז צוועלף אזייגער בייטאָג, לויפענדיג. עס איז געווען אַ מאַרש פון טויט... נאָך אזא לאַנגע מארשירונג האָבן מיר געהאָפט זיך אָפצורוהען אַמוויניגסטן אַ גאַנצען טאָג, אָבער ווי אַנטוישט זיינען מיר געוואָרן, וועז נאָך אַן אָפרוה פון בלויז פיר שעה, האָבן מיר וויידער געמוזט געהן... די פיר שעה אָפרוה האָבן מיר פארבראכט אין פערד און חזירים שטאַל. דער גרעסטער טייל פון אונז אָבער, האָט באַדאַרפט בלייבן אין דרויסן, וויל עס איז ניט געווען אזוי פיל פלאַץ פאר אזוי פיל מענשן. די וועלכע זיינען געבליבן אין דרויסן האָבן שטאַרק מקנא געווען די וועלכע האָבן זיך געפונען אין די שטאַלן.

איידער מיר האָבן ווידער געמומען מארשירן, האָבן די עס. עס. ארויסגעשיקט זייערע בלוטהינט, אויסגעפינען צי אייניגע פריזאָנערס האָבן זיך ניט באַהאַלטן, און וועז אימיצער איז געפונען געווארן באַ־האַלטענדיג זיך, האָט מען אים גלייך דערשאָסן. עס זיינען געווען אסך אזעלעכע פאַלן, וויל אפילו אזעלכע וועלכע האָבן גאָרניט געפלאַנט זיך צו באַהאַלטן, נאָר זיינען געווען פארזונקען אין א טיפן שלאָף,

זייענדיג שטאַרק אויסגעמאַטערט, אז זיי האָבן ניט געהערט דעם סיגנאַל אָנצוהויבן ווידער צו מאַרשירן, אויך יענע האָבן זיי דערשאָסן...

דעם 19טען יאנואר 1945, פינף אזייגער נאָכמיטאָג האָבן מיר באַנייט אונזער מאַרשירן. א גאַנצע נאַכט האָבן מיר מאַרשירט אונטער די שוועריסטע באַדינגונגען. אויף דעם נעקסטן טאָג זיין אזייגער אין דער פרי האָבן מיר זיך אָפגעשטעלט. טראָץ דעם שטאַרקן פראָסט, האָבן מיר זיך געבאָדן אין שווייס פון מידקייט... יעדער איינער פון אונז האָט געהאט יסורים און וועהטאָגן אין אלע גלידער, אָבער מיר האָבן געמוזט עס אונטערדריקן, ווייל מיר האָבן געוואוסט וואָס מיר קענען ערווארטען וועז מיר זאָלן צייגן דעם מינדסטן צייכן פון שוואַכקייט... פיל פון אונז האָבן אָבער מער ניט געקענט אויסהאַלטן אוז זיי זיינען געפאַלן ווי אונטערגעהאַקטע בוימער. די עס. עס. ברוינע באַנדיטן האָבן זיי גלייך דערשאָסן. אינצווישן האָב איך נאָך געהאָלפן הרב ר' אשר ראַבינאָוויטש, דורך אונטערהאלטן זיינע הענט, ער זאָל קענען מאַרשירען.

די אומאַרדענונג און די פאַניקע אויף די וועגן איז אומבאַשרייב־לעך. טאַנקען, געפאַנצערטע אָטאָמאָבאָלין, אַנטי עיר־קראַפט ביקסן, טראָקס מיט אַמוניציע און מיט שפייז, האָבן פארשטעלט די וועגן. די קאַרס אין וואָס די נאַצי „העלדן" האָבן זיך געפונגען, האָבן געזוכט אריבערצוקומען איינע די אַנדערע. דאָך אונטער אזעלכע אומשטענדן, האָבן די נאַצי באַנדיטן דורכגעפירט אונצאָהליגע מאָרדן איבער די אומגליקליכע פריזאָנערס און שוצלאָזע אידן.

.19

דעם 20טען יאנואר 1945, ניין אזייגער אין דער פרי, זיינען מיר אַנגעקומען אין גלאוויטץ, אין שלעזיען. מיר זיינען אלע געווען טויט מיד און ערשעפט און שאָקירט פון די נייע שרעקליכע קלאַנגען וואָס האָבן געגומען זיך שנעל פאַרשפרייט צווישן די פּריזאָנערס. אייניגע פון די פראַמינענטע פּריזאָנערס האָבן פארשפרייט א קלאַנג אז מען וועט אונז, טראָץ דעם אַלעם, ברייגען אין די גאַז קאַמערן. אָט דער קלאַנג האָט אויסגעזעהן צו זיין ריכטיג, ווייל צווישן פון די דייטשע פּריזאָנערס, האָבן זיך אַנטזאגט אריינצוגעהן אין א געביידע וואו אלע פּריזאָנערס האָבן באַדארפט אריינגעהן. זיי האָבן געבעטען ביי די עס. עס. לייט, אז זיי זאָלן רחמנות האָבן אויף זיי, אָבער די נאצי באַנדיטן האָבן ניט געהאט קיין פונק רחמנות אפילו פאר זייערע אייגענע און זיי האָבן זיי באַלד דערשאָסן פאר ניט אויספאָלגן זייער באַפעל.

איך האָב אָבער גיט געגלויבט אָט די קלאַנגען, ווייל איך האָב געוואוסט, אז די נאַציס מאַכן ניט לאַנגע מחזקות און פאַרברייטונגען פאר זייערע פאַרברעכערישע טאַטן. דאָס אַלץ פאַסירט פלוצלונג און אונערוואַרטעט, אזוי אז קיין פּריזאָנער אפילו אַ פּראָמינענטער, אָדער אַ דייטשער פּריזאָנער, האָט געקענט וויסן וואָס עס וועט געשעהן אין דעם נעקסטן מאָמענט.

אינצווישן האָט מיך איין לאגער חבר געבעטען, איך זאָל זיך איבער אים מרחם זיין און זאָגען איין משנה אדער איין קאַפּיטל תהלים ער זאָל קענען זאָגן קדיש. אויף מיין פראגע נאָך וועמען? ער האָט יאָהרצייט? איז געווען זיין תשובה, ער האָט נישט קיין יאָהרצייט. נאָר אזוי ווי עס לעבט שוין קיינער נישט פון זיין משפּחה, וויל ער נאָך זיך אליין זאָגען קדיש...

די געביידע אין וואָס מיר האָבן געדארפט אריינגעהן איז געווען א גרויסער גאַראַדזש, אָבער ניט געגוג פאר אונז אלעמען, און א צאָל פּריזאָנערס האָט באַדארפט בלייבן אין דרויסן. אָבער אפילו אינווייניג איז ניט געווען מעגליך זיך אויסצורוהען, עס איז ניט געווען קיין פּלאַץ זיך צוצולייגן.

אין אָט דעם סלעזיען שטעטל זיינען געווען צוגעגרייט פורן אין וואָס מיר זאָלן פאָרטזעצן אונזער וועג. נאָכמיטאָג איז געקומען מיין ריי. 110 פון די פּריזאָנערס זיינען אריינגעקוועטשט געוואָרן אין איין

וואָגאָן. די וואָגאָנען זיינען געווען אָפענע און ארומגעצאַמט מיט שטעכעדיגע דראָטן (באַרבד־ווייערס), צו מאַכן דאָס אַנטלויפן פון דאָרט אונמעגליך. און דער פראָסט האָט געברענט. אונטער אזעלכע אונערטרעגליכע באַדינגונגען האָבן מיר געריזט פיר לאנגע טעג און נעכט אין ביטערן פראָסט. ענדליך זיינען מיר אָנגעקומען אין גראָס־ראָזן — אַ פלאַץ וואָס האָט ניט געגעבן קרעדיט צום נאָמען ראָזן, ווייל מיר האָבן דאָרטן ניט געפונען רויזן, נאָר דערנער. — מיר האָבן דאָרטן געקענט דערוואַרטן בלויז צרות, אומגליק און מעגליך טויט ...

דער קאָנצעטראַציע לאַגער אין דעם קליין שטעטל גראָס־ראָזן, וואָס איז געלעגן אין מערב זייט פון ברעסלאו, איז געווען אַ לאַגער פון פאַרניכטונג, בלויז אין א קלענערער מאָס ווי אוישוויץ, עס האָט געהאַט איר גאַז קאַמער, איר קרעמאַטאָריום און אפילו אירע צווייגן אָפטיילונגען ...

דער לאַגער איז געווען צעטיילט אין צוויי טיילן: א טייל פאר די בלייבענדע פֿריזאָנערס און א טייל פאר די וואָס ווערן אומגעבראַכט. די איינוואוינער פון יענעם קאָנצעטראציע לאַגער האָבן שוין זיך דאָרט געפונען פאר פיל יאָרן, ארבייטענדיק אין די מלחמה פאַבריקן. די איינ־וואוינער פון אנדער טייל פון לאגער, זיינען אלע מאָל אומגעבראַכט געוואָרן. אָדער מען פלעגט זיי אוועקפירן אין אן אנדער לאגער, אָדער אין די גאַז קאַמערן.

דער אזוי גערופענער טראַנספאָרט בלאק איז צוזאמענגעשטעלט געוואָרן אין א געאַייל און אין אָפּגעלאָזענקייט, ווייל די באַראַקן זיינען געבראכט געוואָרן בלויז אין נאָוועמבער 1944, פון בירקענאו. ווי אן אלטער איינוואוינער אין יענעם לאַגער, האָב איך זיי גלייך דערקאַנט. די שפייז וואָס מיר האָבן געקראָגן איידער מיר האָבן פארלאָזן אוישוויץ האָט זיך שוין געענדיגט מיט אַ פּאָר טעג צוריק, אזוי אז מיר זיינען געווען ניט נאָר טויט־מיד, נאָר אויך זעהר הונגעריק. אונזער דורשט האָבן מיר געשטילט מיט שנעע, אָבער וואָס צו עסן האָבן מיר ניט געהאַט. אפילו די געווענליכע דיסאינפעקציע און באָד, האָט מען ניט געטאָן, ווי אין די אנדערע קאָנצעטראציע לאַגערן. מען האָט אונז געשיקט אין איינעם פון די טראנספאָרט בלאק, וואָס מען האָט פריער באַנוצט אלס סטאָר־הויז פאר צעמענט.

איידער מיר האָבן געקענט נוצען אָט דעם באַראַק, האָבן מיר באַדאַרפט אַוועקנעמען א גרויסע צאָל פון צעמענט־זעק. א סאָך זעק האָבן זיך צעריסן און די שטויב האָט זיך צעטראָגן איבערן גאַנצען באַראַק. מען האָט אריינגעקוועטשט 1200 מענשן אין דער געביידע. קיינער האָט זיך ניט פאראינטערעסירט ווי אזוי מען וועט זיך דאָרט אַלע קענען פאָמיעסטשען. עס איז געווען אונמעגליך זיך צו לייגן.

עס איז אפילו געווען אונמעגליך זיך צו זעצן און די וועלכע האָבן שוין יאָ געפונען א פלאַץ צו זיצען, איז עס געווען אויפן פייכטן באָדן. אָבער מיר זיינען געווען אזוי אויסגעמאַטערט אז מיר האָבן אייַנגעשלאָפן.

אין מיטן נאַכט האָט מען אונז אויפגעוועקט מיט אַ שטורמישן טומעל. מיר האָבן געהערט אן אויסרוף: „נעמט אייער שפייז!" באַלד איז ערשינען דער פירער פון בלאָק מיט זיינע מענטשן. זיי זיינען אריין אין דער געבוידע אין דער צייט וועז די אָרעמע פריזאָנערס האָבן גענומען עפענען זייערע אויגן, און ניט קענענדיג זיך גלייך אויפשטעלן צוליב דער פארשלאָפענקייט, האָבן נאַצישע באַנדיטן געגומען טאָפּטשען מיט זייערע שווערע שטיוועל אויף די קעפּ פון די אויסגעמוטשעטע פריזאָנערס, פיל פון די אומגליקליכע זיינען צעטראָטן געוואָרן אוף טויט. . . .

מיר האָבן גלייך אָרגאניזירט אַ קאָמאנדאָ וועלכע האָבן באַדאַרפט ברייגען די שפייז, מעשטיינס געזאָגט.

געגענאיבער אונזער בלאָק איז געווען בלאָק 37 וואָס איז באַנוצט געוואָרן טיילווייז פאר אַ באַד־צימער און טיילווייז פאר אַ האָספיטאל. עס איז געווען צוועלף מעטער לאנג און אַכט מעטער בריט. די וועגט זיינען געווען פון דינע הילצערנע שאַפעס. אויף דעם באָדן איז געווען א ביסל שטרוי אויף וואָס די פאַציענטן זיינען געלעגען מיט פאַרשידענע מחלות: טיפוס, שווינדזוכט, אינפלועגציע, לונגען ענטצינדונג א. א. וו., איך האָב געזעהן א סך פריזאָנערס וועלכע זיינען אריינגענומען געוואָרן אין האָספיטאל, אָבער איך האָב קיינמאָל ניט געזעהן אימיצען אַרויסקומענדיג פון דאָרט. איך בין געווען כמעט איבערצייגט אז מען האָט די פאַציענטן פארגיפטעט מיט די איינשפריצונגען. יעדען טאָג נאָכמיטאָג און אין אָוונט פלעגט מען אַרויסטראָגן 30־40 קערפערס, א טייל פון האָספיטאל און א טייל פון דעם טראָנספּאָרט וואָס איז אין בלאָק 37. צווי מאָל א טאָג פלעגט מען די קערפערס אוועקטראָגן צום קרעמאַטאָריום וואָס איז געווען ארום 200 טריט ווייט פון האָספיטאָל. מיין פארדאכט וועגן די פאטאָלע איינשפריצונגען איז שפּעטער באַשטעטיגט געוואָרן פאר מיר פון די פריזאָנערס וועלכע האָבן זיך געפונען אין לאָגער גראָס־ראָזן פאר א לענגערער צייט.

דער לאָגער גראָס־ראָזן איז געווען ארומגעצוימט מיט שטעכעדיגע דראָטן, וואָס זיינען געווען עלעקטריפיצירט. אינווייניג איז געווען נאָך א צוים פון שטעכעדיגע דראָטן וואָס איז ניט געווען עלעקטריפיצירט. דאָרט איז אויך געווען א טויער, די סאַדיסטישע נאַצים, די עס. עס. לייט פלעגן צורופן אייניגע פריזאָנערס און זיי היסן עפּעס ברייגען דורכן טויער, וועז זיי פלעגן צוקומען ניט וויט פון דעם עלעקטרישן

דראָט, פלעגן די נאַצי באַנדיטן אַ שטויס טאָן דעם פריזאָנער צו דעם עלעקטרישן דראָט און יענער פלעגט עלעקטרעפיצירט ווערן...

נאָכדעם ווי מיר זיינען דאָרט אָפגעווען צוועלף טעג, האָט מען אָנגעהויבען צו שיקען דעם טראַנספאָרט וויטער. איך האָב געטאָן אלץ וואָס נאָר איך האָב געקענט אַרויסצוקריכן פון אָט דעם גיהנום. איך האָב אָנגעבאָטן צו טאָן אַרבייט אַלס מעכאַניק, אלס אַ שלאָסער. איך האָב נאָר געוואָלט אַרויסקריכן פון גראָס־ראָזן. עס האָט געדויערט פינף וואָכן ביז וואַנען מיר האָט זיך דאָס איינגעגעבן. דערווייל האָט דער טראַנספאָרט וואָס איז געקומען פון אוישוויץ געהאַט גרויסע פאַרלוסטן. די פּריזאָנערס וועלכע האָבן איבערגעלעבט די שטורעמס פון גאַז קאַמער, פון קרעמאַטאָריעס, האָבן געגומען אויסשטאַרבן פון די פאַר־שידענע קלעפּיגע קראַנקהייטן אין גראָס־ראָזן. אַלערליי קלעפּיגע קרנקהייטן האָבן דאָרט געבושעוועט.

לויט ווי איך האָב אָפּגעשאַצט זיינען דאָרט טעגליך אויסגעשטאָרבן אַרום 80 פּריזאָנערס וועלכע זיינען געקומען פון אוישוויץ. אזוי ווי דאָרט זיינען אויך געווען דייטשע פּאָליטישע פּריזאָנערס, האָט מען אונז אין פעברואר 1945, געצוואונגען צו טראָגן א „מגן־דוד" אויף דעם ארבעל.

אָט איז געקומען די צייט צו עוואקואירן גראָס־ראָזן, וויל די רוסן האָבן אַרומגערינגלט אלע דייטשע פאָזיציעס אין שלעזיע. א טאָג איידער מיר האָבן פארלאָזן דעם לאגער, האָבן די עס. עס. באַנדיטן געאָרדערט זייערע שקלאַפן צוצובריינגען די הונדערטער טויטע קער־פערס צום קרעמאַטאָריום. איך האָב אויך באַאָרפט אַרויסהעלפן אין דער ארבייט...

וען מיר האָבן פארלאָזן דעם לאגער האָב איך געקענט מערקן פיל קערפערס פון די פּריזאָנערס וואָס זיינען געהאָנגען אויף דעם עלעקטריפיצירטן שטעכיגן דראָט פון וואָס עס זיינען נאָך געגאנגען פונקן. ענדליך זיינען מיר געקומען צום אריינגאנג טויער און געקראָגן עטוואָס שפייז פארן וועג. מיר האָבן וויטער מאַרשירט. דריי טעג און דריי נעכט האָבן מיר מאַרשירט אָהן שפייז, פיל פון אונז זיינען גע־שטאָרבן פון הונגער.

מיר האָבן איבערגעלעבט היבשע „עיר־רעידס (לופט אַטאַקעס). אָבער די לופט אַטאַקע וואָס מיר האָבן דורכגעמאכט ווען אונזער צוג איז אָנגעקומען אין וואַימער, האָט אריבערגעשטיגן אַלע אנדערע אַטאַ־קעס וואָס מיר האָבן דורכגעמאכט פריער און נאָכדעם... הונדערטער באָמבערס זיינען געפלויגען איבער דעם סטיישאָן, וואַרפענדיג פייער סיגנאַלען. די סטיישאָן פון וואימער איז געווען געפאקט מיט מיליטע־רישע טראַנספאָרטן. די באָמבערס האָבן געשליידערט באָמבעס איינע

נאָך די אַנדערע. טויטע און פארוואונדעטע האָבן זיך געוואַלגערט אַרום. רויך וואָלקענס האָבן איינגעהילט די שטאָט, אויך אונזערע טראָקס זיינען געווען טיילווייז צעשטערט. די עס. עס. באַנדיטן זיינען געלאָפן ווי ווילדע חיות צו זוכן שוץ... איך שטעל זיך פאָר אז דאָס איז געווען זייער „יום הדין"...

וויבאַלד אז די עס עס. לייט זיינען זיך צעלאָפן ווי פאר׳סמ׳טע מייז, איז שוין במילא פון אונז ארונטערגענומען געוואָרן די דיסציפלין. מיר האָבן באַלד ארונטערגעשניטן די שטעכעדיגע דראָטן. מיר האָבן דערשנאַפט א צוג מיט קעפלעך קרויט, און יעדער איינער פון אונז האָט געגומען אַ קעפל קרויט און מיר האָבן געגומען עסן מיט גרויס אַפעטיט, צושטילן מיט דעם אונזער הונגער און דורשט, ווייל מיר האָבן ניט געגעסן און ניט געטרונקען פאר דריי טעג.

איין שטונדע נאָך דער באָמבאַדירונג, און זיי האָבן שוין געפונען אן אויסרייד אָנצוגעהן מיט זייערע מאָרדן, זיי האָבן דערשאָסן יעדן פּריזאָנדער וועמען זיי האָבן געפונען נעבן דעם וואָגאָן מיט די קרויט.

דורך די לופט אַטאַקעס האָבן אייניגע פּריזאָנערס געמאכט א פארזוך צו אַנטלויפן, אָבער די „היימוואר" וואָס איז דאן געווען אויפן וואָך האָבן זיי געכאַפּט. די רוסן האָבן זיך געגומען דערנענטהערן און אונזער טראנספּאָרט איז געבראכט געוואָרן אין בוכענוואלד, וואָס איז געווען נעבן וואימאר.

וועו מיר זיינען אָנגעקומען אין בוכענוואלד, איז דער ערשטער אָפּיציעלער אַקט געווען די געוועלטיגע דיסאינפעקציע. דאן האָט מען אונז פולשטענדיג אונטערזוכט. די נאצישע האָבן געזוכט גאָלד. מיר האָבן באדארפט עפענען דאָס מויל און צייגן אונזער צונג, כדי צו צייגן אויב מיר באהאלטען ניט קיין גאָלד אונטער די צונג. מיט א קליין הילצערנעם שטיק האָבן זיי אויפגעהויבן אונזער צונג און דאָרט געזוכט. מיט דעם זעלבן האָלץ שטיק האָבן זיי אריינגעטאָן אין יעדן אויגעם׳ס מויל.

נאָכן באָד האָט מען פון אינז אוועקגענומען אלע קליידער, אונטער־ווש, און מיר האָבן געקראָגן אזוי גערופענעם „יוניפאָרם" וואָס איז באַשטאַנען פון געשטרייפטע הויזן א דינע העמד (אין זומער פלעגט מען אונז געבן וואראמע העמדער), א געשטרייפטן רעקל און אַ פּאָר הילצערנע שיך. אין דער אויסשטאַטונג האָבן מיר געציטערט פון קעלט. עס איז דאָרט פאר אונז געווען ערגער ווי אין אוישוויץ. די נומערן וואָס מען האָט אונז געגעבן אין אוישוויץ זיינען ניט געווען גילטיג אין בוכענוואלד און מען האָט אונז געגעבן אַנדערע נומערן. איך האָב געקראָגן דעם נומער 125,643.

.20

אין יענער צייט זיינען געווען אין בוכענוואלד 60,000 פּריזאָנערס, אָבער דער פּלאַץ האָט געסטייעט בלויז פאר 30 טויזענט פּריזאָנערס. די דייטשן האָבן ניט געוואוסט וואו אונז אַהינצוטאָן. פאר א קורצער צייט האָבן מיר זיך אויפגעהאלטן אין א בלאָק וואָס האָט אויסגעזעהן ווי אַ צירק. דער דאַך איז געווען פון לייוועטן, און די וועטן זיינען אויך געווען פון לייוועטן, דאָרט זיינען ניט געווען קיינע בעטן, קיינע שטרויענדע מאַטראצען און קיינע קאָלדרעס. עס איז דאָרט ניט געווען קיין פּלאַץ זיך צו לייגן, זיך אַראָפּצוזעצן. צווישן טעג און צווישן נעכט זיינען מיר געשטאַנען צוגעדריקט אייגע צו די אַנדערע זיך צו האַלטן וואַרעם. עס איז געווען אונמעגליך צו לעבן דאָרט, און א סך זיינען טאַקע אויסגעשטאָרבן.

ענדליך אויפן דריטן טאָג האָט מען אונז געגעבן עטוואָס שפּייז און דאָס האָט מען אונז געגעבן איינמאָל אין 24 שטונדען. אין צווישן טעג ארום האָט מען אונז אריבערגעפירט אין אַ קינאָ־טעאַטער געביידע, דאָרט, אַמווייניגיסטן האָבן מיר געהאַט אויף וואָס צו זיצען.

נאָך אַכט טעג האָט מען אונז אריבערגעפירט צום בלאָק 59 וואָס איז געווען באַוואוסט אין גאנצען לאָגער אַלס דער „בלאָק פון טויט". 1600 פּריזאָנערס האָט מען אריינגעשפּאָרט אין יענער געביידע און 5־6 מענשן האָבן פּארנומען איין בעטל. אלץ איז אין אָט דעם לאָגער אראנזשירט געוואָרן צו מאכן אונזערע לעבנס אונערטרעגליך. נאָך עטליכע טעג פון אזוי מוטשען זיך, האָב איך געפילט אז איך קען מער ניט איבערטראָגן. איך האָב געבעטען אז מען זאָל מיך אריינעמען אין האָספּיטאל, אָבער אָהן ערפאָלג. דאן האָב איך געגעבן צו א דאָק־טאָר צווישן טעג שפּייז וואָס איך האָב געהאט אָפּגעשפּאָרט, ווייל צוליב מיין קראנקהייט האָב איך נישט געקענט עסן, און ער האָט פאר מיר מעגליך געמאכט, מען זאָל מיך אריינעמען אין בלאָק האָספּיטאל. איך בין זיכער, אז דאָס האָט געראטעוועט מיין לעבן.

אין בוכענוואלד האָב איך באגעגענט אייניגע לאנדסלייט מיינע פון חוסט, וועלכע זיינען געקומען פון אנדערע קאָנצענטראציע לאָגערן. איך בין געווען גליקליך צו קענען איבערגעבן אייניגע פון זיי גוטע נייעס. איך האָב דאָרט געטראָפן ישעי־ה און משה קאָהאן און איך האָב זיי געזאָגט, אז איך האָב גערעדט מיט זייערע פרויען אין בירקענאו

און אז אלעקסאנדער קאהאנ׳ס קליינע טאכטער האָט זיך געראטעוועט און זי געפינט זיך אין בודאפעסט אין גוטע, זיכערע הענט. איך האָב אריינגעגעבן א פונק פון האָפענונג צו מיין אלטן פריינד דוד ראָזענפעלד פארזיכערענדיג אים אז זיין ווייב לעבט און איך האָב גערעדט מיט איר. איך האָב דערמונטערט מיין לאנדסמאן שאול פיקסלער, זאָגענדיג אים אז איך האָב געזעהן זיין טאכטער אין דער קיך פון בירקענאו.

איך האָב אויך באַגעגענט אין בוכענוואלד דר. איזענבערג, משה שטיינבערגער, חיים ערגער, מארטין לאזאראָוויטש, דר. מילער, מרדכי גראָס און משה מארקאָוויץ. פון אָט די דאָזיגע עלף מענשן בלויז מאַרטין לאזאראָוויטש האָט זיך צוריקגעקערט נאָך דער באַפרייאונג. אויך דעם הויכווירדיגן רבי פון רעזאוויא, הרב ר׳ אשר ראבינאָוויטש, ער איז נפטר געוואָרן אין דעם לאַגער, ווי פיל אַנדערע טויזענטער, יהא זכרם בריך!

אזוי ווי איך בין געווען פאראינטערעסירט מיט אַלץ וואָס עס איז געשעהן אין אוישוויץ און אין בירקענאו נאָך איידער מען האָט מיך אַהין פאַרשלעפט, פונקט אזוי בין איך געווען פאראינטערעסירט אין אַלע פאַסירונגען וואָס זיינען פאָרגעקומען אין בוכענוואלד, דורך דער צייט וואָס איך האָב זיך געפינען אין אוישוויץ. איינער וועלכער איז געווען ווי מען זאָגט איינגעבירגערט אין בוכענוואלד, האָט מיר א־בער־געגעבן די פאַלגענדע אינפאָרמאַציע.

דער לאַגער איז עטאַבילירט געוואָרן דאָרט אין 1937, אין ער האָט זיך גערופן עטערבורג. שפעטער האָבן די פריזאָנערס דאָס אָנגעהויבן צו רופן „בוכענוואלד״ און דער נאָמען איז שוין פאַרבליבן ביז דעם סוף פון דער נאַצישער הערשאַפט. עס איז געבויט געוואָרן אויף דעם זעלבן שטייגער ווי דער לאגער אין אוישוויץ. די אויפזעהר פון אָט דעם לאַגער האָבן דערמאָרדעט א סך דייטשע אידן און להבדיל, קאָמו־ניסטן, וועלכע זיינען געווען די ערשטע קרבנות פון די דייטשע פאר־פאַלגונגען. אין די אָנקומענדע יאָרן זיינען אהין געבראכט געוואָרן אַלע פאַליטישע פריזאָנערס פון די לענדער וואָס די נאַצים האָבן „באַפרייט״ אָדער „אַנעקסירט״ צום דריטן רייך. דאָרט האָבן זיך געפונען פריזא־נערס פון עסטרייך, טשעכאָסלאָוואקיע, יוגאָסלאַוויע פוילין, פראנקרייך, בעלגיע און האָלאנד. צווישן וועמען עס איז געווען לעאָן בלום פון פראנקרייך און די דייטשע קאָמוניסטן טהעלמאן און פישער.

אין אָט דעם לאַגער האָט מען באַהאַנדעלט די אידן ווי טראנס־פאָרטירטע פריזאָנערס, וועלכע זיינען ניט באַשיצט פון געזעץ. די אַרישע פריזאָנערס האָט מען נאָך פארעכנט פאר מענשן וועלכע האָבן געהאָט געוויסע שוץ פריוועלעגיעס. אַמווייניגסטן זיינען זיי געווען זיכער אז מען וועט זיי ניט שיקן אין די גאַז קאַמערן.

דאָס זיינען געווען די באַדינגונגען און די לאַגע אין לאַגער בוכענ־ וואַלד, ווען קאַרל אָטטאָ קאָך איז געווען דער הויפט פון דעם לאַגער. קאָך איז פריער געווען א באַנק קלוירק וועלכער איז שוין געזעסן אין תפיסה פאר היפשע שוועדע פארברעכענס, אייזער מען האָט אים אריינגענומען פון די אויסגעקליבענע עס. עס. גרופּען. טראָץ דעם וואָס ער איז שוין פאראורטיילט געוואָרן פאר פעלשונג און שווינדעל, אין דעם דריטן רייך, איז פאר אים ניט געווען קיין הינדערניס אריינגע־ נומען צו ווערן אין דער געגנגטסער עליטה קאַרפּאַריישאַן די עס. עס., פארקערט זיינע פארברעכענס זיינען פאר אים געווען א גוטע רעקא־ מענדאציע. אָט דאָ האָט ער געקראָגן די מעגליכקייט אויסצונוצען זיינע „פעהיגקייטן".

אין בוכענוואלד, האָט ער געקענט פיניגען אפילו מאַרדען וויפיל זיין האַרץ האָט געגלוסט... זייענדיג דער קאַמאַנדיר פון בוכענוואלד האָט ער געקענט „דעיסטעווען" וויפיל ער האָט נאָר געוואָלט. דאָ איז איז ער געווען דער „האַר" דער „צאַר" איבער לעבן און טויט. האָבענ־ דיג די אַלע נויטיגע „מעלות" האָט אים הימלער, פריער אויסגע־ קליבן צו זיין דער קאַמאַנדיר פון דעם לאַגער סאקסענהויזן. ווען דער לאַגער בוכענוואלד איז געשאַפן געוואָרן, האָט הימלער אַנער־ קענענדיג זיינע „פעהיגקייטן" באַשטימט אָטטאָ קאָך אַלס קאַמאַנדיר איבער אָט דעם לאַגער. דאָ האָט קאָך געקענט בעסער אַנטוויקלען זיינע מערדערליכע אינסטינקטן.

אָטטאָ קאָך איז געוואָרן אזוי פאָפולאר אלס א נאַצי פירער און מאסענמערדער, אז די נאַציס האָבן אים גאָנץ אָפט געשיקט מיט אַ ספּעציעלע שליחות קיין פראנקרייך, בעלגיע און האָלאנד צו מאַכן אָרדענונג דאָרט אויפן נאַצישן אופן... קאָך האָט צו זיך קיין גלייכן ניט געהאט, אין ליקווידירן די אַלע אַנטי נאַצי עלעמענטן, אין ער האָט געשטיגן ביי אַלע נאַצי הויפטן. ער האָט קיינמאָל ניט פאַרגעסן צו בריינגען סאָוועניירס פון די אנדערע לענדער וואו ער האָט „גע־ ארבייט". ער האָט מיט זיי דעקאָרירט די זאכן וואָס ער האָט פון דאָרט אוועקגעראובט, ווי אויל־פעינטינגס פון באַרימטע מאַהלער, בארימטע סקולפטור זאכן, פערסישע טעפּיכער, דימענטנע און גאָלדענע צירונג מיט דיאַמאַנטען. דאָס אַלץ האָט קאָך געבראכט אין זיין פאַלאַציכער היים אין בוכענוואלד, וואָס די פריזאָנערס זיינען געצוואונגען געוואָרן צו בויען פאר אים.

אָט די דאָזיגע הויז זיינע, האָט געהאט צוואַנציג צימערן, וואָס זיינען אלע געווען פרעכטיג און לוקסוסרייך מעבעלירט... ער האָט געהאַט שטאַלן פאר זיינע „רעיס־פערד" (געיעג־פערד) און שטאַלן פאר די פערד פון זיין פרוי די טרויערדיגע באַרימטע אַילזא

קאָך, גאראדזשעס א. א. וו., ווי געזאָגט האָט ער אָט די דאָזיגע אלע געביידעס זיך ערוואָרבן דורך דער פּראצע פון די געצוואונגענע פּריזאָנער שקלאַפן, אי־בער וועמען ער האָט געהערשט מיט אן אייזער־נעם פויסט. ניט איין פּריזאָנער שקלאף האָט אָטטאָ קאָך דערשאָסן מיט זיין אייגענער האַנט, ווייל יענער האָט ניט געטאָן זיין ארבייט שנעל גענוג. דערשיסן אָ מענטשן איז ביי אים געווען גאַנץ לייכט. עס איז באַוואוסט אז ער האָט דערמאָרדעט די דייטשע קאָמוניסטישן פירער טהאלמאן און פישער און ער האָט „אויפגעהאַנגען" זייערע קעפ איבער זיין שרייבטיש אַלס „טראָפיס" פון זיג...

מיר ווייסן אויך אז קאָך האָט געאָרדערט אויסצונוצן די הויט פון די דערמאָרדעטע מענשן צו מאַכן פון זיי ניצליכע אַרטיקלען ווי האַנט־בייטלעך, טאָבאַקאָ זעקלעך און וואליזעס. גאַנץ אָפט האָט ער דערמאָר־דערט פריזאָנערס וועמענס הויט איז געפעלן געווארן זיין פרוי אילזא קאָך, וועלכע איז געווען אזוי סאָדיסטיש פארדאָרבן ווי ער. ער פלעגט אפילו מאָרדן אין דער געגענווארט פון זיינע קינדער, כדי צו געבן זיי אַ ריכטיגע ערציאונג אין „העלדישקייט און בראווקייט"...

מען האָט מיר איבערגעגעבן אַז אָטטאָ קאָך איז שוין איינמאָל געווען פאַרהייראַט, אָבער זיין ערשטע פרוי האָט אים גע׳גט, ווייל זי האָט ניט געקענט פאַרטראָגן זיין פערוועזיטעט און פאַרדאָרבענעם כאַראַקטער. מיט זיין צווייטען הייראט האָט ער אָנגעטראָפן אויף אַ ווייב וואָס איז געווען מער צוגעפאַסט צו אים. פריער איז זי געווען אַ דינסט אין א גאסט־הויז, דאן סעקרעטערין פון דער געסטאַפּאָ אין דרעזדען. ווען זי האָט געארבייט אין סאקסענהויזן, האָט זיך אָטטאָ קאָך פאַרליבט אין איר, און ווען ער האָט פארלאָזן דעם לאַגער, איז זיין סעקרעטערי אילזא, אוועק מיט אים אַלס זיין ווייב.

אין בוכענוואלד האָט אילזא זיך אויפגעפירט ממש ווי אַ קעניגין. זי האָט געהאט די בעסטע געי׳עג־פערד, וואָס איר מאָן האָט אוועק־גערויבט. זי האָט געהאט די טייערסטע אויטאָמאָבאָלין, אסך דינסטן און פיל פאַרעהערער. זי איז געווען פונקט אַזאַ טייוועל ווי איר מאָן, פעהיג צו באַגעהן די ערגסטע און שוידערליכסטע פאַרברעכענס. זיי ביידע זיינען דאָס געווען די אמת׳ע ריכטיגע פאַרשטייער פון דער דייטשער נאַצי רעגירונג.

די פאַרברעכענס וואָס אילזא קאָך איז באַגאַנגען אַלס די ווייב פון אָטטאָ קאָך דעם קאָמאַנדיר פון לאגער בוכענוואלד, זיינען דערוויזן געווארן ביים משפט אין נירענבערג, צו וואָס פּריזאָנערס וועלכע האָבן איבערגעלעבט די שלאכטהייזהער סאקסענהויזן און בוכענוולאד, זיינען געוויפען געווארן אַלס עדות. זי האָט געהאט א שוואכקייט צו לעמפּ־שעידס (לאָמפּ־ קאָלפאַק, אַבאַזשור) פון מענשליכער הויט. זי איז

געווען די ערגסטע סאַדיסטין, און זי איז באַגאַנגען אַזעלכע פאַרברע־כענס אין לאַגער, וואָס איז אזוי עקעלהאַפטיג אז עס איז אונמעגליך דאָס איבערדערציילן ... וועז זי פלעגט רייטן אויף אַ פערד, פלעגט זי מכבד זיין יעדן פּריזאָנער וועמען זי פלעגט פארבייריטן, מיט איר בייטש, און זי פלעגט דאן שמייכלען וועז אירע נאַצי באגלייטער פלעגן דערשיסן די אַרעמענע קרבנות ...

.21

אין 1942 האָט קאַרל אָטטאָ קאָך געקראָגן אן אָרדער צו אָרגאַניזירן „די נייע אָרדענונג אין פוילין", און זיין ערשטע ארבייט איז געווען צו עטאַבילירן דעם קאָנצעטראציע לאַגער טרעבלינקא, נעבן לובלין, אין וועלכן הונדערטער טויזענטער פוילישע אידן זיינען אומגעבראכט געוואָרן, ווי אויך 90 פּראָצענט פון אלע אידן אין סלאָוואקיע, און דאָס אזוי שנעל ווי זיי זיינען אָנגעקומען אין לאַגער, די קאָנצעטראציע לאַגערן אוישוויץ און בירקענאו זיינען אויפגעשטעלט געוואָרן אויף קאָך׳ס אימפולס און לויט זיינע פּלענער . . .

אָבער, ווי דאָס וועלט זאָגט: „סוף גנב לתליה" (דער סוף פון אַ גנב איז געהאַנגען צו ווערן), איז מקוים געוואָרן אויף דעם בלוטהונט אָטטאָ קאָך, דעם קאָמאַנדיר פון לאַגער. דער טאָג פון זיין מפלה איז געקומען. ווי איך האָב שוין געהאַט באַמערקט פריער, פלעגן די נאַציס אויסהאָקן די גאָלדענע צייהן און די גאָלדענע „בריזשעס" פון די מיילער פון די אומגעקומענע פריזאָנערס. קאָך האָט געהאַט דעם שטרענגען אָרדער צו שיקן דאָס גאָלד צום רייכסבאַנק. די אלע נאַציס זיינען געווען פון די געמיינסטע און נידעריגסטע בעסטיעס. זיי האָבן ניט געקענט דולדן, אז איינער פון זיי זאָל האָבן אַ בעסערע געלעגנ־הייט צו גנב׳נען מער ווי די אַנדערע. די רואינע פון דעם מעכטיגן קאָך איז פאראורזאכט געוואָרן דורך די קנאה פון זיינע קאָמאָראַדן.

טראָץ דעם וואָס קאָך האָט געהאט דעם שטרענגען אָרדער צו שיקן דאָס גאַנצע גאָלד וואָס ער ווען ארויסבאַקומען פון דעם קאָנ־צעטראציע לאַגער, צום רייכסבאַנק, פלעגט ער פארהאַלטן א טייל פון דעם און ניט קיין קליינעם טייל, פאר זיך. קיינער אויסער זיין סעק־רעטאר פּעטריק האָט ניט געוואוסט וועגן דעם.

כאָטש פּעטריק איז געווען פארהיראַט, איז ער אָבער געווען אַ גרויסער פארעהרער פון אילזא קאָך. וען אָטטאָ קאָך איז בעאויפ־טראגט געוואָרן צו קומען אין טרעבלינקא און דאָרט עטאַבילירן אַ קאָנצעטראַציע לאַגער, האָט ער מיטגענומען זיין סעקרעטאר פּעטריק. איינמאָל האָט זיך פּעטריק צוריקגעקערט קיין דייטשלאנד פאר אַ קורצן אורלייב (וואַקאַציע) און די ערשטע זאַך וואָס ער האָט געטאָן איז געווען זיך צו זעהן מיט זיין „לייבי־פריענד" אילזא קאָך. אילזא האָט אויסגענוצט די געלעגנהייט און אים געפרעגט אויב ער קען פאר

איר קריגן אַ שטיקל גאָלד וואָס זי דאַרף עס האָבן פאר אירע צייגער.

דער „קאַוואַליער" פּעטריק האָט ניט געוושאַלעוועט און אויף מאָרגן האָט ער איר געבראכט אַ היבש שטיקל גאָלד. וועלן אילזאַ האָט געבראַכט דאָס שטיקל גאָלד צו איר דענטיסט, האָט ער זי געפרעגט וואו זי האָט עס געקראָגן? זי האָט גאָרניט פאַרדעכטיגט און זי האָט אים דערציילט דעם אמת, אז איר מאַנ׳ס סעקרעטאר פּעטריק, האָט עס איר געגעבן. דער דענטיסט האָט זיך געמאכט גלייכגילטיג און ער האָט געזומען אַ מאָס פון אירע צייהן.

דאָ איז כדאי צו באַמערקן, אז אין די קאָנצעטראציע לאַגערן האָט עקזיסטירט אַ נעץ פון ספיאָנאַזש. איין נאָצי באַנדיט האָט געהאַלטן אן אויג אויף דעם צווייטן... אָט אזא געהיימער אַגענט איז געווען דער דענטיסט ער האָט גלייך געמאָלדן דעם געסטאַפּאָ אין וואימער. פּעטריק אליין איז געווען א מיטגליד פון געסטאַפּאָ אין בוכענוואלד.

די געסטאַפּאָ פון וואימער האָט אָפּגעשטאַטעט אַ ווייזיט אין פּעטריק׳ס היים. דאָרט האָבן זיי געפונען צוויי טראָנקס (קאָסטענס) מיט אַ היפש ביסל גאָלד און אַנדערע ווערטפולע זאכן. מען האָט גלייך געריפן פּעטריקן אין געהיים פּאָליציי, וואו מען האָט שוין געבראכט די טראָנקס מיט די גאָלד. מען האָט פּעטריקן גלייך אַרעסטירט. דער דאָזיגער פּאַל איז גלייך אויסגעפּאָרשט געוואָרן.

פּעטריק האָט איינגעזעהן אז ער וועט שוין באַשטראָפט ווערן, האָט ער געזומען רעכט דערציילט אז די גאָלד וואָס מען האָט געפונען ביי אים, איז בלויז א קליינע טייל פון דעם גאָלד וואָס זיין הויפּט, אָטטאָ קאָך, דער הויפּט קאָמאַנדיר פון בוכענוואלד קאָנצעטראציע לאַגער האָט ג׳גנב׳עט פאר זיך.

אן אויספּאָרשונג קאָמיסיע איז גלייך געשיקט געוואָרן קיין טרעבלינקא און לובלין, און עס האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז קאָך׳ס סעקרעטאר האָט דערציילט דעם אמת. קאָך האָט געהאט אזוי פיל גאָלד ווי דער באַרימטער קעניג מידאָס... מען האָט קאָכ׳ן גלייך אַרעסטירט און מען האָט אים צופעליג אוועקגעשיקט קיין בוכענוואלד, אָבער איצטער, ניט אַלס אַלמעכטיגער קאָמאַנדיר פון דער קאָנצעטראציע לאַגער, נאָר אַלס אַרעסטאַנט אַ פאַרעטער...

אזוי האָט דער גרעסטער מערדער און פארברעכער, זיך איצט געפונען אין דעם פלאץ וואו ער האָט געשיקט טויזענטער אידן צום טויט, אין געפענגניס. מען האָט גוט אויסגעפּאָרשט וועגן דער גנבה פון גאָלד, וואָס ער האָט באַ.גנב׳עט דעם דריטן רייך, צונעמענדיג די גאנצע אָנגערויבטע גאָלד פון די אומגליקליכע אידישע פריזאָנער, פאר זיך, אַנשטאָט עס אָפּשיקן צום רייכסבאַנק.

נאָך א קורצען משפּט איז קאַרל אָטטאָ קאָך, פאר׳משפּט׳ געוואָרן

צום טויט און איז באַלד הינגעריכטעט געוואָרן אויפן זעלבן פּלאַץ, וואו ער איז באַגאַנגען זיינע גרויזאמסטע פאַרברעכענס, קורץ פאר דעם אַנקומען פון דער אַמעריקאַנער ארמעי אין אַפּריל 1945.

דער נאַכפאָלגער פון קאָך, קאַמאַנדיר פּיעסטער האָט ניט געמאכט גרינגער דאָס לעבן פון די פּריזאָנערס, דער נומער פון די קרבנות איז געווען 10,000 אַ יאָר אין 1944, און אין יאָר 1945 בלויז אין פּיר חדשים, האָט זיך די צאָל פּאַרגרעסערט ביז 20,000 אין דעם בוכענ־ וואלדער קאָנצענטראציע לאַגער.

דורך דער צייט וואָס איך האָב זיך געפונען אין בוכענוואלד, זיינען געלעגען 2,000 טויטע קערפּערס נעבן דער קרעמאַטאָריע, אָבער מען האָט זיי ניט געקענט פאַרברענען, ווייל עס איז שוין דאָרט ניט געווען קיין ברען שטאָף.

דורך דער צייט פון מיין געפינען זיך אין די פארשידענע קאָנ־ צענטראציע לאַגערן, האָב איך אָבזערווירט, אַז די דאָזיגע פריזאָנערס וועלכע זיינען ניט געווען גייסטיג איבעריגס שטאַרק, און האָבן מער ניט געהאַט קיין האָפענונג וועז עס איז באפרייט צו ווערן פון די קאָנ־ צענטראציע לאַגערן, האָבן געהאט שוואַכערע שאַנסן דאָס איבער צו לעבן, ווי די וועלכע האָבן געהאָפט אויף דער באַפרייאונג און אז זיי וועלן דערלעבן די נקמה אָן דעם פינסטערן שונא...

עד כאן מיינע באַמערקונגען וועגן בוכענוואלד וואָס איך האָב פארנאָטירט פון די אינפאָרמאציע וואָס איך האָב געקראָגן וועגן דעם לאַגער בוכענוואלד, ביז איך בין אָנגעקומען דאָרט אין יאַנואר 1945. יעצט קערן מיר זיך אום צו יענער צייט פון מיין זיין אין בוכענוואלד.

איך האָב פארלאָרן אלע מיינע כּוחות און איך האָב אויסגעזעהן ווי אַ באַוועגלעכער סקעלעט. איך האָב זיך קיום געהאַלטן אויף מיינע פּיס. איך האָב געמאכט עטליכע פארזוכן אריינגענומען צו ווערן אין רעגעלען האָספּיטאַל אָבער אָהן ערפאָלג. אין אָט דעם שוואכן, קראנקן צושטאַנד, האָט מיר אַ „בלאָק־לידער" געזאָגט, אז איך וועל דארפן פארלאָזן בוכענוואלד מיט אַ טראַנספּאָרט, און אז איך זאָל באלד זיין גרייט. איך האָב אים געזאָגט ווי שוואַך איך פיל זיך און אז עס איז אומעגליך פאר מיר זיך צו באַטייליגן אין דעם טראנספּאָרט. ער האָט מיר גע־ ענטפערט אַז ער קען מיר גאָרניט העלפן, ווייל ער האָט גאָרניט צו טאָן מיט דעם. אַלץ וואָס ער טוט איז דורכפירן דעם אָרדער פון זיינע העכערע. מען האָט מיר געזאָגט אז איך בין באַשטימט צו געהן אין אַנדער ארבייטער לאַגער.

איך האָב זיך געבעטען ביי דעם הויפּט דאָקטאָר פון עס. עס., ער זאָל מיר ערלויבן צו בלייבן צוליב מיין שוואכען פיזישן צושטאַנד, אָבער אומזיסט. דער דאָקטאָר האָט געזאָגט אז בלויז די וועלכע ברענ

צוזאמען און קענען זיך ניט רירן צוליב זייער קראנקהייט ווערן אריינגענומען אין האָספיטאל. אונטער די אומשטענדן געפינט ער מיר ביזיש גוט צו קענען טראַנספאָרטירט ווערן.

שפעטער אָבער האָט זיך ארויסגעוויזן, אַז איך האָב גאָר באַדאַרפט זיין דאָנקבאר צו יענעם דאָקטאָר, ווייל דורכדעם איז מיין לעבן געראַטעוועט געווארן. ווייל, אַלע וועלכע האָבן זיך געפונען אין בלאָק 59, זיינען אויסגעמאָרדעט געוואָרן פון די נאַציס, עטליכע טעג איידער די באפרייאונגס אַרמייען פון די אַמעריקאַנער זיינען אריינגעקומען אין אַפּריל 1945.

מיינע פריינד מרדכי סענדער, דוד גראָס און זאָלי נוישטאַטער האָבן מיר געראָטן איך זאָל ניט באַשטעהן צו בלייבן אין בוכענוואלד, און דאריבער האָב איך שוין זיך מער ניט געמיהט דאָרט צו בלייבן.

אונזער טראנספאָרט וואָס איז באַשטאַנען פון 1,000 פריזאָנערס איז געפאָרן אין א צוג. נאָך צוויי טעג זיינען מיר אָנגעקומען אין ביסינגען (וואורטענבערג), וואו מיר האָבן באדאַרפט פאַרלאָזן די וואַגאָנען. ווען מיר זיינען ארויסגעשטיגן פון די וואגאָנען האָבן מיר אויסגעפונען אז 60 פון די פריזאָנערס זיינען אויסגעשטאָרבן אויפן וועג, אזוי אָפּגעשוואכט זיינען זיי געווען. פון דאָרט האָבן מיר באַדאַרפט מאַרשירן איין קילאָמעטער צום לאַגער אין נעצטוויילער. נעצטוויילער איז געווען א קליינער לאַגער, וואָס איז באַשטאַנען פון 5 וואָהנונגס בלאקס, איין קיך בלאק, איין לאונדרי איין באָד און אַ האָספיטאל.

אונזער אויפגאבע איז געווען צו גראָבן פאר נאַפט צופוסן אַ בארג, ארום 500 מעטער ווייט פון אונזער לאַגער. בלויז דורך שקלאַפן ארבייט האָט עס זיך עקאָנאָמיש געלוינט. צוליב דעם האָט מען אונז אַהין געבראכט. ביים פוס בארג האָט מען אויפגעשטעלט רעזערוואוארן וואָס זיינען געווען פאַרבונדן מיט רערן. מיר האָבן באַדאַרפט זעהר שווער ארבייטן, ביז וואָנען מיר האָבן באַוויזן ארויסצוקריגן די נאַפט דורך די רערן אין רעזערוואוארן, וואו מען האָט עס אויגעקוועטשט דורך פאַרשידענע מאַשינען.

ווען מיר זיינען געקומען אין נעטצוויילער, האָבן מיר געטראָפן דאָרט שוין אייגעבירגעטע פריזאָנערס (מערסטענס קראַנקע). מיר האָבן זיך דערוואוסט פון זיי וועגן אומגלויבליכע זאַכן וואָס האָבן דאָרט פאַסירט אין לאַגער. אין לאַגער האָבן זיך געפונען 1,500 פריזאָנערס פון די באַלטישע לענדער, פון עסטאָניע, פינלאנד, לעטלאַנד, פון רוסלאנד, טשעכאָסלאָוואקיע און פוילין. בלויז עטליכע פון זיי זיינען געווען אידן.

פון די 1,500 פריזאָנערס זיינען אויסגעשטאָרבן 1,300, אַ קלענערע

טייל פון דער עפידעמיע וואָס האָט דאָרט געבושעוועט און די גרעסטע טייל פון דער גרויזאמער, אונמענשליכער באַהאַנדלונג פון די נאַציס. פאר אָט דער שוידערליכער באַהאַנדלונג פון די פריזאָנערס, דארפן געהאלטן ווערן פאַראַנטוואָרטליך ניט נאָר די עס. עס. לייט, נאָר אויך די גארדס וואָס קומען פון די רייען פון דער „ווערמאַכט".

דורך דעם גאַנצען ווינטער, האָבן די פריזאָנער באַדאַרפט טראָגן בלויז לייוועטעגע קליידער און הילצערנע שיך, מיט וואָס זיי האָבן באַדאַרפט טאָפטשען אין בלאָטע און אין זומפען. זייערע פיס זיינען געווען פאַרפראָרן דעם גאַנצען טאָג. זיי האָבן געקראָגן רהומאַטיזם, לונגען ענטצינדונג און אנדערע מחלות. זייערע קערפערס זיינען געשוואָלן געוואָרן פון קעלט. די בעסטיאַלישע באַהאַנדלונג פון די גאַרדס־מען, וועלכע זיינען געקומען פון דער אזוי גערופענער „טאָדט־אַרגאַניזאציע", האָבן ניט פארבעסערט זייער געזונד צושטאַנד... מען האָט זיי דערצו געצוואונגען צו ארבייטן די שווערסטע ארבייטן, אין רעגן און אין שנעע, און די פריזאָנערס זיינען געפאלן ווי פליגן.

טראָץ דעם האָבן די נאַצי באַנדיטן ניט געענדערט זייערע טאַק־טיקס. ווען אַ צאָל זיינען אויסגעשטאָרבן האָבן די נאַצים אויסגעפילט די צאָל מיט די נייע אָנגעקומענע פריזאָנערס, מיט נייע קאַנדידאַטן פאר דעם טויט...

.22

מיר וועלכע זיינען געקומען אין מערץ 1945, האָבן געהאט דעם גרויסן „מזל" וואָס מען האָט אונז ניט געגנוצט פאר די שוועריע אומ־געזונטע ארבייט וועלכע איז געווען כמעט פאַרענדיגט. אונזער אַרבעט איז געווען צו בויען אַ דינע ליניע און ארונטערנעמען די שווערע שטייגער וואָס האָבן געהינדערט דעם פלוס פון דעם נאַפט און אויס־גלייכן דעם שטח.

דער לאַגער אין נעצטוויילער איז געווען דער ערשטער לאַגער, וואָס איך האָב געזעהן וואָס האָט ניט געהאט קיין גאַז קאַמער און קיין קרעמאַטאָריע.

די לופט אַטאַקעס פון די ענגליש־אַמעריקאַנער באָמבערס, האָבן ניט אויפגעהערט, אויסקלייבענדיג וואורטענבערג פאר זייער גינסטיגן ציל. דער „עיר־רעיד" אַלאַרם האָט געדויערט עטליכע שעה נאָכאַנאַנד, גאַנץ אָפט אפילו אַ גאַנצען טאָג, ווייל די ענגליש־אַמעריקאַנער באָמבערס פלעגן זיך צוריקערן אויפן זעלבן וועג. אָבער דאָס שאַלן אוֹן פייפן פון די סירענעס זיינען פאר אונזערע אויערן געווען ווי מוזיק, וואָס האָט אָנגעזאָגט אַז די גאולה איז נאָענט...

אין אַלע קאַנצעטראציע לאַגערן פלעגט די ארבייט אונטערבראָכן ווערן אין אַלאַרם בלויז אין נעטצווייליער איז געווען אן אויסנאָם. מיר האָבן באַדאַרפט ארבייטן די גאנצע צייט. ווייזט אויס אז די פליער האָבן שוין באַמערקט, אַז די ארבייטענדיגע זיינען די פריזאָנערס און זיי האָבן אונז איבערגעהיפט. אזוי ווי עס איז געווען אין מצרים וואו די צען מכות האָבן איבערגעהיפט די אידישע הייזער... אַ סך פון די נאַציס וועלכע האָבן ניט באַוויזן צו אנטלופן צו די שעלטערס, האָבן דאָס אויסגענוצט כדי זיך אליין צו ראַטעווען... זיי פלעגן ארונטערווארפן זייערע היטלען און דעם יוניפאָרמירטן רעקל און צו־קומען נאָענט צו אונז...

פון אונערנערונג און שווערע ארבייט, בין איך געווען אזוי אָפגעשוואכט, אז איך האָב אייניגע מאָל געפֿלשט. איין ארבייטער מיטן נאָמען קרומהאָלץ איז געווען פרייַנדליך צו מיר און ווען ער האָט געזעהן אז איך קען זיך קוים באַוועגן, האָט ער מיר צוגעפירט צו אן אָפענער ציסטערנע (טענק) און ביזן סוף ארבייט דאָרט מיר אויסבאַהאַלטן. אין אָוונט האָב איך געזאָגט דעם בלאָק פירער אז

איך בין קראנק, און אזוי האָט מען מיך אריינגעבראכט אין האָספיטאל.

די דאָקטוירים האָבן אַנערקענט אַז איך בין קראנק, אָבער זיי האָבן ניט געקענט אויסגעפינען וועלכע קראנקהייט דאָס איז. זיי האָבן ניט געהאט אפילו די פּרימיטיוועסטע אַפּאַראַטן, ווי רענטגען (עקס־רעי), מיקראָסקאָפּן און קיינע מעדעצינען. מען האָט מיך צוריקגעשיקט צו דער וואוינונג בלאק, ווייל דער האָספיטאל נעמט אָן פּאַציענטן בלויז אין דער פרי און זיי מאַכן ניט קיינע אויסנאַמען.

נעקסטן טאָג האָט מען מיך אריינגענומען אין האָספיטאל מיט אַ הויכן פיבער. אַכט טעג איז מיין פיבער געווען זעהר הויך. דאן האָט זיך מיין פיבער פארקלענערט און אויף דעם ניינטן טאָג האָט מען מיך אריסגעלאָזן פון האָספיטאל, מיט דער באַגרינדונג דאָס מיין טעמפּעראטור איז אונטער 38 גראַד. זייענדיג אין האָספיטאַל האָב איך זיך באפריינדעט מיט בערנארד ווייצענפעלד און מיר ביידע האָבן דורכגעמאכט זעלטענע פּאסירונגען פאר און נאָך דער באפרייאונג.

מיט יעדן טאָג וואָס איז פאריבער איז קלאָר געווארן אז די שטונדע פון באפרייאונג איז נאָענט. די גארדס־מען וועלכע האָבן מיט א קורצער צייט פריער געשלאָגן און געמאָרדעט די פּריזאָנערס, האָבן איצט גע־זוכט זיך צו פרייַנדלעך צו אונז. זיי האָבן אונז געזאָגט אז זיי האָבן אַלעמאָל געהאַסט זייער ארבייט, אָבער זיי זיינען געווען געצוואונגען דאָס צו טאָן. מען האָט גלייך געקענט מערקן זייער פאַלשקייט אין דער רחמנות וואָס זיי האָבן אונז פלוצלונג געמומען ארויסווייזען... אָט די דאָזיגע נאַצי „העלדן" האָבן זיך געמומען אויפירן אזוי פחדנות־דיג, נאָכדעם ווי זיי האָבן אייגעזעהן אז דער סוף פון זייער רישעות־דיגער מאַכט קומט אָן. יעדער אייגער פון זיי האָט איצט געמומען זוכן וועגן ווי אזוי אַראָפצוואַרפן פון זיך די פאראנטוואָרטליכקייט...

אַנדערע נאַציס האָבן זיך אויפגעפירט נאָך בייזער. זיי זיינען נאָך מער אויפגערייצט געווארן פון וואָס עס פאַסירט, אז זיי האָבן געמומען אויסלאָזן זייער צאָרן אויף אונז. אין מיטן חודש אַפּריל 1945, האָט מען אונז פארזאמעלט און ארויסגעטריבן פון לאַגער צו דער סטאַנציע ביסינגען. דאָרט האָט מען אונז אריינגעפאַקט אין וואַגאָנען פון בהמות ניט מיטגעבענדיג אונז אפילו קיין שפּייז. מיר האָבן אזוי געריזט צוויי טעג און יעדער פון אונז האָט בלויז געקראָגן א קליינעם חלק ברויט, ביז מיר זיינען אָנגעקומען אין מינכען, פון וואַנען מען האָט אונז באַדאַרפט בריינגען קיין דאכאו. אָבער דער לאַגער קאָמאנדיר פון דאכאו האָט זיך אנטזאָגט אונז אריינצונעמען, ווייל עס איז געווען דאָרט איבערפילט. דאן האָט מען אונז אוועקגעשיקט קיין אללאך, א לאגער וואָס איז געווען פינף קילאָמעטער ווייט פון דאכאו, און צוועלף קילאָמעטער פון מינכען.

דאָ וויל איך איבערגעבען ווי אזוי מען האָט מיך באַהאַנדעלט אין די לעצטע טעג פון זייער טייוואָלינישער הערשאַפט, וועז מיר האָבן מאַרשירט פון דאכאו צו אללאך. איך בין געווען זעהר דורשטיג און איך האָב געזוכט צו שטילן מיין דורשט. מיר זיינען פארביגעגאנגען איין קליין וואסערפלוס, האָב איך געוואָלט מיט מיינע הענט אָנשעפּן אביסל וואסער צום טרינקען. און דורכדעם האָב איך ארויס־געפופן דעם צאָרן פון א גארדס־מאן, און ער האָט מיר געזומען פאָטשן אזוי לאנג און שטאַרק ביז וואנען ער האָט ארויסגעהאקט צוויי צייהנער פון מיין מויל.

אין דעם לאגער איז געווען אן אומבאשרייבליכער אונאָרדענונג, וואָס איז נאָך גרעסער געוואָרן, ווען מען האָט אונז ערלויבט צו געהן צום בלאק נומער 25 און אויסקלייבן פון דעם גרויסן סטאָרהויז דאָס וואָס מיר ווילן. ווי א בעטל, א טישל, א שטול, אַ בענקל. דער טומל כאָאָס איז גרעסער געוואָרן מיט יעדער מינוט, און אין דער אומ־אָרדענונג האָב איך פאַרלאָרן דאָס בעטל וואָס איך האָב מיר אויסגע־קליבן. בלויז דורך דער פריינדליכקייט פון מיינעם אן אלטן באקאנטן ישראל כאָמסקי פון פרוזשאנאָוו, האָב איך ענדליך געקראָגן א בעטל פאר זיך און איך האָב ענדליך זיך געקענט אויסרוען די לעצטע פאָר טעג.

אין אללאך האָבן מיר געפילט די לופט פון פרייהייט אין פולער מאָס. אייניגע פון די דייטשן האָבן אונז געזאָגט דירעקט אז אונזערע צרות וועלן שוין לאַנג ניט אָנהאַלטן... דערווייל איז אין דעם לאַגער געווען וואונדערבאַר, אָבער מיר האָבן נאָך געהאַט שווערריקייטן מיט שפּייז. גייסטיג זיינען מיר געווען שטאַרק אויפגעלייגט פון די גוטע נייעס, אָבער דאָס איז אונז ניט איינגעגאַנגען צוליב דעם שווערן הונגער וואָס האָט אונז אַלעמען געדריקט.

אָסקאר בובי פרידמאן, מיין לאנדמאן, אן אלטער איינוואוינער פון לאַגער אללאך, האָט מיר ארויסגעהאָלפן. כאָטש ער האָט בלויז מיר געקענט ברייגען שאָלעכץ פון קאַרטאָפל בין איך אים דאַנקבאר ביזן הייגטיגן טאָג, ווייל עס איז דאָך פאָרט געווען שפּייז. די אנדערע פּריזאָנערס האָבן געגעסן גראָז און ווען עס איז שוין ניט געווען קיין גראָז האָבן זיי ארויסגעריסן די ווארצלען און דאָס אויפגעגעסן. אונזער גליק איז געווען וואָס אָט די לאַגע האָט געדויערט בלויז זעקס טעג.

דעם 22טען אַפּריל האָט מען אונז איינגעטיילט שפּייז בחיפּזון׳דיג און מען האָט אונז ווידער אָנגעלאָדן אין וואָגאָנען און אונז געשיקט, וואוהין? האָבן מיר ניט געוואוסט. פאר אכט טעג האָבן מיר זיך געשלעפּט פון איין סטאַנציע ביז דער צווייטער, ניט ארויסטרעטענדיג פון די וואָגאָנען. עס איז אונמעגליך צו באַשרייבן דאָס וואַנדערן איבער

זי בייערישע וועגן. כאטש מיר האָבן געקראָגן טעגליך אַ שטיקל ברויט, זיינען פיל פון די פּריזאָנערס אויסגעשטאָרבן פון הונגער און ערשעפונג.

דורך אונזער אַרומשלעפּן זיך איז געקומען דער אָרדער פון דעם רייכספירער און סעקרעטאר „עפּפּ", אז מען זאָל אונז לאָזן פריי... דער קאָמאנדיר פון אונזער טראנספּאָרט האָט ניט אויסגעפּאָלגט דעם אָרדער, טראָץ דעם וואָס עס האָט אויסגעזעהן אַז אַנדערע קאָמאַנדירן פון אַנדערע טראנספּאָרטן האָבן גלייך באפרייט זייערע פּריזאָנערס. באַלד אָבער האָט אַ הויכע נאַציסטישע אויטאָריטעט פון בערלין, געלאָזט וויסן, אז אלע באַפעלן זאָלן געהאלטן ווערן ווי פריער אָהן ענדערונגען. אָט דער דאָזיגער אָרדער האָט געגעבן די נאַצי מערדער די געלעגנהייט ארויסצוצייגן וואָס זיי קענען נאָך טאָן אין דער לעצטער מינוט פון זייער טייוואָלינישער הערשאַפט. א גרויסער טייל פון די פּארברעכענס אין אָט דער שטונדע זיינען באַאַנגעגן געוואָרן פון די היימווער, וועלכע זיינען ארויסגערופן געוואָרן צו העלפן, ווען די מאַכט פון דער וועלט איז שוין מער ניט געקענט פאַרמיידן זייער צו־זאַמענברוך.

די נאַציס זיינען באַפאַלן די אָרעמע פּריזאָנערס, וועלכע האָבן געמאַכט זייערע ערשטע שריט צו פרייהייט, געהענדיג לאַנגזאַם דורך די גאַסן פון שטעטל, ניט וויסענדיג אז דער אָרדער פון זייער פרייהייט איז צוריקגעצויגן געוואָרן. זיי האָבן אונ׳רחמנות׳דיג געשלאָגן און אפילו דערמאָרדעט די דאָזיגע אומגליקליכע מענטשן, וועלכע האָבן אויסגעהאַלטן די פינף שוידערליכע יאָרן, שטיצענדיג זיך בלויז אויף דער האָפענונג צו זעהן די שטונדע פון באפרייאונג, זיינען איצט אין דער לעצטער מינוט, אויסגעמאָרדעט געוואָרן. בלויז אָט די דאָזיגע פּריזאָנערס האָבן גערעטעוועט זייערע לעבנס, וועלכע האָבן זיך געפונען אויף דער סטאַנציע, אָנצושליסן זיך אָן דעם טראַנספּאָרט פון וועלכן זיי זיינען געקומען.

אפילו די דייטשע באַפעלקערונג האָט זיך געהאלטן פיינדליך צו די פּריזאָנערס און זיי האָבן זיך געפילט באַליידיגט ווען די אומגליק־ליכע, הונגעריקע פּריזאָנערס האָבן געבעטן אַ ביסל שפּייז.

דעם 28טן אַפּריל 1945, האָבן מיר באַגעגנט אן עקספּידיציע פון דעם „אינטערנאַציאָנאלן רויטן קרייץ", וואָס האָבן געהאט מיט זיך עטליכע וואָגענס פול מיט שפּייז. יעדער איינער פון אונז האָט געקראָגן אַ פּעקל מיט שפּייז. וואָס דאָס האָט געמיינט פאר אונז, איז אומעגליך צו באַשרייבן. מיר האָבן ניט קיין וועדטער איבערצוגעבן אונזער אַל־געמיינע שטימונג, אונזערע געפילן ווען מיר האָבן אויסגעפונען אַז עס זיינען פאראן אָרגאניזאציעס, אינסטיטוציעס, וועלכע זיינען גרייט אונז צו באַשיצן און אונז העלפן...

ענדליך איז געקומען דער טאָג אויף וואָס מיר האָבן אזוי אומ־
געדולדיג געווארט אזוי לאנג. דער טאָג וואָס אזויפיל מיליאָנען פון
אונז האָבן ניט דערלעבט צו זעהן . . .

דעם 30טען אַפּריל, עלף אזייגער אין דער פרי האָבן זיך צום
ערשטן מאָל באַוויזן אַמעריקאַנער טאַנקען אין אונזער געגענט. אַ שעה
שפּעטער האָבן זיי זיך אריינגעדרונגען אין אונזער שטח . . . די עס. עס.
לייט זיינען אַרעסטירט געווארן, און מיר זיינען אלע באפרייט געווארן .

דער גרעסטער טייל פון די עס. עס. לייט איז געלונגען צו אַנט־
לויפן, אָנטוענדיג די ציווילע קליידער פון די פּריזאָנערס. אזוי האָט
זיך געענדיגט זייערע העלדישע „מעשים טובים" . . .

נאָך דער באַפרייאונג האָבן מיר אלע דורכגעמאכט אַ סאָרט צו־
זאַמענברוך, גייסטיג און פיזיש. מיר זיינען געווען ווי אין עפּעס אַ
היסטעריע. מיר האָבן ניט געקענט באַשליסן וואָס צו טאָן. בלויז
אייניגע פון אונז האָבן זיך אַ וואַרף געטאָן אויף עטליכע עס. עס. לייט
זיי צוריקצאָלן פאר דעם וואָס זיי האָבן אונז געטאָן. אַ סאך פון די
מאסענמערדער, האָט מען אָנגעבראכן די ביינער. זיי זיינען געווען אין
אונזערע הענט . . . אָבער מאָדנע, ווי שטאַרק אָט די דאָזיגע רשעים
האָבן פארדינט אז מען זאָל זיי אָפּצאָלן מיט דער זעלבער מאָס, האָט
אָבער פּאָרט אַ אידיש האַרץ ביי זיך ניט געקענט פּועל'ן צו פאַרגיסן
בלוט, אפילו פון דעם ערגסטן פינסטערסטן נאַצי מערדער . . . אָבער
צעשלאָגן האָבן מיר זיי גאַנץ גוט . . . דער טאָג פון נקמה איז ענדליך
געקומען. אָבער די אַמעריקאַנער אָפּיצערן האָבן זיך אריינגעמישט און
אָפּגעהאַלטן די וועלכע האָבן קוים געקענט באַהערשן זייער צאָרן אין
נקמה געפיל . . .

די אַמעריקאַנער האָבן אונז באַרוהיגט, צוזאָגענדיג אונז, אַז די
אַלע מלחמה קרימינאַלן וועלן פאָרגעבראכט ווערן פאר אַ מיליטעריש
געריכט פון געריכטיגקייט און נאָך א גרינדליכן משפט וועלן זיי באַ־
שטראָפט ווערן, יעדער לויט זיין פאַרברעכן און שולד . . .

ווען די אַמעריקאַנער סאָלדאַטן האָבן געזעהן אין וואָס פאר אַ
פיזישער לאָגע מיר זיינען געווען, האָבן זיי ניט געקענט באַהערשן
זייערע טרערן. זיי האָבן אונז אַלעמען באַשיצט און געהאָלפן מיט
פריינדשאפט און צערטליכקייט . . . וועז אן אַמעריקאַנער אָפּיציר האָט
געכאַפּט א קוק אויף מיר און געזעהן ווי שרעקליך איך זעה אויס,
איז ער צו מיר צוגעגאַנגען און געזאָגט: אז ער איז צופרידן און
גליקליך צו האָבן געקענפט דריי יאָר פאר אונזער באפרייאונג . . .
ער האָט מיר צוגעזאָגט אַז אַמעריקא וועט שוין זעהן אונז צו העלפן
מיט אַלץ וואָס נאָר עס וועט זיין מעגליך . . .

„אַמעריקאס הויפט צוועק איז געווען צו באַקעמפען טיראַניי און באַפרייען די קליינע, שוואַכע פעלקער וועלכע האָבן אזוי שטאַרק זיך אַנגעליטן פון דעם נאַצישן יאָך"... האָט ער מיר געזאָגט.

מיר זיינען באפרייט געוואָרן אין דער סטאַנציע סטאלאך, 52 קילאָ־מעטער פון מינכען, נעבן אייפעלדאַרף. דאָרט האָט אונזער לאגער אוך טראַנספאָרט קאָמאנדיר איבערגעגעבן די אַמעריקאנער אַ פערזענליכן אָרדער וואָס הימלער האָט געהאט ארויסגעגעבן צו אים, אז אַלע פריזאָנערס פון לאַגער, זאָלן אויסגעמאָרדעט ווערן אוך קיין איינציגער פון אונזער טראנספאָרט זאָל בלייבן לעבן...

מיין ערשטע אויפגאַבע אין יענעם אויסערגעווייניליכן טאָג, איז געווען צו געהן קיין אייפעלדאַרף צו זוכן אַ צייטווייליגע וואָהנונג. איך האָב מיר געפונען א קליינעם צימער ביי איינער א דייטשער פרוי, באַנהאָף סטראסע 36, וואָס מיר האָבן פארנומען טראָץ אירע פראָ־טעסטן... זי האָט ניט ארויסגעוויזן קיין שום סימפאטיע פאר דעם וואָס מיר האָבן אזוי פיל דורכגעמאכט פון אירע לאנדסלייט, די נאַצי בעסטיעס... אויך די אנדערע פריזאָנערס האָבן געפונען וואָהנונגען אוך נאָך פיל יאָר אָפזייענדיג אין לאגער פון טויט, האָבן מיר ענדליך געפונען א גוטע בעט זיך אויסצורוהען...

אין אייפעלדאַרף זיינען באפרייט געוואָרן בערך 2,000 מענער אוך 1,000 פרויען. שוין דעם נעקסטן טאָג האָבן מיר באַגראָבן 16 מאן, וועלכע זיינען געשטאָרבן נעבן דער סטאַנציע בלויז עטליכע שטונדען נאָך זייער באפרייאונג...

איך בין געווען אזוי אויסגעמאַטערט און ערשעפט, אז איך האָב אָפגעשלאָפן גאַנצע 48 שטונדען. מיין לאנגער שלאָף איז בלויז אונטער־געבראכן געוואָרן צוויי מאָל, איינמאָל ווען איך האָב גענומען שפייז אוך דעם צווייטן מאָל ווען אונזער „לענדלעידי" האָט געמאכט א פארזוך צו פאַרניכטן אַלע דאָקומענטן וואָס וואָלטן איר קאָמפראָמטירט. ווען איך בין אויפגעשטאַנען נאָך צווי טעג שלאָפן, האָב איך זיך געפילט זעהר שוואַך.

איך האָב זיך געמיט מיט אַלץ וואָס נאָר מעגליך זיך צוריקצו־קערן קיין טשעכאָסלאָוואקיע, אזוי שנעל ווי מעגליך, צו קריגן נייעס ווועגן מיין משפחה.

אין אָנהויב בין איך איינגעשטאַנען אין פעלדעפינג, אין די געווע־זענע באַראַקן פון די עס. עס. לייט וואָס מען האָט איצט פארוואנדעלט אין אן ערהוילונגס הויים. דאָרט האָט מיך באַהאַנדעלט א דייטשער

דאָקטאָר אין אַמעריקאַנער דינסט (סוירוויס). נאָך די אַלע ערפאַרונגען וואָס איך האָב דורכגעמאכט אין די קאָנצעטראַציע לאַגערן, און צו־זעהענדג מיט מיינע אויגען אָט די אלע שוידערליכע פארברעכענס וואָס די דייטשן זיינען באגאנגען געגען די הילפלאָזע, אומגליקליכע פריזאָנערס, האָב איך געהאט געקראָגן א ווידערווילן געגען דייטשע דאָקטוירים, וואָס איך האָב ניט געקענט אונטערדריקן און איך האָב ניט געהאט קיין צוטרויען צו זיי, וואָס דאָס איז די ערשטע באַדינג געזונט צו ווערן.

די גרעסטע טייל פון די דייטשע דאָקטוירים וועלכע זיינען געווען אָנגעשטעלט אין די דייטשע קאָנצעטראציע לאַגערן אָדער אין זייערע געפענגניסן, זיינען געווען פאַרברעכער וועלכע האָבן זיך ניט גע־רעכענט מיט דער מעדיצינישער עטיקע, אז די פליכט פון אַ דאָקטאָר צו העלפן יעדן פאַציענט מיט אַלע מעגליכקייטן וואָס די מעדיצינישע וויסענשאפט דיקטירט זיי. דאָרט אין די קאָנצעטראציע לאַגערן איז געווען פונקט דער היפוך, זיי האָבן געהאָלפן די הענקערס אין דער פאַרניכטונג פון די מיליאָנען אומשולדיגע קרבנות.

יעדענפאַלס, בין איך געווען באַרעכטיגט צו מיין ווידערווילען צו זיי. טראָץ דעם וואָס איך בין געקומען זיי זעהן יעדן טאָג אַלס אַ פאַציענט, האָבן זיי אלע מאָל געזאָגט אז איך ברויך ניט קיינע באַהאַנד־לונגען אין אַ האָספיטאל און זיי האָבן מיר געראָטן צו עסן אַ סך, וויפיל נאָר עס וועט זיין מעגליך פאר מיר, כדי צוריקצוקריגן מיין פארלאָרענע געוויכט און דורך דעם וועל איך צוריק קריגן מיין געזונט.

איך אָבער, האָב געוואוסט בעסער ווי איך פיל זיך, און איך בין געווען איבערצייגט אז די דייטשע דאָקטוירים באַמיען זיך צו באַשיצען זייערע עס. עס. קאַלעגן, און זיי האָבן ניט געוואָלט ארויסצייגן זייערע פארברעכערישע שולדן... פאַציענטן וועלכע זיינען געווען מער טויט ווי לעבעדיג, האָבן די דייטשע דאָקטוירים ערקלערט פאר מילדע קראנקע, אן אנדער באוויזן וועגן מיין איבערצייגונג...

דעם 7טען יוני 1945, האָב איך זיך צוריקגעקערט מיט אַ טראַנס־פאָרט קיין טשעכאָסלאָוואקיע. ווען מיר זיינען אָנגעקומען אין פראג, האָב איך זיך געפילט אזוי קראנק, אז איך האָב געמוזט ארונטער פון צוג און זוכן מעדיצינישע הילף... אויף דער מאַסאַריק סטאַנציע איז עטאַביליירט געוואָרן אן אמבולאנס פאר די דורכפאָרענדע פריזאָנערס, וועלכע האָבן זיך צוריקגעקערט פון די נאַצי קאָנצעטראציע לאַגערן.

דערווייל האָט זישע לייב גרינבערגער פון קראלאָווא נ. ט. מיר אינפאָרמירט, אז מיין ווייב לעבט, נאָר זי איז ניט געזונט און זי געפינט זיך ערגעץ אין אַ האָספיטאל. מיטן אַמבולאנס אויף דער מאסאריק

סטאנציע האָט מען מיך אוועקגעפירט צו דער מאסאריק סאַנאַטאָריום. דאָרט האָט מען מיך אָנגענומען אַלס פּאַציענט.

עס איז לייכט זיך פאָרצושטעלן די גליקליכסטע איבעראַשונג, וואָס איך האָב געהאט, אז מען האָט מיט עטליכע שעה פריער אַהער געבראכט מיין פרוי. מיין ליבע, טייערע פרוי וועמען איך האָב ארומגעזוכט און געבענקט פאר אזוי לאנג. מיר ביידע וועלכע זיינען סעפּאַרירט געוואָרן און דעפּאַרטירט געוואָרן און האָבן דורכגעמאכט דעם שוידערליכן נאַצי גיהנום אין אַזאַ גרויסער מאָס. מיין פרוי וועמען איך האָב שפּעטער געטראָפן אין לאַגער (אוישוויץ־בירקענאו) פאר א קורצע וויילע און דאן זי ווידער פאַרלאָרן... איצט ענדליך דאַנקען גאָט, האָבן מיר זיך ווידער געטראָפן אויף אַ גליקליכן אופן.. ביידע פריי.. אָבער פיזיש זעהר אָפּגעשוואַכט.

די באַהאַנדלונג, די היילונג און פּפלעגע זיינען געווען אויסערגעווייניליך גוט. די דאָקטוירים האָבן אונז זעהר גוט באַהאַנדעלט, איבערהויפט דר. קרעזאר. אויך די נוירסעס און אלע אנדערע פון מעדעצינישן סטעף, האָבן זיך געמיהט און געארבייט צוריקצובריינגען אונז צום געזונט. מיין פרוי איז דאָרט פארבליבן אַכט וואָכן. אָבער איך האָב פארלאָזן דעם סאַנאַטאָריום מיט צוויי וואָכן פריער, ווייל איך האָב געוואָלט אויפזוכן אונזערע קינדער און אנדערע קרובים, פון וועמען מיר האָבן גאָרניט געהערט.

נאָך אַ לאַנגער, שווערער אויספּאָרשונג, האָב איך ענדליך געמוזט אָקצעפּטירן די פאַלגענדע טרויעריגע אינפאָרמאציע: אַלע מיינע פינף קינדער זיינען ערמאָרדעט געוואָרן דורך די דייטשע נאַציס אין אוישוויץ.

אונזער טאָכטער חיה, געבאָרן געוואָרן דעם 28טען מאַי (י״ב סיון) 1931.

אונזער טאָכטער מלכה, געבאָרן געוואָרן דעם 10טען אויגוסט (ח׳ אב) אין 1932.

אונזער זוהן שלמה, געבאָרן געוואָרן דעם 27טען אויגוסט (י״ד אלול) 1934.

אונזער צווילינג זיהן יעקב צבי און שמואל געבאָרן געוואָרן דעם 27טן פעברואר (ד׳ אדר) 1936.

זיי אַלעמען האָבן די דייטשע נאַציס מאָסן מערדער, דערמאָרדעט אין דעם אוישוויץ גיהינום, דעם 28טען מאַי, 1944, ערב שבועות תש״ד.

אויף דעם זעלבן אופן האָב איך פארלאָרן זיבן פון מיינע ברידער און שוועסטער און א סאַך פון זייערע קינדער און איניקלעך, אַלע מיינע פעטערס און מומעס און א סאַך פון מיינע קאָזינס און קוזינעס

צוזאמען מיט די זעקס מיליאָן אייראָפּעאישע אידן קדושים און טהורים השם ינקום נקמת דם עבדיו השפוך ונקם ישיב לצריו...

יהא זכרם ברוך..!

* * *

אַלס איינער פון די וועלכע האָט געהאט דעם מזל איבערצולעבן דעם גיהינום פון די נאַצישע קאָנצענטראַציע לאַגערן, האָב איך אַלעמאָל געהאָפט אז ניט נאָר וועלן די מערדער פון אונזערע זעקס מיליאָן באַקומען זייער פּאַרדינטע שטראָפן, נאָר אויך די לעבענספּאַרבליבענע (סורווייוערס) אידן וועלן באַקומען קאָמפּענסאַציע, פּאַרגיטיגונג, אויב עס איז נאָר מעגליך צו פּאַרגיטיגן פּאַר די אַלע צרות און ליידן...

צום באַדויערן אָבער, האָבן נאָך ניט אַלע פּאַרברעכער באקומען זייער שטראָף. הונדערטע און טויזענטע פון יענע נאַצי מערדער דרייען זיך ארום אונטער פּאַרשטעלטע נעמען אין פּאַרשידענע לענדער, פּראַנק און פּריי...

לאָמיר האָפן אז אָט די דאָזיגע דאָקומענטאַרישע באשרייבונג וועלן דינען אַלס אן אָנטרייב, זיך צו מיהען אויפצוזוכן די מערדער און זיי באַשטראָפן לויט זייערע שוידערליכע פּאַרברעכענס. איך האָלט אָז עס וואָלט געווען א גרויסע עוולה געגען די אלע וועלכע האָבן זיך אָנגעליטן און געגען די זעקס מיליאָן אומשולדיגע אידן פּרויען און קינדער, אויב מען וועט ניט אָפּשאָפן די לימיטאַציע געזעץ פון באַשטראָפן די וועלכע האָבן זיך ביז איצט אויסבאַהאַלטן פון קריגן זייער שטראָף...

סוף

ת״ח לזוגתי היקרה

מרת פערל לאה תחי׳

בת מוה״ר אברהם ורבקה, בן הה״ג מוה״ר יעקב צבי ווייס, אבדק״ק סאבאסלוי, חתן הה״ג מוה״ר שמואל פרענקעל מב״ח אבדק״ק דאראג, בן הה״ג מוה״ר שרגא פייביש אבדק״ק גור, נכד מצד אביו להה״ג מוה״ר שרגא פייביש פרענקעל מב״ח אבדק״ק ברודא, בעהמח״ס שו״ת דת אש, ומצד אמו נכד להה״ג מוה״ר יצחק אייזיק כהנא אבדק״ק לייפניק.

בתנו היקרה **רבקה** תחי׳ לאויוש״ט

מיר זאלען אסך נחת זעהן ביי איהר, אמן

לזכר עולם יהיה צדיק!

ה"ה אדוני אבי ומורי מוה"ר שלמה בן דוד לוי שטערן ופערל מחוסט
נפטר ה' שבט

ואמי מורתי מרת חי' בת ר' שמואל ולאה פערל הארטשטיין מחוסט
נפטרה ה' ניסן

ת נ צ ב "ה

למזכרת נצח

אאמו"ר מוה"ר שלמה שטערן זצ"ל מחוסט (יאהרצייט ה' שבט), בן פערל ובן מוה"ר דוד לוי שטערן, בן מוה"ר ישעי' מקראלע, חתן להה"ג מוה"ר יהושע פריינד, חתן להה"ג מוה"ר יעקב סג"ל אב"ד סעמניטץ, בן הה"ג מוה"ר דוד סג"ל אב"ד סערעד, חתן הה"ג מוה"ר יעקב ר"מ במעהרן, חתן הה"ג מוה"ר זלמן שפיטץ ראב"ד אייזענשטאט, חתן הה"ג מוה"ר שמשון בכרך, חתן הה"ג מוה"ר יצחק מפראג, חתן הה"ג מהר"ל מפראג, בן הה"ג מוה"ר בצלאל, בן הה"ג חיים מווירמייזא, בן בנו של הה"ג מוה"ר יודא ליווי הזקן מפראג, המקובל יחוסו איש מפי איש עד רבנו האי גאון ולמעלה בקודש, זצוקללה"ה זי"ע.

ל ז כ ר ע ו ל ם !

נשמות קרובי הקדושים שנהרגו עקה"ש ע"י הרוצחים הגרמנים הארורים ימ"ש, השם ינקום דמם השפוך, ה"ה:

אחי מוה"ר ישעי' זאב ואשתו מרת שרה ובניהם יושע ושמואל.
אחי מוה"ר צבי ואשתו מרת אסתר ובתם בלימה ובעלה ובניהם.
אחי מוה"ר מרדכי ואשתו מרת הינדא ובתם גאלדע ובעלה ובניהם:
בתם שיינדעלע ובניה.
אחי מוה"ר רפאל ואשתו מרת שרה (אשתו ראשונה מרת רבקה ובניהם:
אברהם ושמואל, ובתם רויזא ובעלה שלום יוסף ושני בניהם.
אחותי מרת רבקה ובעלה הוא מר חמי מוה"ר ר' אברהם ובניהם:
שרגא פייביל אבדק"ק יערקין וזוגתו ושלשה בניהם מר דוד לוי
ואשתו ובניהם, בתם אסתר ובעלה ר' שמואל שמעלקא ובניהם,
בנם הב' הח' יודא.
אחותי מרת אסתר ובעלה מר טובי' ועשרה בניהם.
אחותי מרת גאלדא ובעלה מר יוזפא יואל ובניהם דוד לוי וחי'.
דודתי מרת מלכה כהנא (בעלה ר' דוד) וחמשה בניהם.
דודתי מרת לנה (בעלה ר' יודא שטערן) נכדה של הה"ק ר' שמואל
שמעלקא מסעילש.
דודי מוה"ר אברהם געשטעטנער וזוגתו מרת רחל, ובניהם ה"ה:
ישעי', משה ארי', יעקב, יוטל, יענטיל.
דודי מר יוסף שטערן ובנו משה.
דודי מר שמאי הארטשטיין ואשתו מרת דבורה ובניהם.
דודי מר יודא ארי' ואשתו מרת אסתר ובניהם.
דודתי מרת שרה גאטליעב (בעלה ר' בן ציון) ובניהם.
דודתי מרת רבקה קעסטענבוים (בעלה ר' יצחק) ובניהם ה"ה:
ר' יעקב, פריידעל ובעלה צבי ווייס.
דודתי מרת גאלדע, ובעלה ר' יוסף ישעי' גליק ע"ה.

ת נ צ ב "ה

חוסט

(מיין געבוירן שטאָדט)

כאָטש חוסט איז פארהעלטנעסמעסיג געווען א יונגע קהילה, האָבן זיך דאָרט געפונען איינגעפונדעוועטע חברות וואָס זיינען געווען מוסטערן פאר אידישע קהילות.

וועד עס האָט באַלאַנגט צו דער קהילה פון חוסט, איז אויטאָ־מאַטיש געווען א מיטגליד פון „חברה־קדישא" (באַערדיגונגס פאראיין). וועמענס אויפגאבע עס איז געווען אז דער מיטגליד זאָל „לאחר מאה ועשרים" קריגן זיין געהעריגן פּלאץ לפי כבודו.

אין חוסט איז אויך געווען א „חברה ביקור חולים" צו באַזאָרגן יעדן חולה מיט אלץ וואָס עס איז נויטיג אין מעדיצינישער באַהאַנד־לונג. זיי זיינען וועגען ווי א מין אינשורענס פאר קראנקען בענעפיט.

עס איז דאָרט אויך געווען א חברה „פועלי־צדק", צו וועלכע עס האָבן געהערט אלע בעלי־מלאכות. יעדן שבת פלעגט א רב מיט זיי לערנען חומש מיט רש"י. עס איז אויך געווען א „חברה תהילים" וואָס יעדער איינער פלעגט זאָגן א „יום תהילים" בציבור.

אין חוסט האָט אויך פונקציאָנירט א חברה „עונג־שבת", וועמענס אויפגאבע עס איז געווען צו באַזאָרגען יעדן נויטבאַדערפטיגן אידן מיט חלות און ווין אויף שבת.

עס איז אויך געווען א פרויען פאראיין וואָס האָט זיך באַשעפטיגט מיט הכנסת כלה. זיי האָבן געהאָלפן די אָרעמע כלות און יתומות מיט אויסשטייער און מיט אנדערע נויטוועגדיגקייטן.

די קהלה פון חוסט פלעגט ביישטייערן יערליך עטליכע הונדערט קלאָפטער האָלץ פאר ארעמע לייט, און בכלל געזעהן ארויסצוהעלפן יעדן נויטבאדערפטיגן אין זיין נויט.

א דאַנק דעם וואָס חוסט האָט געהאַט א סך גדולי הדור פאר רבנים ווי: הרה"ג ר' מאיר אש, הרה"ג מהר"ם שיק, הרה"ג ר' יואל צבי ראטה, הרה"ג ר' עמרם בלום, הה"ג ר' משה גרינוואלד, דער בעל „ערוגת הבשם", זיין זוהן הרה"ג ר' אברהם יוסף גרינוואלד, הרה"ג ר' יוסף צבי דושינסקי, און להבדיל בין החיים וחיי־החיים הרה"ג ר' יהושע גרינוואלד שליט"א, רב דקהל חוסט בבאָרא פארק.

די דיינים זיינען געווען: דער מחבר פון ספר „רחמי אב" ר' יעקב קטינא, ר' שמואל דוד הכהן פריעדמאן דיין איבער 40 יאָהר, זיין זוהן ר' יעקב, וועלכער איז אומגעקומען אין אוישוויץ, הי"ד. זיין

איידעם ר׳ נפתלי לאנדוי, וועלכער איז געווען דיין נאָך דער באפריי־
אונג, יעצט איז ער אין ברוקלין.

פון די חשוב׳ע חוסטער בלע־בתים וועל איך דערמאָנען לזכר עולם די פאָלגענדע, (די וואָס זענען אומגעקומען אויף קידוש השם ווערן בעצייכענט מיט הי״ד, השם ינקום דמם): מר חמי ר׳ אברהם ווייס הי״ד, וזוגתו היא אחותו מרת רבקה הי״ד, ר׳ משה ראזענפעלד ז״ל, וואָס האָט זיך כל ימיו אָפגעגעבן מיט הצלה און האָט פאר הונדערטער אידן געהאָלפן, זיינע קינדער ר׳ יעקב הי״ד, ר׳ לייביש הי״ד, ר׳ יואל צבי הי״ד, ר׳ יצחק הי״ד, אויך זיין ברודער׳ס זוהן ר׳ דוד הי״ד, ר׳ יעקב כהנא ע״ה וזוגתו רחל הי״ד, ביתו פתוח לרווחה הי״ד, א סאך צדקה איז פון דער הויז ארויסגעגאנגען, זיינע קינדער מרדכי הי״ד, דניאל הי״ד, יחזקאל הי״ד און יצחק ע״ה.

ר׳ נחמן חיים היימעפלד הי״ד וזוגתו פייגה הי״ד, ער האָט עוסק געווען כל ימיו בצרכי ציבור באמונה, באזונדערס האָט ער, זיך אָפ־ געגעבן מיט די תלמוד תורה, פון וועלכער ער איז געווען דער פרע־ זידענט און האָט געהאָלפען פאר א סך אָרימע. זיינע קינדער יוסף יודא הי״ד, יצחק אליעזר הי״ד, יעקב שמחה הי״ד, ר׳ נחמן מייזעלס ע״ה, ר׳ אלטער סג״ל הי״ד, ר׳ משה זיסאָוויטש הי״ד, ר׳ צבי היימפעלד ע״ה, וזוגתו אסתר הי״ד ובנם יוסף יודא ע״ה, ר׳ בנימין דאווידאָוויטש ע״ה.

ר׳ אברהם הארטמאן הי״ד, ר׳ גרשון מאיר ענגעל הי״ד, ר׳ משה גאלדשילד הי״ד, ר׳ צבי גאלדשילד ע״ה ר׳ ארי מיללער הי״ד, ר׳ יצחק אייזיק אקערמאנן הי״ד, ר׳ שמואל יצחק אקערמאן הי״ד, ר׳ מנחם מארטאן הי״ד, ר׳ מרדכי מיללער הי״ד, ר׳ יצחק זיידענפעלד הי״ד, ר׳ אשר אנשיל ווילהעלם הי״ד, ר׳ שלמה אברהם געלב הי״ד, ר׳ חיים ווייס הי״ד, ר׳ זאב ווייס הי״ד, ר׳ שמואל זאנוויל קרויס הי״ד, זיין איידעם ר׳ שמואל בראך הי״ד, ר׳ משה מאשקאָוויטש הי״ד, ר׳ זאב מאיר־פריעדמאן ע״ה, זיינע זיהן ר׳ יודא יוסף הי״ד, ר׳ אברהם שמחה הי״ד, ר׳ אהרן פריעדמאנן הי״ד, ר׳ משה קליין הי״ד, ר׳ שלמה מארקאָוויטש הי״ד, ובנו שמואל זיינוויל הי״ד, ר׳ יעקב מייזעלס הי״ד, ר׳ אברהם יעקב סינאי הי״ד, ר׳ חיים פריעד הי״ד, ר׳ צבי פרעיד הי״ד.

ר׳ נחמי׳ לעבאָוויטש הי״ד, ר׳ צבי רויזענבוים הי״ד, ר׳ זלמן לייב האָלענדער הי״ד, הרב ר׳ יחזקי׳ גרינוואלד הי״ד, ר׳ שמואל פרענקל הי״ד, ר׳ צבי דוב ווייס הי״ד, ר׳ חיים אליעזר ליבערמאנן הי״ד, ר׳ אייזיק הערשקאָוויטש הי״ד, ר׳ משה פראגער הי״ד, ר׳ בן ציון טרייבער הי״ד, ר׳ חיים פריעדמאן הי״ד, ר׳ יצחק אויסלענדער הי״ד, ר׳ יושע גרינפעלד הי״ד, ר׳ אברהם חיימאָוויטש הי״ד, ר׳

מרדכי בר דניאל כהנא ע״ה, ר׳ יצחק מאיר גוטמאנן הי״ד, ר׳ שמואל דוד לאזאראָוויטש הי״ד, ר׳ שמואל הארטשטיין הי״ד, ר׳ שמעון משה הארטשטיין ע״ה, ר׳ חיים הארטשטיין הי״ד, ר׳ שלמה הארטשטיין הי״ד. ר׳ אברהם קריינדלער הי״ד, ר׳ קלמן עזראָוויטש הי״ד.

ר׳ אהרן שטערן הי״ד, דר. שמעון וואסערמאנן הי״ד, ר׳ יושע פיש הי״ד, ר׳ יצחק מאיר קליינמאן הי״ד, ר׳ מרדכי גראס הי״ד, ר׳ יודא וויס הי״ד, ר׳ אלי׳ גליק הי״ד, ר׳ גדלי׳ גליק הי״ד, ר׳ זאב פריעדמאן הי״ד, ר׳ דוד הערשקאָוויטש הי״ד, ר׳ שמאי הארטמאן הי״ד. ר׳ ישעי׳ זאב הארטשטיין הי״ד, ר׳ שאול ראפאָפארט הי״ד,

ר׳ שמואל וואלף פריעד ע״ה, ר׳ פנחס שטיין הי״ד, ר׳ דוד בערקאָוויטש הי״ד, ובנו צבי ארי׳ הי״ד, הב׳ מרדכי בערקאָוויטש הי״ד ר׳ צבי אלימלך פרייליך הי״ד, ר׳ אברהם כ״ץ הי״ד, ר׳ צבי וויס הי״ד, ר׳ שלמה הכהן גראס הי״ד, ר׳ ברוך צבי צעלינגער הי״ד, ר׳ אליעזר פארקאש הי״ד, ר׳ מרדכי שאלאמאן הי״ד, ר׳ משה שאלאמאן הי״ד.

ר׳ מאיר יודא קטינא הי״ד, ר׳ יחזקאל קטינא הי״ד, ר׳ מנחם צבי קאסירער הי״ד, ר׳ יצחק זיידענפעלד הי״ד, ר׳ יעקב קעסטענבוים הי״ד, ר׳ מאיר וויס הי״ד, ר׳ חיים כהנה הי״ד, ר׳ משולם וואלף הי״ד, ר׳ יעקב כהנא הי״ד, ר׳ ישעי׳ וויס הי״ד, ר׳ משה וויס הי״ד, ר׳ משה ארי׳ גאטליעב הי״ד, ר׳ שמואל כהנא ע״ה.

און נאָך און נאָך הונדערטער טייערע חוסטער אידן וואָס זענען אומגעקומען אויף קידוש השם, השם ינקום דם עבדיו השפוך. ונקם ישיב לצריו.

35 — Rm-39

36

מיכאל

שלום רב, ידידי אמיץ ואחיעזר חבוב
בדבר המפץ מהו - כולנו מצפים לזה

מיכאל

שלמה ברגמן